

SISARUKSEN SURU
AIKUISEN SISARUKSEN MENETYS JA KIINTYMYSSUHTEEN
JATKAMINEN EDESMENNEESEEN RITUAALIEN AVULLA

Terhi Hölsä
Käytännöllisen teologian syventävien opintojen tutkielma
Toukokuu 2020

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Käytännöllisen teologian osasto
Tekijä – Författare Terhi Hölsä		
Työn nimi – Arbetets titel Sisaruksen suru. Aikuisen sisaruksen menetys ja kiintymyssuhteen jatkaminen edesmenneeseen rituaalien avulla.		
Oppiaine – Läroämne Käytännöllinen teologia		
Työn laji – Arbetets art Syventävien opintojen tutkielma	Aika – Datum Toukokuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal 65
<p>Tiivistelmä – Referat</p> <p>Tutkielmassa tarkasteltiin aikuisen sisaruksen menettämisen surua. Tutkielmassa tuotiin esille miten sisaruksen kuolema vaikuttaa elossa olevaan sisarukseen sekä selvitettiin miten sureva sisarus jatkaa suhdetta edesmenneeseen rituaalien avulla. Lähtökohtana tutkielmassa oli nk. uusi surukäsitys, jonka mukaan surevan ei tarvitse katkaista kiintymyssuhdetta läheiseen ihmiseen kuoleman jälkeen.</p> <p>Tämän kvalitatiivisen tutkielman aineisto kerättiin kirjoituspyynnöillä, jotka julkaistiin Helsingin ja Tampereen seurakuntayhtymien lehdissä sekä Facebookin Sisaruksen suru -ryhmässä syksyllä 2019. Kirjoituspyynnössä pyydettiin sisaruksensa aikuisiällä menettäneitä kirjoittamaan vapaasti omasta surustaan. Kirjoituspyynnössä oli muutama esimerkki kysymyksistä, joihin kirjoittaja sai halutessaan vastata. Aineisto koostui 41 kirjoituksesta, joista 37 oli naisten ja 4 miesten kirjoittamia. Tutkimusmenetelmänä käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia.</p> <p>Tutkielmasta käy ilmi, että sisaruksen menetys aikuisiällä voi aiheuttaa suuren ja pitkäkestoisen surun, joka ei välttämättä koskaan pääty. Menetys vaikuttaa surevan sisaruksen fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen, sosiaalisiin suhteisiin, identiteettiin, työhön ja harrastuksiin. Sisaruksen menettäminen aikuisiällä saattaa aiheuttaa ristiriidan, sillä vaikka se on suuri suru asianomaiselle, se ei aina saa ymmärrystä ympäristöltä. Sisaruksen suru jääkin usein näkymättömäksi ja aiheuttaa yksinäisyyden kokemusta.</p> <p>Tutkielmani perusteella aikuisena sisaruksen menettänyt ei koe tarvetta katkaista kiintymyssuhdetta, vaan sen jatkaminen tuntuu hänestä luonnolliselta. Sisaruksen menettänyt voi ylläpitää suhdetta sekä perinteisten että itse kehittämiensä rituaalien avulla. Surevan omat rituaalit ovat hyvin henkilökohtaisia eivätkä ne välttämättä ole muiden nähtävissä. Rituaalit auttavat surevaa ymmärtämään tapahtuneen paremmin, muistelemaan mennyttä yhteistä aikaa, jatkamaan muuttunutta suhdetta, mutta niiden avulla sureva myös muuttaa kiintymyssuhdetta uudelleenlaiseksi.</p> <p>Vaikka sureva ei halua katkaista kiintymyssuhdetta sisarukseensa, hän voi kokea tarvetta päästä irti itseään hallitsevasta surusta. Rituaalit ovat keino käsitellä tunteita ja ajatusprosesseja konkreettisesti, jolloin kahlitsevasta surusta on helpompi päästä irti. Liian raskaasta surusta irti päästyään sisarus kehittää uusia tapoja, joilla hän kuljettaa kuollutta sisarustaan muistona niin elämänsä arjessa kuin juhlassakin.</p>		
Avainsanat – Nyckelord suru, rituaali, kiintymyssuhde, sisaruus, kuolema		
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia		
Muita tietoja		

Sisällys

1. Johdanto.....	1
2. Tutkimuksen tausta.....	3
2.1. Suruteorian historiaa.....	3
2.2. Jatkuva kiintymyssuhde.....	4
2.3. Muuttuva kiintymyssuhde.....	5
2.4. Rituaalit surututkimuksessa.....	6
2.5. Aiempi tutkimus.....	10
3. Tutkimustehtävä ja tutkimuksen toteutus.....	14
3.1. Tutkimustehtävä ja -kysymys.....	14
3.2. Tutkimusaineisto ja aineiston kerääminen.....	14
3.3. Aineiston analyysi.....	16
3.4. Eettisyys ja luotettavuus.....	23
4. Suuri tragedia.....	25
4.1. Ainutlaatuinen menetys.....	25
4.2. Surun vaikutus terveyteen, hyvinvointiin, työhön ja harrastuksiin.....	29
4.3. Surun vaikutus identiteettiin ja läheisiin ihmissuhteisiin.....	32
4.4. Näkymätön suru.....	37
4.5. Yhteenveto.....	41
5. Sisarussuhteen jatkaminen rituaalien avulla.....	43
5.1. Rituaalikategoriat.....	43
5.2. Tapahtuneen tiedostamisen rituaalit.....	45
5.3. Yhteiseen historiaan suuntautuvat rituaalit.....	48
5.4. Muutosta ilmentävät rituaalit.....	53
5.5. Uudistuneen suhteen rituaalit.....	56
5.6. Yhteenveto.....	59
6. Yhteenveto ja pohdinta.....	61
Lähteet ja kirjallisuus.....	66
Liite 1. Kirjoituspyyntö.....	69

1. Johdanto

Sisarussuhde on usein elämän pisin ihmissuhde. Yhteinen taival sisaruksen kanssa on monella alkanut jo lapsuudessa ja jatkunut läpi nuoruuden aina aikuisuuteen saakka. Sisarus on ollut rinnalla kaikissa elämänvaiheissa. Sisarussuhde on ajan saatossa muotoutunut tutuksi ja turvalliseksi. Suhde sisarukseen on määrittänyt minuutta ja sitä mihin ryhmään tuntee kuuluvansa. Sisaruksen seurassa on mahdollista muistella oman perheen historiaa toisin kuin ystävien kanssa. Vanhempien lisäksi kukaan muu ei yleensä tunne ihmistä yhtä pitkältä ajalta kuin sisarus. Toisin kuin vanhempien kohdalla, sisarusten oletetaan elävän yhdessä vanhuuteen saakka.

Kiinnostukseni tutkielman aihetta kohtaan nousee oman sisareni menettämisestä. Sisareni menehtyi sairauteen 44-vuotiaana. Olimme jakaneet sisarina elämää lapsuudenkodissamme 16 vuotta, jonka jälkeen muutimme opiskelemaan eri puolille Suomea. Välimatkasta huolimatta pidimme tiiviisti yhteyttä. Sisareni perustaessa perheen, olin tätinä ja kummina hänen lapsilleen ja kun itse perustin perheen, jaoimme lapsiperhearkea yhdessä. Vierailimme toistemme luona mahdollisuuksien mukaan, ja loma-aikoina järjestimme yhteisiä sukukokootumisia ja lomamatkoja. Aikuisiällä meitä yhdisti sisaruuden lisäksi koulutus, monet harrastukset ja kristillinen elämäkatsomus. Sain olla tiiviisti sisareni ja hänen perheensä rinnalla hänen elämänsä loppuun saakka.

Sisareni kuoltua sain kotiini muutaman surunvalittelukortin, kahdet kukat, ruokalahjakortin sekä enkelipatsaan. Saamani konkreettiset surunvalittelut merkitsivät itselleni paljon. Esineitä tärkeämpää oli se, että koin suruni tulleen näkyväksi. Huomasin tuona aikana pohtivani miten eri tavalla suru ja surunvalittelut näyttäytyivät vanhempieni ja sisareni puolison ja lasten kodeissa verrattuna omaan kotiini. Sekä vanhempani että sisareni perhe saivat koteihinsa runsaasti vierailijoita ja kukkalähetyksiä. Vaikka koin oman menetykseni valtavaksi, se ei tullut samalla tavalla näkyviin omassa arjessani eikä sosiaalisessa ympäristössäni. Oma elämäni näyttäytyi ulospäin normaalina. Omasta ydinperheestäni ei kukaan ollut kuollut, lapset kävivät koulua ja me aikuiset jatkoimme työelämässä.

Oma kokemukseni surun näkymättömyydestä näyttää aiemman tutkimuksen valossa olevan todellisuutta myös muille sisaruksensa menettäneille. Vaikka sisaren tai veljen menettäminen aikuisiällä koetaan yleensä suurena kriisinä, sen keskellä jäädään helposti yksin. Tämä johtuu siitä, että läheisimmiksi surijoiksi yhteiskunnassamme määritellään

yleensä puoliso ja lapset sekä kuolleen vanhemmat, mikäli nämä ovat vielä elossa. Kuolleen sisaruksen kanssa samassa taloudessa asuva perhe sekä elossa olevat vanhemmat saavat useimmiten huomiota ihmisen kuollessa, kun taas eri taloudessa asuvan sisaruksen menetystä ei samalla tavalla huomioida. Havainto motivoi minua tarkastelemaan miten sisaruksen menettänyt elää suruaan todeksi. Tutkielmani tarkoituksena ei ole asettaa sisaruksen menetystä kilpailuasetelmaan muiden menetysten kanssa, vaan tuoda näkyväksi minkälaisen menetyksen aikuisen sisaruksen kuolema ihmiselle aiheuttaa, ja miten se vaikuttaa hänen elämäänsä.

Yhteiskunnan asenteiden lisäksi sisaruksen menetys on jäänyt myös tutkimuksessa vähäiselle huomiolle. Vaikka surua on tutkittu paljon, suuri osa tutkimuksesta keskittyy puolison tai lapsen menettämiseen. Alaikäisten sisarusten surua ja menetyksen vaikutusta elossa olevaan sisarukseen on tutkittu aikaisemmin jonkin verran, mutta aikuisen sisaruksen menetys on alettu tunnistaa ja sen merkitys huomata vasta viime vuosina. Tutkimus aikuisen sisaruksen menetyksestä onkin alkanut hitaasti kasvaa, mutta ilmiön ja surevan tuen tarpeen ymmärtämiseksi tutkimusta tarvitaan edelleen. Käsillä oleva tutkielma valottaa tutkimukseen osallistuneiden kirjoitusten kautta mitä aikuisen sisaruksen menetys surevalle merkitsee. Tutkielmassani tuon esille mikä merkitys sururituaaleilla on sisaruksen menettämisen surussa. Tutkielma sijoittuu käytännöllisen teologian ja pastoraaliteologian alalle. Pastoraaliteologisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, miten rituaalit toimivat lohdutuksen välineenä.

2. Tutkimuksen tausta

2.1. Suruteorian historiaa

Kuoleman jälkeisen kiintymyssuhteen jatkumisen merkitystä korostavaa suuntausta kutsutaan akateemisessa surututkimuksessa ns. uudeksi surukäsitykseksi, joka nousi esille 1990-luvulla. Uudeksi tätä käsitystä on kutsuttu sen vuoksi, että sillä viitataan muuttuneeseen käsitykseen surusta. Ns. vanhan surukäsityksen luojana pidetään itävaltalaisista Sigmund Freudia (1856-1939), joka omasta lähtökohdastaan käsin lääkärinä näki surun olevan patologista ja siksi pois työstettävää. Freud loi käsitteen surutyö, jolla hän tarkoitti raskasta prosessinomaista työtä, jonka lopputuloksena sureva irrottautuu kuolleesta läheisestään. Irrottautuminen mahdollisti Freudin teorian mukaan energian vapautumisen ja vasta tämän jälkeen menetyksen kokenut pystyi jatkamaan elämäänsä terveeltä pohjalta. Surevan irtaantuminen kuolleesta ja onnistuminen kiintymyssuhteen katkaisemisessa oli freudilaisittain ajateltuna ikään kuin mielenterveyden mittari.¹

Freudin jälkeen surututkimukseen ilmaantui ns. vaiheteorioita. Suru alettiin ymmärtää erilaisia vaiheita sisältävänä prosessina. Tunnetuin oli sveitsiläissyntyisen psykiatri Elisabeth Kübler-Rossin 1960-luvulla esittämä vaiheteoria. Teoksessa *On Death and Dying* (1969) hän kuvasi surun viisi vaihetta: kieltäminen, suuttuminen, neuvottelu, masennus ja hyväksyminen. Vaikka Kübler-Rossin teoriaa on käytetty paljon surututkimuksessa, se perustui alun perin tutkimukseen, jonka tehtävänä oli selvittää miten kuolevat potilaat suhtautuvat lähestyvään kuolemaansa. Kübler-Ross korostikin, että vaiheteoriaa voi suruun liittyen käyttää vain välineenä, eikä sitä voi suoraan rinnastaa surun kokemuksiin.²

Brittiläisen psykiatrin John Bowlbyn (1907 – 1990) luomalla kiintymyssuhdeteorialla on ollut suuri vaikutus surututkimuksessa. John Bowlbyn mukaan suru on eräs muoto eroahdistuksesta, jota ihminen tuntee menetettyään läheisensä.³ Bowlbyn alkuperäinen tutkimuskohde oli äidin ja lapsen välinen kiintymyssuhde, mutta teoriaa kiintymisestä ja eron aiheuttamasta ahdistuksesta on laajennettu koskemaan muitakin merkittäviä ihmissuhteita ja erilaisia eroja. Bowlbyn mukaan suhde kuolleeseen täytyy katkaista, asiaan tulee sopeutua ja näin sureva ikään kuin vapautuu surustaan. Mikäli suhdetta ei katkaista, sureva ei Bowlbyn teorian mukaan ole sopeutunut menetykseen riittävän hyvin.⁴ Bowlbyn suruteorian neljä

¹ Stroebe et al. 1996, 33; Pulkkinen 2016, 43.

² Kübler-Ross 1969; Pulkkinen 2016, 47.

³ Stroebe et al. 1996, 33; Bowlby 1980, 11-14.

⁴ Stroebe et al. 1996, 33; Bowlby 1980, 232-234.

vaihetta ovat 1) turtumus, 2) kaipaus ja etsiminen, 3) hajaannus ja epätoivo sekä 4) uudelleenorganisoiduminen.⁵ Uudelleenorganisoidumisen vaiheessa on nähtävissä samaa ajatusta kuin uudessa surukäsityksessä, sillä myös sen mukaan suhde kuolleeseen jatkuu symbolisella tasolla.⁶ Yhteistä näille vanhemmille suruteorioille on se, että ne kielsivät surevan subjektiivisen kokemuksen ja omaisten surua kohdeltiin ohjailevasti, koska uskottiin, että jokaisen täytyy päästä surusta ja kuolleesta ”irti”. Kuolleella ei enää saanut olla aktiivista roolia omaisen elämässä. Hänen tuli olla pelkkä muisto.⁷

2.2. Jatkuva kiintymyssuhde

Käsitykset kuolemansurun luonteesta ovat vuosisatojen kuluessa muuttaneet muotoaan. On kiinnostavaa, että 1800-luvulla ei kuoleman kohdatessa pyritty katkaisemaan suhdetta kuolleeseen, vaan siteiden nähtiin jatkuvan kuoleman jälkeen. Uskomukset vainajien kummittelusta ja mahdollisuudesta kommunikoida kuolleen kanssa mm. spiritistisissä istunnoissa vaikuttivat silloiseen ajatteluun. Tuolloin oli luonnollista, että suru ja menetys kulkivat ihmisen mukana loppuelämän ajan.⁸ Tämä romantiikan ajan näkemys kiintymyssuhteen jatkumisesta teki uuden läpimurron surututkimuksessa 1990-luvun loppupuolella. Ajatus siitä, että suhteen ei tarvitse päättyä kuolemaan, vaan sitä on luovallista jatkaa, muutti surututkimuksen suuntaa. Vaikka suhde kuolleeseen muuttuikin, sen katsotaan voivan kulkea elävän elämässä mukana kokemuksena eräänlaisesta jatkuvasta ihmiselämän rajat ylittävästä siteestä (continuing bond). Surutyössä kiintymyssuhteen muoto muuttuu ja se alkaa toimia mielikuvien ja muistojen tasolla. Surusta ei uuden surukäsityksen mukaan tarvitse ”päästä yli”, eikä surutyön tehtävänä pidetä enää suhteen katkaisemista, vaan suhteen jatkuminen symbolisella tavalla nähdään normaalina ilmiönä.⁹ Nykyään suurin osa tutkimuksesta ja yleisestä mielipiteestä pitää hyväksyttynä, että huolimatta kuolleen fyysisestä erosta, läheinen ylläpitää suhdetta jatkuvan kiintymyssuhteen kautta.¹⁰ Uusi surukäsitys tukee surevien luontaista tarvetta jatkaa suhdetta menetettyyn läheiseen ja vahvistaa surevien kokemusta siitä, että kuolleet ovat läsnä heidän elämässään.¹¹ Suhteen jatkumisen tukemisesta huolimatta surevan on kohdattava kuolema tosiasiana.¹²

---

⁵ Bowlby 1980, 85.

⁶ Ojalampi 2014, 19.

⁷ Mathijssen 2017, 2.

⁸ Stroebe et al. 1996, 36-38.

⁹ Pulkkinen 2016, 50; Klass, Silverman & Nickman 1996; Poijula 2002, 15.

¹⁰ Packman et al. 2006, 817.

¹¹ Packman et al. 2006, 824.

¹² Poijula 2002, 15.

Vaikka uusi surukäsitys on ollut vallalla jo noin kolme vuosikymmentä, vanhojen näkemysten perintö elää ihmisten mielessä edelleen vahvana.¹³ Surun normaaliutta ja sen kestoa arvioitiin tähänkin tutkielmaan osallistuneiden kirjoituksissa. Psykologi ja psykoterapeutti Soili Poijula puhuu suruun sopeutumisesta. Hänen mukaansa suurin osa ihmisistä sopeutuu onnistuneesti läheisen kuolemaan vuoden tai kahden kuluessa.¹⁴ Tähän tutkimukseen osallistuneet puhuivat huomattavasti pidemmästä ajasta. Tutkimukset osoittavat, että kaikki surevat eivät koe suruaan ajallisesti rajattavissa olevaksi.¹⁵ Suomalaisen surututkija Mari Pulkkinen (2016) tekemän tutkimuksen laajassa otannassa osa osallistuneista koki surun lopputulemaksi suhteen katkaisemisen sijasta ns. omakohtaisen kokemuksen ymmärryksen lisääntymisestä. Pulkkinen mukaan tällöin on kyse enemmänkin elämäntyöstä kuin surutyöstä.¹⁶ Käsillä oleva tutkielma pohjaa vahvasti uuteen surukäsitykseen, mutta kurottautuu samalla kohti uudempaa näkemystä, jossa puhutaan muuttuvasta kiintymyssuhteesta.

2.3. Muuttuva kiintymyssuhde

Aivan viime vuosina ns. uutta surukäsitystä on viety eteenpäin. Hollantilainen uskontotieteen apulaisprofessori Brenda Mathijssen käyttää ns. muuttuvan kiintymyssuhteen termiä (Transforming bonds). Mathijssen kritisoi uuden surukäsityksen omaksuneita tutkijoita siitä, että omaisen ja kuolleen välisen suhteen muuttumista ei olla tutkimuksissa juurikaan huomioitu.¹⁷ Tutkimus on paria poikkeusta lukuun ottamatta ikään kuin pysähtynyt siihen ymmärrykseen, että suhteen katkaisemisen sijaan suhde jatkuu. Mathijssenin mukaan suhde elävän ja kuolleen välillä ei jatku suoraviivaisena, vaan se on muuttuva suhde, joka elää omaisen mielessä hänen loppuelämänsä ajan. Tutkija on kiinnostunut siitä, miten objektin liike tilan läpi sisältää eroa, muutosta ja yhteen liittymistä kun omainen luo uudelleen paikkaa kuolleen läheiselleen.¹⁸

Artikkelissaan Transforming bonds: ritualising post-mortem relationships in the Netherlands Mathijssen kuvaa elävän ja kuolleen välisiä muuttuvia suhteita hautajaisten jälkeisenä aikana hollantilaisessa kontekstissa. Mathijssenin havaintojen mukaan sureva alkaa kuoleman jälkeen asteittain muuttamaan suhdetta kuolleen läheiseensä. Tällöin omainen ”uudelleen neuvottelee” suhteensa vainajaan läsnäolo- poissaoloakselilla. Mathijssen on

¹³ Pulkkinen 2016, 54-55.

¹⁴ Poijula 2002, 36-37.

¹⁵ Pulkkinen 2016, 43, 326.

¹⁶ Pulkkinen 2016, 326.

¹⁷ Mathijssen 2017.

¹⁸ Mathijssen 2017, 1-2.

löytänyt suhteen muuttumisessa kolme eri vaihetta: ero (separation), muutos (transition) ja yhteen liittyminen (integration/ incorporation). Nämä vaiheet toistuvat omaisen elämässä aika ajoin.¹⁹

Mathijssenin tutkimuksen keskeisiä elementtejä ovat rituaalit, tila ja materiaaliset objektit. Hän tarkastelee ero- muutos- ja liittymisvaiheiden rituaalista dynamiikkaa ja leikkauskohtaa suhteessa tavaroihin (objekteihin) ja tilaan.²⁰ Rituaaleilla hän tarkoittaa niitä käytäntöjä, joita sureva toteuttaa suhteessa kuolleeseen. Tilalla Mathijssen tarkoittaa kotia tai kodin ulkopuolista yksityistä tilaa, joka on muille ”näkymätön”, mutta surevalle merkityksellinen, jopa pyhä. Materiaalisilla objekteilla Mathijssen tarkoittaa vainajan jälkeensä jättämiä tavaroita, tai hänestä muistuttavia esineitä. Lisäksi Mathijssen nimeää ns. tuhkaobjektiksi esineet, jotka sisältävät vainajan tuhkat. Menetyksen jälkeen sureva omainen pyrkii etsimään ja luomaan uuden sosiaalisen ja spatiaalisen tilan itselleen ja kuolleelle. Edellä mainittuja elementtejä tarkkailemalla voidaan nähdä, miten omainen muuttaa suhdettaan edesmenneen kanssa.²¹ Mathijssenin malli muuttuvasta kiintymyssuhteesta sopii erityisen hyvin omaan aineistooni, jossa kirjoituspyyntöön vastanneet kuvasivat suhteen jatkamisen sijasta myös sen muuttumista. Kirjoituksista kävi ilmi, että materiaalisilla objekteilla (kuolleen tavaroilla ja muistoesineillä), tilalla ja rituaaleilla oli suuri merkitys sisaruksensa menettäneiden elämässä.

2.4. Rituaalit surututkimuksessa

Kuoleman aiheuttama menetys on ihmiselämän suurimpia kriisejä, joka nostaa esille myös eksistentiaalisia pohdintoja. Kriisin läpikäymisessä sanat eivät enää riitä tunteiden tulkiksi, vaan niiden rinnalle tarvitaan kehoallista toimintaa.²² Kuolemaan jälkeiseen suruun on liitettykin historian läpi monenlaista rituaalista toimintaa, joka vaihtelee kulttuurin mukaan.²³ Rituaaleilla tarkoitetaan kulttuurisia keinoja, joilla tuodaan järjestystä vaikeasti käsiteltäviin tilanteisiin, jotka liittyvät ihmisen eksistentiaaliin kysymyksiin.²⁴ Rituaalien avulla sureva kykenee työstämään tunteitaan eikä jää surun aiheuttaman voimattomuuden valtaan. Rituaalit auttavat surevaa etsimään toivoa ja elämän merkitystä.²⁵ Rituaalit tasoittavat, ja sovittelevat menetysprosessin kulkua ja näin auttavat surevan mielensisäisessä muutoksessa sekä

---

¹⁹ Mathijssen 2017, 2.

²⁰ Mathijssen 2017, 14.

²¹ Mathijssen 2017, 4.

²² Vähäkangas 2019, 42.

²³ mm.Davies 2002.

²⁴ Romanoff 1998, 698.

²⁵ Davies 2011, 38, 66, 84-99.

kuoleman aiheuttamassa psykososiaalisessa muutoksessa. Ne auttavat jatkamaan yhteyttä menetettyyn symbolisella tasolla.²⁶

Rituaalit on huomioitu surututkimuksessa ja niitä on tarkasteltu eri näkökulmista. Rituaalien merkitys on kiistaton surun käsittelyssä.²⁷ Sururituaaleilla käsitetään sekä yksilön että yhteisön tapaa konkretisoida surua toiminnallisella ja kehollisella tavalla.²⁸ Yhdysvaltalainen sielunhoidon professori Elaine J. Ramshaw (2010) on tarkastellut rituaalien hyötyä perinteisten ja personoitujen rituaalien välillä. Brittiläinen uskontotieteen professori Douglas Davies (2017) on tutkinut muistelurituaalien narratiivista identiteettiä. Sururituaaleja voidaan tarkastella myös sen mukaan, miten ne ilmentävät surevan suhdetta edesmenneeseen.²⁹

Yksilöön keskittyvästä kulttuuristamme huolimatta surevalla on tarve saada kokea yhteisöllisyyttä.³⁰ Hautajaiset ja muistotilaisuuden pitäminen ovat suomalaisessa yhteiskunnassa tunnetuin yhteisöllisen sururituaalin muoto. Esimerkiksi yhteinen laulaminen hautajaisissa on tutkimuksen mukaan erinomaisen hyödyllistä surevalle. Musiikki auttaa surevaa lempeällä tavalla kohti tuskaa, mutta ylläpitää samaan aikaan kauneutta.³¹ Yhteiskunnassamme ei ole paljon muuta suruun liittyvää yhteisöllistä rituaalia hautajaisten ja muistotilaisuuden lisäksi. Tämä voi monelle surevalle olla suuri puute, sillä monessa tapauksessa suru pääsee käynnistymään kunnolla vasta kun hautaamiseen liittyvät velvollisuudet ovat ohi.³² Hautajaisten jälkeen sureva jää rituaalien suhteen helposti yksin.

Daviesin mukaan rituaalin hyöty on niiden lohduttavuus kuoleman kohdatessa. Kehollisen toimimisen kautta sureva ei keskity ainoastaan kuoleman todellisuuteen, vaan toimii jopa kuolemaa vastaan keskittymällä myös elämän jatkumiseen.³³ Rituaali mahdollistaa ”kahdenvälisen suhteen” kuolleeseen ja auttaa vahvistamaan menetyksen heikentämää identiteettiä.³⁴

Sururituaalien personointia tutkinut Ramshaw (2010) pitää rituaalien tärkeimpänä tehtävänä auttaa jäljelle jäänyttä sopeutumaan siihen tosiasiaan, että läheinen on kuollut. Hän pitää tärkeänä yhtä hyvin vanhoja perinteisiä kuin uusia arkisiakin rituaaleja. Tutut, yksinkertaiset ja kauniit rituaalit tuovat turvallisuuden ja pysyvyyden tunnetta menetyksen

---

²⁶ Romanoff 1998, 699.

²⁷ Romanoff 1998, 698; Ramshaw 2010; Davies 2002.

²⁸ mm. Davies 2017.

²⁹ Mathijssen 2017.

³⁰ Ramshaw 2010, 176; Romanoff 1998, 698.

³¹ Ramshaw 2010, 176.

³² Hänninen & Pajunen 2006, 188.

³³ Davies 2011, 105-107.

³⁴ Davies 2011, 37, 38, 66.

aiheuttamaan kaaoksen tunteeseen sukupolvien takaa.³⁵ Perinteisten rituaalien lisäksi sureva hyötyy ns. persoonallisista rituaaleista, joiden toteuttamiseen hän kannustaa käyttämään luovuutta taiteen keinoin. Luovuus voimaannuttaa ja tuo merkityksellistä tekemistä tilanteeseen, jossa missään ei tunnu olevan mitään mieltä.³⁶ Ramshawn mukaan rituaalien personointi tekee ne merkityksellisimmiksi ja surevan yksilön tarpeet tulevat paremmin kohdatuiksi.³⁷ Ramshaw toteaa rituaalisen toiminnan voimaannuttavan surevaa. Surevalla on usein tarve tehdä jotain kuolleen hyväksi. Esim. haudan luominen voi täyttää tällaisen tarpeen.³⁸ Ramshaw korostaa myös aistien merkitystä. Edesmenneen vaatteiden koskettaminen on konkreettista toimintaa, joka voi auttaa menetyksen kokenutta ymmärtämään kuoleman todellisuutta. Aistien kautta sureva voi kokea myös positiivisia mielle yhtymiä, kuten vainajan lempiruuan tuoksun tunteminen.³⁹

Myös Poijula toteaa, että sureva voi hyötyä itselleen merkityksellisen rituaalin luomisesta. Rituaalien avulla tapahtuma on helpompi kohdata. Asiat, joille ei aina edes löydy sanoja, voidaan ilmaista konkreettisesti avulla. Rituaalit auttavat mm. tunteiden järjestämisessä ja helpottavat epätodelliselta tuntuvan asian jäsentämistä.⁴⁰

Lancasterin yliopiston (UK) professori Corina Sas ja Transilvanian yliopiston (Romania) professori Alina Coman (2016) ovat tutkineet sururituuaalien toteuttamista suruterapiassa. Terapioissa joita tutkittiin, terapeuttien oli tarkoitus suunnitella surevalle asiakkaalle persoonallinen ja juuri hänen tarpeensa tyydyttävä sururituuaali, joka auttaisi häntä surussa eteenpäin. Tutkimuksessa löydettyjä rituaaleja olivat 1) kunnioittamisen rituaali (Honoring rituals) 2) irtipäästämisrituaali (Rituals of Letting go) ja 3) itsensä muuttamisen rituaali (Rituals of self-transformation).⁴¹ Kunnioittamisen rituaalissa sureva juhli sidettään menneeseen ja kunnioitti ihmissuhdetta, joka hänellä vainajan kanssa oli. Irtipäästämisrituaalissa surevaa pyrittiin nimensä mukaisesti tukemaan liian vahvan siteen irrottamisessa. Tässä käytettiin apuna symbolista objektia, jonka paikkaa siirrettiin rituaalissa. Itsensä muuttamisrituaalissa sureva arvioi elämänsä, nimesi niin negatiivisia tunteita kuin unelmiaan ja tulevaisuuden suunnitelmiaankin.⁴² Rituaalit suoritettiin joko yksin terapeutin läsnä ollessa tai valikoidulle lähipiirille. Terapeutin työ rituaalin suunnittelussa nähtiin haastavana, koska rituaaleissa käytettyjen symbolien ja tekojen tuli olla räätälöityjä juuri

---

³⁵ Ramshaw 2010, 174.

³⁶ Ramshaw 2010, 175.

³⁷ Ramshaw 2010, 171-172.

³⁸ Ramshaw 2010, 175.

³⁹ Ramshaw 2010, 176.

⁴⁰ Poijula 2002, 98-99.

⁴¹ Sas & Coman 2016, 562.

⁴² Sas & Coman 2016, 562.

kyseiselle surijalle.⁴³ Rituaalin suunnitteluun koettiin tarvittavan monen kuukauden tutustuminen surevaan. Terapeutin tehtävä oli luoda rituaalin rakenne, mutta sureva osallistui siihen tuomalla omia muisto-objekteja.⁴⁴ Rituaalien suorittamisessa nähtiin myös riskejä. Joskus sureva ei ollut valmis irtaantumaan, jolloin hän tarvitsi paljon tukea rituaalin käsittelyssä. Rituaaliin ei voi suhtautua liian kevyesti, sillä siinä tehty irti päästäminen on hyvin todellista, kirjoittajat toteavat.⁴⁵

Mathijssenin uudehkossa surumallissa korostuu rituaalinen näkökulma. Hän tarkastelee surevan itsensä toteuttamia rituaaleja.⁴⁶ Uutta Mathijssenin tutkimustuloksessa on se, että omaisen nähdään säätelevän suhdettaan vainajaan rituaalisin käytäntöjen kautta. Tavaroiden arvohierarkia vaihtelee sen mukaan, onko suhde ero, muutos- vai liittymisvaiheessa. Liikuttamalla objekteja tilassa omainen siis uudelleen paikantaa kuolleen kotona ja kodin ulkopuolella. Juuri rituaalinen näkökulma tuo esille, että kyse ei ole vain suhteen lineaarisesta jatkumisesta, vaan neuvotteluprosessista, jossa läheinen eroaa, uudelleen sijoittaa ja liittyy jälleen yhteen suhteessa kuolleen kanssa. Osa rituaaleista on sellaisia, jotka auttavat irrottautumaan liian läheisestä suhteesta vainajaan.⁴⁷

Mathijssenin mukaan menetetyn asema läheisyys - poissaoloakselilla on näkyvissä omaisen kodissa, jossa omainen vaihtaa esim. valokuvien tai vainajan vaatteiden paikkaa suhteen sen hetkisen tilan mukaan. Kuolleen vaate voi kuoleman läheisyydessä olla erityisen tärkeä, ja omainen voi tällöin käyttää vaatetta päällään. Jonkun ajan kuluttua hän saattaa siirtää sen naulakkoon (muutosvaihe), ja myöhemmin varastoida sen (erovaihe). Ajan kuluessa sureva voi uudestaan kokea tarvetta ottaa vaate käyttöön luodakseen menetettyyn fyysisen ja henkisen läheisyyden (liittymisvaihe).⁴⁸

Liikuttamalla objekteja tilassa (eli kun sureva omainen vaihtelee muistoesineiden paikkaa kotona) osa kuolleen identiteetistä asteittaan erottuu, muuttuu ja yhdistyy jälleen kodin ulkopuolella ja/ tai kodissa. Tällöin syntyy paikkoja, jotka ovat surevalle merkityksellisiä. Rituaalinomaisten käytänteiden kautta siteet kuolleeseen vuoroin tiukentuvat ja heikentyvät. Kun osa kuolleen identiteetistä voidaan tehdä rituaalisesti poissaolevaksi, esimerkiksi heittämällä tuhkat mereen, toiset objektit jatkavat ylläpitämään paikkaa omaisen elämässä. Tietyissä tilanteissa ne voidaan uudelleen ottaa käyttöön ja suhde neuvotellaan jälleen uudelleen. Tässä on Mathijssenin mukaan selitys, minkä vuoksi yhä uudelleen

---

⁴³ Sas & Coman 2016, 566.

⁴⁴ Sas & Coman 2016, 561.

⁴⁵ Sas & Coman 2016, 561.

⁴⁶ Mathijssen 2017, 3.

⁴⁷ Mathijssen 2017, 14.

⁴⁸ Mathijssen 2017, 7.

tapahtuvaa ero-, muutos- ja liittymisvaiheita kuolleeseen ei voida ymmärtää pelkkänä lineaarisena prosessina, vaan uudelleen ja uudelleen käytävänä neuvotteluna.⁴⁹

Mathijssen toteaa, että samat asiat, joita hän on tuonut esille yksilön näkökulmasta, voidaan todeta myös yhteisön näkökulmasta. Omaisen sosiaalisella ympäristöllä on suuri merkitys kuoleman jälkeisen suhteen dynamiikassa. Esimerkiksi kodin uudelleen sisustaminen koskettaa omaisen lisäksi hänen muuta perhettään. Kuolleen tavaroita saatetaan jakaa useamman omaisen kesken. Tuhkauurnan säilytys on esimerkki siitä, miten yhteisöllisyys on merkittävä osa suhteen muuttumista. Jotkut omaiset päätyvät jakamaan tuhkan keskenään, jotta jokainen saisi osansa ns. tuhkaobjektista. Usein tuhkan säilytyksestä tai sijoituksesta vähintään neuvotellaan useamman ihmisen kanssa ja parhaimmillaan se voi olla yhteisöllisyyden kokemus.⁵⁰

Kuten Mathijssenin tutkimus, myös käsillä oleva tutkielma painottuu hautajaisten jälkeiseen aikaan. Toisin kuin Sasin ja Comanin tutkimus terapeutin avustamista rituaaleista, tämä tutkielma keskittyy vain surevan itsensä käyttöön ottamiin rituaaleihin ja tapoihin jatkaa kiintymyssuhdetta kuolleen sisaruksen kanssa.

2.5. Aiempi tutkimus

Suurin osa surututkimuksesta käsittelee puolison menettämistä.⁵¹ Sisaruksen menetystä on tutkittu tähän saakka enimmäkseen lapsuuden ja nuoruuden aikana. Tämä johtuu siitä, että aikuisten sisarusten suhdetta ei olla pidetty yhtä tärkeänä ihmissuhteena kuin lasten välistä sisarussuhdetta, toteaa yhdysvaltalainen hoitotieteilijä Patricia Moyle Wright.⁵² Vasta viime vuosina tutkijat ovat alkaneet kiinnostua myös aikuisen sisaruksen menettämisen surusta ja tutkimus on tällä alalla hitaasti kasvamassa.⁵³

Sisaren tai veljen menetys aikuisena on erilaista kuin lapsena. Aikuisena sisaruksen rooli perheessä on hyvin erilainen. Kuoleman jälkeen aikuinen sisarus on useassa tapauksessa auttamassa ja tukemassa muita perheenjäseniä, hän on mukana loppuvaiheen hoidossa, ja hautajaisjärjestelyissä. Alaikäisiä koskevaa tutkimustietoa ei siis voida suoraan verrata aikuisiin.⁵⁴ Sisaruksen menettämisen aikuisiällä tiedetään aiheuttavan paljon inhimillistä kärsimystä ja siitä on monenlaisia seuraamuksia. Surun ollessa niin moninainen ja vaihteleva,

---

⁴⁹ Mathijssen 2017, 14

⁵⁰ Mathijssen 2017, 11

⁵¹ Packman, Horsley, Davies & Kramer 2006, 817; Wright 2016, 34

⁵² Wright 2016, 41

⁵³ Wright 2016, 41.

⁵⁴ Wright 2016, 35.

tutkimusta tarvitaan kuitenkin vielä paljon, jotta voidaan löytää keinoja, joilla aikuista sisaruksensa menettänyttä voidaan tukea.⁵⁵

Yhdysvaltalaiset hoitotieteilijä Nancy Hogan ja antropologi Lydia DeSantis ovat tutkineet alaikäisten nuorten sisarusten menetystä ja yhdistäneet sen jatkuvan kiintymyssuhteen malliin. He havaitsivat tutkimuksessaan, että sisaruksensa menettävät nuoret sisällyttivät kuolleen sisaruksensa omaan elämäänsä.⁵⁶ Tutkimuksen mukaan sisaruksen menetys ravisuttaa vakavasti nuoren ajatuksia tulevaisuudesta, koska aiempi odotus sisaruksen kanssa jaetusta tulevaisuudesta ei tulekaan toteutumaan. Surun alkuvaiheessa entinen logiikka loppui ja elämä alkoi tuntua arvaamattomalta eikä elämällä ollut suuntaa. Sisaruksen kuolema aiheutti nuoressa pysyvän muutoksen hänen identiteettinsä sekä käsitykseensä perheestä. Suhde itseen ja jäljelle jääneeseen perheeseen oli määriteltävä uudelleen. Nuorilla oli fyysisiä terveysongelmia. He tunsivat itsensä usein sairaiksi. Henkinen hyvinvointi kärsi. Pelko, syyllisyys, masennus ja eristäytyminen olivat merkkejä henkisen hyvinvoinnin heikkenemisestä. Nuorilla oli myös kognitiivisia ongelmia (esim. keskittymisvaikeuksia) ja he kokivat, ettei heidän suruaan ymmärretä. Nuorten käyttäytymisessä menetyksen jälkeen ilmeni turhien riskien ottamista, mikä nähtiin selviytymispyrkimyksenä ja keinona lieventää tuskaista oloa.⁵⁷ Sisaruksen menetyksen jälkeen nuorilla oli tarve yhdistyä uudelleen kuolleen kanssa. Tämä ilmeni osalla jopa haluna kuolla. Kiintymyssuhteen jatkumiseen nuorten kohdalla liittyykin vahvasti toivo myöhemmästä yhteenliittymisestä nykyisen elämän jälkeen.⁵⁸ Tutkimuksen mukaan surun raskaimmassa vaiheessa sureva kokee kääntymispisteen. Sureva saa kaksi samanaikaista ymmärrystä: sisarus ei enää palaa ja omaa itseä ja omaa elämää on alettava hoitamaan, vaikka läheinen puuttuukin. Tämän jälkeen suru alkaa vähenemään. Suru kulkee mukana, ja nousee pintaan merkittävässä elämäntapahtumissa. Nuoret hyötyivät rituaaleista, joiden avulla oli helpompi ymmärtää, että sisarus on pois.⁵⁹

Myös aikuisten sisarusten surua tutkinut Wright toteaa artikkelissaan *Adult Sibling Bereavement: Influences, Consequences and Interventions*, että koska suhteet sisarukseen ovat niin syvät, myös menetys on erityisen raskas ja suru on pitkäkestoista.⁶⁰ Koska sisaruksen menettämistä ei olla yleisesti pidetty erityisen merkittävänä, eloon jäänyt sisarus voi kokea tulleen väärinymmärretyksi ja yksinäiseksi. Sureva kokee, ettei ympäristö ymmärrä

---

⁵⁵ Wright 2016, 34-35, 43.

⁵⁶ Hogan & DeSantis 1996.

⁵⁷ Hogan & DeSantis 1996, 240, 249.

⁵⁸ Hogan & DeSantis 1996, 240, 250.

⁵⁹ Hogan & DeSantis 1996, 249.

⁶⁰ Wright 2016, 42.

sisarussuhteen menetyksen merkitystä ja tämän vuoksi saattaa haluta eristäytyä. Sosiaalinen eristäytyminen ja sosiaalisten kontaktien väheneminen onkin yksi surun seuraamus. Aikuisena sisaruksen menettäneet kokivat että sisaruksen eläessä sisaruksen tuki oli aina olemassa ja tarpeen tullen hänen puoleensa saattoi kääntyä.⁶¹ Aikuinen sisaruksensa menettänyt haluaa säästää vanhempiaan omalta surultaan, eikä koe sopivana näyttää omaa suruaan vanhemmilleen, vaikka toisaalta tarvitsisi heiltä lohdutusta.⁶² Vaikeat tunteet, masennus ja negatiivinen maailmankuva voivat esiintyä jopa vuosien päästä menetyksestä.⁶³ On mahdollista, että sisaruksen kuoleman aiheuttamat vaikutukset ovat elinikäisiä.⁶⁴ Wright ei ole havainnut eroa tunteiden tai somaattisen oireilun ilmenemisessä miesten ja naisten välillä.⁶⁵

Yhdysvaltalaisen Packmanin, Horsleyn, Daviesin ja Kramerin monitieteellinen tutkimus käsittelee menetystä sekä lapsen että aikuisen sisaruksen menetystä. Painopiste artikkelissa on kuitenkin vahvasti lapsissa. Artikkelissa esitetään, miten sisarukset ilmaisevat kiintymyssuhteen jatkumisen elämässään ja minkälaista ammattiapua he saavat.⁶⁶ Tutkimuksen mukaan surevilla on vahva kokemus siitä, että kuolleet ovat läsnä heidän elämässään. Monet sisaruksensa menettäneet jatkavat puhumista kuolleelle ja vaalivat yhteyttä eri tavoin lopun elämää. Elossa oleva sisarus saattaa esim. valita hääkimppuunsa samanvärisiä kukkia kuin mitä oli aiemmin laittanut kuolleen sisaruksensa arkulle.⁶⁷

Kanadalaiset kasvatustieteen ja psykologian tutkijat Debbie R. Forward ja Norman Garlie (2003) ovat tehneet tutkimuksen nuorista sisaruksen menettäneistä. Nuoret sanoivat, että menettivät sisaruksen kuollessa roolimallin ja sisaruussuhteen, jota ei mikään muu voi korvata.⁶⁸ Tutkijat havaitsivat, että surevan menetysprosessin ytimessä oli uuden merkityksen etsiminen (search for meaning). Kaikki tutkimukseen osallistuneet kuvasivat etsimisen prosessia, sitä kuinka tragedia oli muuttanut heitä ja kuinka he oppivat jatkamaan eteenpäin. Merkityksen etsiminen alkoi siitä hetkestä, kun omainen sai tiedon kuolemasta, ja jatkui monta vuotta kunnes uusi merkitys oli löytynyt. Tutkijat pitävät mahdollisena, että joidenkin kohdalla etsiminen ei koskaan lopu.⁶⁹

Yksinäisyyden kokemus tuli esille myös Forwardin ja Garlien tutkimuksessa. Nuoret kokivat, että kukaan ei voi ymmärtää heidän suruaan. Tämä aiheutti eristäytymistä muista

---

⁶¹ Wright 2016, 43.

⁶² Wright 2016, 40.

⁶³ Wright 2016, 41.

⁶⁴ Wright 2016, 43.

⁶⁵ Wright 2016, 41.

⁶⁶ Packman & al. 2006, 817, 832.

⁶⁷ Packman & al. 2016, 824, 833.

⁶⁸ Forward & Garlie 2003, 46.

⁶⁹ Forward & Garlie 2003, 33.

ihmisistä. Myös tässä tutkimuksessa sisarukset tunsivat, että heidän surunsa on erilaista ja vähemmän tärkeää kuin vanhempien suru. Nuoret eivät ilmaisseet omaa suruaan, koska ajattelivat, että vanhemmilla on etuoikeus ilmaista tuskansa avoimesti.⁷⁰ Sisaruksensa menettäneillä nuorilla oli tarve jatkaa kiintymyssuhdetta edesmenneeseen vielä useita vuosia kuoleman jälkeen. He käyttivät sisaruksen tavaroita (esim. lompakkoa, kelloa). Tämä oli myös keino vähentää yksinäisyyttä. Sisarukset sanoivat, etteivät koskaan halunneet unohtaa kuollutta, ja tekivät siksi konkreettisia asioita pitääkseen muistot elossa. He mm. jakoivat muistoja vanhempiensa kanssa. Nuorilla korostui usko sisaruksensa jälleennäkemiseen.⁷¹

Nuoret, jotka kokivat löytäneensä merkityksen, sanoivat että olivat löytäneet keinon, kuinka jatkaa elämää. Siihen he tosin saattoivat lisätä: ”Se ei koskaan tule olemaan ohi”. Osa tutkimuksessa mukana olleista nuorista oli päätyntyt itsemurhaan. Tutkijoiden mukaan tämä kuvasti sitä, että he eivät olleet löytäneet merkitystä. Itsemurha oli yksi keino liittyä kuolleeseen. Uuden merkityksen löytäminen ei tarkoittanut, että menetyksen aiheuttama prosessi olisi päättynyt, sillä aina oli mahdollista joutua takaisin ”lähtöruutuun”. Tutkimuksensa johtopäätöksenä Forward ja Garlie toteavat, että menetys muuttaa nuorta, nuori suojelee vanhempaansa surultaan ja nuoret hakeutuvat vertaistensa joukkoon mikäli mahdollista.⁷²

---

⁷⁰ Forward & Garlie 2003, 35, 38.

⁷¹ Forward & Garlie 2003, 42.

⁷² Forward & Garlie 2003, 43, 46.

3. Tutkimustehtävä ja tutkimuksen toteutus

3.1. Tutkimustehtävä ja -kysymys

Tutkielman tarkoitus on selvittää, miten aikuisena sisaruksensa menettänyt kokee surun elämässään ja miten kiintymyssuhteen jatkuminen edesmenneeseen sisarukseen näkyy hänen elämässään ns. uuden surukäsityksen mukaan. Tutkimuskysymykseni on: Miten aikuisena sisaruksen menettänyt jatkaa kiintymyssuhdetta kuolleeseen sisarukseen rituaalien avulla?

3.2. Tutkimusaineisto ja aineiston kerääminen

Tämä tutkielma on luonteeltaan laadullinen tutkimus. Laadullinen tutkimus pyrkii ymmärtämään ihmiselämän kokemuksia ja sen ilmiöitä. Laadullinen tutkimusmenetelmä sopii hyvin tutkimusaiheeseeni, jonka tavoite on ymmärtää minkälainen kokemus sisaruksen menettäminen aikuisiällä voi olla.⁷³ Tässä tutkielmassa tarkastelen aikuisena sisaruksensa menettämisen surua. Surua on tutkittu paljon, mutta se keskittyy puolison, lasten tai vanhempien menettämiseen. Sisaruksen surua on aiemmassa tutkimuksessa tarkasteltu enimmäkseen alaikäisten sisarusten kohdalla.

Laadulliselle tutkimukselle on ominaista, että tutkija kerää itse aineistonsa.⁷⁴ Aikuisen sisaruksen surua tutkiakseni pohdin aineistonkeruutapaa haastattelun ja kirjoituspyynnön välillä. Päädyin keräämään aineistoni kirjoituspyyntöjen avulla. (Ks. Liite 1. Kirjoituspyyntö). Kuoleman aiheuttamasta surusta ja menetyksestä kirjoittaessa vastaaja pystyy paremmin pohtimaan, millaisia asioita hän haluaa tuoda esiin, ja mistä hän taas ei halua tutkijalle kertoa. Haastattelutilanne, jossa tutkija esittää kysymyksiä, saattaa painostaa kertomaan sellaista, mitä jälkeen päin ajateltuna ei olisi halunnutkaan kertoa.⁷⁵ Kirjoituspyyntöä tiedonhankintana puoltaa myös se, että vastaajalla on enemmän aikaa pysähtyä aiheen äärelle, kuin mitä lyhyehkössä haastattelutilanteessa olisi.⁷⁶ Tutkimukseen osallistuva voi halutessaan ”haudutella” asiaa mielessään ennen kirjoitustyöhön ryhtymistä, jolloin vastauksen sisältöä on työstetty pidempään. Kirjoittamisesta voi olla tutkijan lisäksi hyötyä myös vastaajalle itselleen, joka hetkeksi aikaa pysähtyy prosessoimaan menetystään. Kirjoituspyynnön heikkous haastatteluun verrattuna on se, että lisäkysymysten esittäminen vastaajalle ei ole

---

⁷³ Tuomi & Sarajärvi 2009, 28, 87.

⁷⁴ Tuomi & Sarajärvi 2009, 28, 87.

⁷⁵ Hirsjärvi 1997, 200-201.

⁷⁶ Tuomi & Sarajärvi 2009, 68.

yhtä luontevaa. Monessa vastaanottamassani sähköpostissa tosin luki, että tutkija voi ottaa uudelleen yhteyttä, mikäli kysymyksiä ilmenee.

Pyrin laatimaan kirjoituspyyntöni tavalla, joka herättää kohderyhmään kuuluvan lukijan mielenkiinnon. En laittanut pyyntöön selvästi numeroitua kysymyslistaa, koska halusin jättää tilaa erilaisille kertomuksille. Laitoin pyyntöön kuitenkin muutamia aiheita. Aiheiden tarkoituksena oli tuoda mieleen ajatuksia, joista on helpompi lähteä liikkeelle ja toisaalta rohkaista vastaajaa, että hän tietää mitä tutkija suurin piirtein odottaa. Halusin tarkastella sururitualeja, joten osa antamistani aiheista ohjasi niiden suuntaan. (Miten kannat sisaruksesi muistoa elämässäsi? Muisteletko sisarustasi erityisellä tavalla? Mitä silloin teet?) Kirjoituspyynnöt jätin Facebookin vertaisryhmään ja kahden seurakuntayhtymän lehteen. ”Sisaruksen suru”-nimiseen Facebook-ryhmään jätin kirjoituspyynnön 11.10.2019. Saman pyynnön lähetin Helsingin seurakuntayhtymän Kirkko ja kaupunki -lehteen sekä Silta -lehteen, joka on Tampereen seurakuntayhtymän lehti. Kirkko ja Kaupunki -lehti julkaisi kirjoituspyyntöni lehdessä ja verkkolehdessä 24.10.2019. Silta -lehti julkaisi pyyntöni 6.11.2019 ilmestyneessä lehdessä sekä verkossa. Vuoden loppuun mennessä sain Facebook-ryhmän kautta 4 kirjoitusta, Kirkko ja kaupunki -lehden kautta 37 ja Silta -lehden kautta 9 kirjoitusta. Lisäksi sain kaksi kirjoitusta muuta kautta. Yhteensä sain 52 kirjoitusta, joista 45 oli naisilta ja 7 miehiltä. Kirjoitukset vastaanotin sähköpostilla.

Aineistosta rajasin ensin pois kohderyhmään kuulumattomat vastaukset. Kaikissa vastauksissa kirjoittaja ei ollut vielä täysi-ikäinen ja osa vastaajista kirjoitti lapsuudessa koetusta menetyksestä. Yhden kirjoituksen jouduin jättämään tutkimuseettisistä syistä pois. Ilokseni sain olettamaani laajemman aineiston. Pohdin rajaamista, jotta lopullinen työ vastaisi mahdollisimman hyvin maisterin tutkielman laajuutta. Vastauksia läpi käydessäni havaitsin, että kirjoituksissa, joissa sisaruksen kuolinsyy oli erityisen traaginen, suru näyttäytyi eri tavoin kuin niissä kirjoituksissa, joissa sisarus kuoli fyysiseen sairauteen. Havaitsin, että erityisen traagisen kuolinsyy kohdalla syyllisyyden, katkeruuden ja vihan tunteet korostuivat verrattuna muihin menetyksiin. Koska halusin käsillä olevassa työssäni tarkastella aikuisen sisaruksen surua yleisellä tasolla enemmän kuin suruja vertailemalla, päädyin rajaamaan aineiston ulkopuolelle sellaiset kirjoitukset, joissa sisaruksen kuolinsyy oli erityisen traaginen. Tällaisia olivat ne kirjoitukset, joissa sisaruksen kuolinsyynä olivat itsemurha tai päihteet. Koska nämä kirjoitukset erosivat muista kirjoituksista, niiden käsittely olisi vaatinut huomattavasti enemmän tilaa kuin mitä kyseisessä tutkielmassa on käytettävissä.

Lopulliseen tutkimusaineistoon valikoitui em. rajausten jälkeen 41 kirjoitusta, joista 37 on naisten ja 4 miesten kirjoittamia. Kirjoittajat ovat iältään 27-87-vuotiaita. Kaikki

aineistoon valikoituneet olivat menettäneet täysi-ikäisen sisaruksensa heidän itse ollessa niin ikään täysi-ikäisiä. Osalla kirjoittajista oli kokemusta useamman sisaruksen menettämisestä, ja osa näistä muista menetyksistä oli tapahtunut lapsuusiässä. Menehtyneet sisarukset, joista kirjoittajat kirjoittivat, olivat kuollessaan 21–74-vuotiaita. Heistä 30 oli naisia ja 11 miehiä. Kuoleman aiheuttamasta menetyksestä oli kirjoituspyyntöön vastaamisen hetkellä kulunut aikaa yhdestä vuodesta 63 vuoteen. Kuolinsyitä en tutkimuksessa erittele, sillä kuolinsyyllä ei ole merkitystä tutkimustehtäväni kannalta. Jaottelen kuoleman äkilliseen kuolemaan ja pitkäaikaisen sairauden aiheuttamaan kuolemaan. Aineistoon valikoituneista menetyksistä äkillisiä ja yllättäviä on sanonut kokeneensa 13 vastaajaa. 25 henkilöä kirjoitti, että sisarus menehtyi pitkäaikaiseen sairauteen. Kolmesta vastauksesta ei käynyt ilmi, oliko kuolema äkillinen vai odotettavissa oleva.

3.3. Aineiston analyysi

Aineiston analyysimenetelmänä käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia.

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi soveltuu strukturoimattomiin vastauksiin, jollainen käsillä olevan tutkielman aineistokin on. Tutkimusmetodin avulla on tarkoitus luoda hajanaisesta aineistosta selkeä ja informatiivinen kokonaisuus. Aineisto hajotetaan aluksi osiin ja rakennetaan sitten uudeksi, selkeämmäksi kokonaisuudeksi, jotta siitä voidaan tehdä luotettavia johtopäätöksiä.⁷⁷

Aloitin aineistoon perehtymisen lukemalla saamiani vastauksia useaan kertaan. Kun aineisto oli koossa, tein ns. ”perustietotaulukon”(ks. Taulukko 1), johon laitoin vastaajien peitenimen, iän, sukupuolen, kuolemasta kuluneen ajan vuoden tarkkuudella, kuolleen sisaruksen sukupuolen, iän ja kuolinsyyn. Kuolinsyyn kohdalla sarakkeessa lukee joko äkillinen kuolema tai pitkäaikaisesta sairaudesta johtuva kuolema. Äkillinen kuolema voi tarkoittaa sekä onnettomuutta että kuolemaa, jota on edeltänyt hyvin lyhyt sairausaika. Nimen edessä oleva numero on jokaiselle vastaajalle antamani järjestysnumero.

---

⁷⁷ Tuomi & Sarajärvi 2009, 103, 108.

Taulukko 1. Esimerkki perustietotaulukosta

Nimi	Ikä	Sukupuoli	Kuolemas- ta kulunut aika vuosina	Minkä ikäinen oli kun sisarus kuoli	Kuolleen sisaruksen sukupuoli	Kuolleen sisaruksen ikä	Kuolinsyy
1. Pekka	53 v	Mies	13 v	40v	Nainen	32 v	Äkillinen kuolema
2. Tytti	27 v	Nainen	2 v	25v	Nainen	28v	Pitkäaikai- nen sairaus

Saadakseni paremman ymmärryksen sekä vastaajista että heidän edesmenneistä sisaruksistaan, tein joitakin taulukoita. Taulukossa 2 on kuvattu vastaajien ikä. Taulukosta käy ilmi, että ikäryhmässä 41-50 v ei ole yhtään vastaajaa. Vastaajat ovat pääosin 50 vuotta täyttäneitä.

Taulukko 2. Vastaajien ikä

Vastaajan ikä	18-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90
Vastaajien lukumäärä	1	1	0	4	18	8	6

Kolmen vastaajan tarkka ikä ei käy ilmi kirjoituksessa, mutta kirjoituksesta pystyi päättelemään, että he eivät kuulu nuorimpiin ikäryhmiin.

Taulukko 3. Sisaruksen ikä kuollessa

Sisarukse- n ikä	18-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90
Vastaajien lukumäärä	3	7	3	10	14	2	0

Taulukossa kolme on nähtävissä kuolleen sisaruksen ikä. Kahden sisaruksen ikää ei aineistosta pystynyt selvittämään. Sisarukset, joista on kirjoitettu, ovat kuolleet pääosin

keskimääräistä varhaisemmin, koska suurin osa on kuollut 70-vuotiaana tai alle.⁷⁸

Huomattava osa sisaruksista on kuollut ennen keski-ikää.

Taulukko 4. Menetyksestä kulunut aika

Menetyksestä kulunut aika	1-5v	6-10 v	11-15 v	16-20 v	Yli 20 v
Vastaaajien lukumäärä	14	12	0	6	8

Surututkimuksessa on olennaista tietää, kauanko läheisen menetyksestä on kulunut aikaa. Taulukossa neljä on nähtävissä, että suurin osa (yli puolet) menetyksistä on tapahtunut kymmenen viimeisen vuoden sisällä. Aineistossa on kuitenkin huomattava määrä myös kauan sitten (yli 20 v) tapahtuneita menetyksiä. Yhdestä kirjoituksesta ei käynyt ilmi montako vuotta menetyksestä on.

Osa vastaajista oli menettänyt elämänsä aikana useamman sisaruksen. Useamman menetyksen kohdannut kirjoittaja keskittyi useimmiten kirjoituksessaan yhteen menetykseen enemmän kuin muihin, ja valitsin selkeyden vuoksi tällaisissa tapauksissa vain yhden sisaruksen, jonka menetyksen otin mukaan aineistoon.

Perehdyttyäni aineiston perustietoihin, jatkoin analyysia listaamalla kirjoituspyyntööni kirjoittamani asiat, joita olin pyyntöni eritellyt helpottaakseni vastaajan kirjoitustyötä ja ohjatakseni vastaajia kertomaan jonkin verran myös mahdollisista sururitualeista. Kirjoituspyyntöä laatiessa nämä kysymykset eivät olleet listamaisesti esillä (niitä ei oltu numeroitu eikä eroteltu ranskalaisilla viivoilla) erityisinä kysymyksinä, joihin kaikkiin tulisi vastata. Vastaajat eivät olleet näin olettaneetkaan. Kirjoituksissa ei ollut vastattu kaikkiin kysymyksiin, vaan kirjoitukset olivat vapaasti muotoiltuja ja omalla tyylillä tehtyjä, aivan kuten pyynnössä olin toivonutkin. Alla ovat kysymykset, joihin ryhdyin etsimään vastauksia aineistosta.

⁷⁸ Tilastokeskus, <https://www.stat.fi/org/tilastokeskus/elinajanodote.html>.

1. Miten suru on näkynyt elämässäsi?
2. Minkälaiset asiat ovat tuntuneet haastavilta ja vaikeilta?
3. Oletko kokenut saavasi lohtua? Mistä?
4. Miten kannat sisaruksen muistoa elämässäsi?
5. Muisteletko sisarustasi erityisellä tavalla? Mitä silloin teet?
6. Onko sinulla ollut tilaa surra? Oletko saanut tukea muilta?
7. Muuta erityistä
8. Miten olet kokenut tutkimukseen osallistumisen?

Kirjoituspyynnössäni esitettyjen kysymysten perään lisäsin kuudenneksi kysymykset: *Onko sinulla ollut tilaa surra? Ja oletko saanut tukea muilta?* Tämän otsakkeen alle toivoin kirjoittajien kokemuksia siitä, ovatko he kokeneet sisaruksen kuoleman aiheuttaman surun olevan ns. näkymätöntä surua.⁷⁹ Samaan aiheeseen viittasin myös kirjoituspyyntöni alussa. Seitsemännen kohdan nimesin *muuta erityistä*. Tähän kohtaan oli tarkoitus tallentaa erilaisia asioita, joita kirjoituksista nousisi esiin, joita en vielä analyysin alkaessa itse osannut varsinaisesti nimetä. Otsikon alle huomasin kuitenkin nopeasti kerääntyvän lauseita, jotka käsittelivät suhdetta menehtyneen sisaruksen perheeseen. Suhteen merkitys ja asian tärkeys korostui kirjoituksissa. Suhdetta sisaruksen perheeseen oli käsitelty runsaasti, eikä se tuntunut sopivan riittävän hyvin muiden otsikoiden alle. Kahdeksannen kohdan lisäsin saadakseni selville, miten vastaajat kokivat tutkimuksen ja kirjoituspyynnön. Kysymystä en ollut esittänyt kirjoituspyynnössä, mutta koska moni vastaaja kommentoi asiaa, halusin kerätä huomiota talteen tutkimuksen eettistä pohdintaa varten. Kävin läpi aineiston ja irrotin tekstistä suoria lainauksia samankaltaisuuden perusteella. Tämän jälkeen pelkistin ilmaukset. Vaihetta kutsutaan sisällönanalyysissä pelkistämiseksi eli redusoinniksi.⁸⁰ Taulukossa viisi on nähtävillä esimerkki pelkistetyistä ilmauksista, joista muodostui alaluokaksi *sisaruksen tavarat ja vaatteet tärkeitä*.

⁷⁹ Wray 2003.

⁸⁰ Tuomi & Sarajärvi 2009, 110.

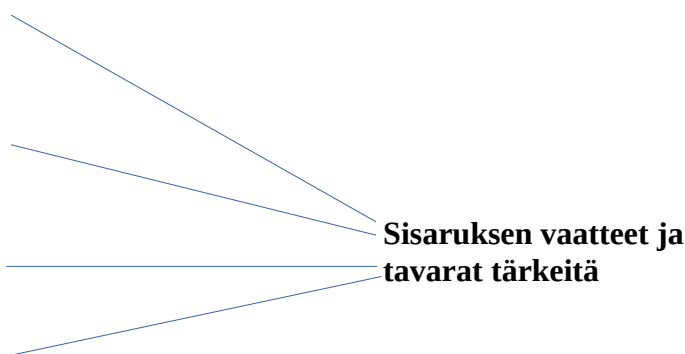
Taulukko 5. Pelkistettyjen ilmausten yhdistäminen ja alaluokkien muodostaminen

Muistan siskon joka päivä
häneltä saatujen korujen ja
esineiden kautta.

Kotona hänen tavaransa on
entisillä paikoillaan niin kuin
hän ne jätti.

Vaatteista olen muut antanut
pois, paitsi ne, jotka hänellä
oli päällä lähtiessään.

Hiihdän hänen suksillaan.

Sisällönanalyysin vaihetta, jossa aineistosta etsitään yhtäläisyyksiä ja joiden mukaan aineistoa ryhmitellään uudelleen loogiseksi kokonaisuudeksi, kutsutaan klusteroinniksi.⁸¹ Koska kirjoituspyynnöstä nousseet teemat, joihin etsin vastauksia aineistosta, olivat osin päällekkäisiä, ja koska vastaajat puhuivat samoista asioista eri kohdissa, ryhmittelin eli klusteroin aineistoa useampaan kertaan analyysin eri vaiheissa. Alla on listattuna esimerkinomaisesti aineistosta nousseita alaluokkia.

Sisaruksen vaatteet ja tavarat tärkeitä
Perhe-/ sukuyhteyden jatkaminen kuolleen sisaruksen perheen kanssa
Sisaruksen pitäminen edelleen puheissa
Valokuvien katselu, valokuvien esillä pitäminen
Haudalla käyminen
Arkinen tekeminen, joka muistuttaa sisaruksesta
Musiikin kuuntelu
Aktiivinen muistelu
Kynttilän sytyttäminen
Lintujen seuraaminen

Klusterointia seuraa aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä abstrahointivaihe.

Abstrahointivaiheessa pyritään erottamaan tutkimuksen kannalta olennainen aines, johon vastedes keskitytään.⁸² Peilasin analyysissä esiin tulleita luokkia yhä tarkemmin tutkimuskysymykseen ja jätin aineistosta pois vielä tässä vaiheessa sellaista materiaalia, joka

⁸¹ Tuomi & Sarajärvi 2009, 109.

⁸² Tuomi & Sarajärvi 2009, 109.

ei suoranaisesti tuonut lisäarvoa nimenomaan sisaruksen surun tutkimiseen. Taulukossa kuusi on nähtävillä, miten aineiston käsitteellistämistä jatkettiin muodostamalla alaluokista yläluokkia. Yläluokista hahmottuu keskeiseksi tekijäksi suhteen jatkamisen tärkeys.

Taulukko 6. Alaluokasta yläluokkaan

Alaluokka	Yläluokka
Sisaruksen vaatteet ja tavarat tärkeitä	Kiintymyssuhteen jatkaminen kuolleen sisaruksen tavaroita ja vaatteita säilyttämällä ja käyttämällä
Yhteyden jatkaminen kuolleen sisaruksen perheen kanssa	Kiintymyssuhteen jatkaminen jatkamalla suhteita kuolleen sisaruksen perheeseen
Sisaruksen pitäminen esillä puheissa	Kiintymyssuhteen jatkaminen pitämällä kuollut puheissa
Valokuvien esillä pitäminen	Kiintymyssuhteen jatkaminen valokuvien kautta
Valokuvien katselu	Muistelu
Haudalla käyminen	Muistelurituaalit
Arkinen tekeminen, joka muistuttaa sisaruksesta	Muistelurituaalit
Musiikin kuuntelu	Muistelurituaalit
Aktiivinen muistelu	Muistelu
Kynttilän sytyttäminen	Muistelurituaalit
Lintujen seuraaminen	Kiintymyssuhteen jatkaminen etsimällä viestejä kuolleelta sisarukselta lintujen kautta.

Yläluokista aineistoa muokataan edelleen pääluokiksi, jolloin (taulukossa 7) on nähtävissä, miten suhteen jatkaminen voidaan jaotella nykyisyyteen ja menneen muisteluun.

Kiintymyssuhteen jatkaminen kuvastaa nykyhetkessä tapahtuvaa aktiivista suhteen ylläpitämistä, kun taas muistelu- ja muistelurituaalit kertovat miten sisarusta ja suhdetta muistellaan taaksepäin katsoen. Nykyhetkeen viittaavaa suhteen jatkamista on esimerkiksi sisaruksen vaatteiden käyttäminen ja menneisyyteen katsovaa on kynttilän sytyttäminen, jolloin sureva keskeyttää arkiset toimensa muistellakseen sisarustaan.

Taulukko 7. Yläluokasta pääluokkaan

Yläluokka		Pääluokka
Kiintymyssuhteen jatkaminen kuolleen sisaruksen tavaroita ja vaatteita säilyttämällä ja käyttämällä		Kiintymyssuhteen jatkaminen tässä ja nyt (presens)
Kiintymyssuhteen jatkaminen jatkamalla suhteita kuolleen sisaruksen perheeseen		
Muistelurituaalit		Muistelu- ja muistelurituaalit (taaksepäin katsovat) (imperfekti)
Aktiivinen muistelu		
Kiintymyssuhteen jatkaminen etsimällä viestejä kuolleelta sisarukselta lintujen kautta.		

Tein analyysin vaiheet samalla tavalla jokaisen alkuperäisen kysymyksen (1-8) kohdalla, ja havaitsin, että eri otsakkeiden alla toistui samoja teemoja. Lopuksi otsikoin siihenastiset löydökset uudestaan. Tämän jälkeen en enää palannut aikaisempiin teemoihin, joista suurin osa oli peräisin kirjoituspyynnöstä. Otsikoita eli pääluokkia on koko aineistossa tässä vaiheessa seitsemän.

1. Sisaruksen merkitys elämässä on suuri, myös menetys on suuri
2. Hautausrituaalit
3. Muistelu- ja muistelurituaalit
4. Näkymätön suru ”vain sisko”
5. Sisaruksen perheen merkitys (leski, lapset ja lapsenlapset)
6. Suhde läheisiin
7. Kiintymyssuhteen jatkaminen kuolleeseen sisarukseen

Tutkielmani tulokset jakautuvat kahteen aihealueeseen. Ensimmäinen osa, joka esitetään luvussa neljä, valottaa tutkimuksen taustaa ja sen merkitystä. Luvussa tuon esille asiat, jotka kertovat siitä, mitä piirteitä liittyy sisaruksen menettämiseen aikuisiällä. Luku neljä taustoittaa seuraavaa lukua, joka käsittelee kiintymyssuhteen jatkamista menetyksen jälkeen. Jälkimmäinen aihealue vastaa suoraan tutkimuskysymykseeni.

3.4. Eettisyys ja luotettavuus

Sain vastauksia kirjoituspyyntöni runsaasti, ja lopullisen aineiston määrä muodostui reilun kokoiseksi. Laadullisen tutkimuksen tarkoitus ei ole tehdä tilastollisia yleistyksiä, mutta aineiston koko lisää tutkimuksen luotettavuutta.⁸³ Aineistoni muodostuu 41 ihmisen kirjoituksista, jotka ovat keskimääräisesti noin kahden – kolmen sivun mittaisia. Joukkoon mahtui lyhyempiä ja pidempiä vastauksia. Aineiston koon ja sisällön perusteella tutkimus antaa vastauksen siihen, mitä aikuisena sisaruksen menettänyt kokee ja miten hän jatkaa kiintymyssuhdetta kuolleeseen sisareen tai veljeen.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuudessa huomio kiinnittyy tiedonlähteiden sopivuuteen, ja tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden tulisi olla asian henkilökohtaisesti kokeneita ja muuten sopivia.⁸⁴ Kaikki tässä tutkimuksessa mukana olevat henkilöt ovat henkilökohtaisesti läpi käyneet sisaruksen menettämisen aikuisiällä. Vaikka sain vastauksia sekä naisilta että miehiltä, lopullisen aineiston sukupuolijakauma on selkeä. Miesten vastauksia on neljä 41:stä. Tämä tutkimus kertoo siis enemmän naisten kokemuksista kuin miesten. Tutkimuksen mukaan sukupuolella ei toisaalta surun kokemuksessa ole suuria eroja.⁸⁵ Kirjoituspyynnössä en rajannut tutkimukseen osallistuvien ikää. Suurin osa vastauksista on eläkeikäisten kirjoittamia. Ikäluokassa 41-50 v ei valitettavasti ole yhtään kirjoittajaa. Jälkeenpäin ajateltuna olisi voinut olla hyvä laittaa Facebook-ryhmään kirjoituspyyntö vielä toisen kerran. Näin juuri tähän ikäryhmään olisi voinut tulla vastaajia.

Olen itse menettänyt sisareni aikuisena, ja se määrittää väistämättä lähtökohtaani tähän tutkimukseen. Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymys ovat sellaisia, joista olen kiinnostunut oman kokemukseni pohjalta. Kiinnostus aiheeseen lisää motivaatiota ja aiheen omakohtainen ymmärrys auttaa pureutumaan syvemmälle aiheeseen. Laadullisessa tutkimusperinteessä myönnetään, että tutkija ei koskaan voi olla tutkimuksessaan täydellisen objektiivinen, koska hän muotoilee tutkimustehtävän ja tekee tulkinnan. Tutkijan tehtävä on kuitenkin pyrkiä ymmärtämään tiedonantajia itsenään ilman, että siihen vaikuttaa tutkijan oma kokemus.⁸⁶ Tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa ja etenkin analyysivaiheessa pyrin tietoisesti muistuttamaan itseäni, että erotan omat kokemukseni ja uskomukseni siitä, mitä löydän aineistosta. Oma positioni oli pohdinnan alla jo kirjoituspyyntöä laatiessa. Kirjoituspyynnön tulee olla riittävän ohjaava, jotta aineistosta muodostuu kattava juuri tähän tutkimukseen.

---

⁸³ Tuomi & Sarajärvi 85.

⁸⁴ Tuomi & Sarajärvi 2009, 85.

⁸⁵ Wright 2016, 41.

⁸⁶ Tuomi & Sarajärvi 2009, 68, 136.

Pyynnössä ei kuitenkaan saa näkyä tutkijan henkilökohtaiset olettamukset siitä, että vastaajan suru olisi samanlaista kuin tutkijan.

Noudatan yleisiä tutkimuseettisiä ohjeita, enkä tuo tutkimuksessa esiin sellaisia asioita, jotka voisivat paljastaa surevan tai kuolleen ihmisen henkilöllisyyden.⁸⁷ Olen muuttanut tutkimukseen osallistuneiden nimet ja tunnistamiseen vaikuttavat yksityiskohdat olen vaihtanut yleisemmiksi. Paikkakuntia ei tässä tutkimuksissa mainita, sillä asuinpaikalla ei ole tutkimustehtävän kannalta merkitystä. Myöskään kirjoittajien tai menehtyneiden sisarusten ammatit eivät tule julki. Tutkimuksessa jätän kuolintavan mainitsematta. Olen jaotellut kuoleman äkilliseksi menetykseksi tai pitkäaikaisesta sairaudesta johtuvaksi.

Ennakko-oletukseni oli, että kirjoituspyyntöön vastaaminen saattaa olla hyödyksi vastaajalle, joka hetkeksi aikaa pysähtyy prosessoimaan menetystään. Osa kirjoittajista totesikin tämän vastauksessaan. Eräs kirjoitti, että kirjoittaminen laittoi prosessin liikkeelle ja toinen mainitsi, että kirjoittaminen oli terapeutista. Yksi kirjoittaja totesi, että tutkijana olin ensimmäinen, joka kohtasi hänen surunsa. Haastatteluun verrattuna kirjoituspyyntö on herkälle aiheelle parempi valinta, sillä siinä vastaaja ehtii harkita, mitä haluaa tutkijalle paljastaa ja minkä haluaa jättää kertomatta. Haastattelutilanne voi aiheuttaa sosiaalisen paineen kertoa asioita, joiden kertominen vieraille voi jälkeinpäin harmittaa. Henkilökohtaisesta surusta kirjoittaessa ihminen antaa itsestään paljon ja sen vuoksi laadin kirjoituspyynnön lämpimällä sävyllä menetykseen osaa ottaen ja paljastamalla oman kokemukseni samasta aiheesta. Lisäksi lähetin jokaiselle vastaajalle henkilökohtaisen kiitosviestin kirjoituksen saatuaani.

---

⁸⁷ Tuomi & Sarajärvi 2009, 132.

4. Suuri tragedia

4.1. Ainutlaatuinen menetys

Jokainen menetys on erilainen. Samoin surut ovat erilaisia. Aikuisen sisaruksen menettämisessä on kuitenkin omat erityispiirteensä, joita tässä luvussa tuodaan ilmi kirjoituspyynnöillä kerätyn aineiston valossa. Saamistani kirjoituksista kävi selvästi ilmi, että sisaruksen menettäminen aikuisiällä on ollut monelle erittäin suuri kriisi ja tragedia, ja monelle se on ollut myös elämän suurin suru. Suru on usein myös erityisen tuskallinen.

Pitkään oli kuin nuoli olisi lävistänyt, kun ajattelin, että hän on kuollut – hän ei ole missään täällä.
(Kaisa-Mari 70 v)

Sisaruksen kuolemaa kivuliaana ja suurena menetyksenä kuvataan aineistossa runsaasti. Kuoleman tuoma menetys kuvataan *suurena tyhjänä kohtana ja isona puutteena, jota mikään ei täytä. Sitä tyhjyyttä ei voi korvata eikä korjata* kirjoitti Marika (69 v). *Siskon kuolema jätti ison aukon* kirjoitti Catarina (27v). *Kenenkään kanssa en voi saavuttaa sitä yhteyttä, joka meillä oli* kirjoittaa Heli (73 v). Kirjoittajat tuovat esiin, että sisarusta ei voi mikään korvata. *Leski voi saada uuden vaimon, mutta minä en voi saada uutta siskoa* huomauttaa Merja (33 v). On huomionarvoista, että kaksi kirjoittajaa vertasi sisaruksen menetystä puolison kuolemaan, sillä yleisesti puolison kuolemaa pidetään raskaampana menetyksenä. Eräs kirjoittaja toteaa, että vaikka on menettänyt aviopuolison ja avopuolison, sisaren kuolema oli raskain näistä kaikista. Sisaruksen menetys on ainutlaatuisen ihmissuhteen menetys. Aikuisiällä sisaruksensa menettänyt on saattanut jakaa ajallisesti mitattuna hyvinkin pitkän ihmissuhteen sisaruksensa kanssa, joka tekee menetyksestä erityisen vaikean. Sisarusten ikäerosta ja paikasta sisarussarjassa riippuen yhteisiä vuosia on monella suurin piirtein saman verran kuin omia elinvuosia. Aikuisen sisaruksen kuolema muuttaa vuosikymmeniä kestäneen suhteen. Kaisu (63 v) toteaa:

Kevään ensimmäinen käynti mökillä oli raskas. En halunnut katsoa lapsuudenkotiamme, joka sijaitsi vieressä. Puuttui veli, jonka kanssa oli yhteisiä vuosia yli 60.

Kaisu oli tottunut jakamaan mökkimaiseman vuosikymmeniä, käytännössä katsoen koko ikänsä veljensä kanssa, ja veljen kuoltua tutun maiseman näkeminen oli vaikeaa. Elossa olevien sisarusten lukumäärälläkin on merkityksensä menetyksessä. Mikäli kuolema vie ainoan tai viimeisen sisaruksen, eloon jäänyt menettää samalla ainoan ihmisen, jonka kanssa

hänellä on mahdollisuus jakaa mennyttä: muistella lapsuusmuistoja tai perheen yhteisiä hetkiä. Kenelläkään toisella ei ole samoja muistoja perhe-elämästä eikä enää ole ketään keneltä kysyä tai tarkistaa asioita, joista itse ei ole ollut niin hyvin perillä kuin edesmennyt. Sisaruksen kanssa jaetaan monesti lapsuuden historian lisäksi aikuisuuden kiinnostuksenkohteita. Sisaruussuhteen lisäksi kuolema saattaa katkaista yhteyden ihmiseen, joka on paljon muutakin kuin ystävä ja sukulainen. Merja (33 v), joka jakoi sisarensa kanssa monta elämänaluetta, toteaa menettäneensä sisarensa kuollessa myös kollegan.

Isommassa sisarusparvessa sisarusten välit vaihtelevat ja tämä tuli esille myös aineistossani. Useampi kirjoittaja kertoi avoimesti, että välit olivat tietyn sisaruksen kanssa erityisen lämpimät. Kun vuorovaikutus sisaruksen kanssa on ollut ainutlaatuisen syvää, myös menetys on silloin raskaampi. Merja (33 v) toteaa: *Kenenkään muun kanssa ei voi jakaa syvimpiä tunteja*. Edesmennyt sisar oli ollut Merjan paras ystävä, ja Merja kutsui heitä sielunsiskoiksi.

Enää en voi höpöttää siskon kanssa mukavia juttuja, toteaa Kirsi (ikä ei tiedossa).

Toisaalta sisaruus voidaan kokea läheiseksi ihmissuhteeksi riippumatta siitä kuinka avoimesti ja syvällisesti sisarukset ovat asioista puhuneet. Yhteinen historia, tottumus yhdessäoloon ja yhteiseen jakamiseen on tehnyt suhteesta läheisen. Myös tutkimukset vahvistavat, että juuri sisaruussuhteen syvä yhteys tekee myös menetyksen tuomasta surusta tuskallisen ja vaikean. Raskaan surusta tekee lisäksi se, että sisaruksen menettämisen surun on havaittu olevan pitkäkestoista.⁸⁸ Surun pitkäkestoisuus tuli esiin myös kirjoituspyyntöön vastanneiden kertomuksissa. Surun kestoa lisää vielä se, että suru voi alkaa esimerkiksi jo siinä vaiheessa, kun tieto vakavasta sairaudesta on saatu. Suru voi näin ollen olla erittäin pitkäkestoinen, jos se on alkanut jo monta vuotta ennen kuolemaa. Merja (33 v) kirjoitti kokemuksestaan näin:

Suru alkoi heti siskon diagnoosipäivästä lähtien, loputtomaksi suru muuttui kuolemassa.

Marika (69 v) puolestaan toteaa surreensa veljensä kuoleman jo etukäteen. Samaa mieltä oli muutama muukin kirjoittaja. He sanoivat ehtineensä surra jo niin paljon ennen kuolemaa, että he eivät kuoleman jälkeen tunteneet varsinaista surua. Kuolema koettiin helpotuksena, jos läheisen elämä ei sairauden loppuvaiheessa ollut enää hyvää elämää. Vaikka Marika totesi, ettei tunne varsinaista surua, hän kuitenkin kuvaa menetyksen aiheuttaneen monia suruun liitettäviä tunteita kuten ikävää ja yksinäisyyttä. Tämä vahvistaa aiempaa tutkimusta, jonka

---

⁸⁸ Wright 2016, 41, 43.

mukaan etukäteen sureminen on yleistä, ja liittyy tavallisimmin tilanteisiin, joissa läheisen sairaus näyttää lääketieteellisesti katsottuna johtavan kuolemaan.⁸⁹ Pulkkinen mukaan useimmat etukäteen surijoista ovat myöhemmin sitä mieltä, että varsinainen suru on kuitenkin alkanut vasta kuoleman jälkeen.

Surun pitkäkestoisuudesta aineistossa kertoo useampi kirjoittaja, joiden menetyksestä on jo hyvin pitkä aika, mutta jotka edelleen kokevat suurta kaipausta. Useampi sisaruksensa menettänyt oli sitä mieltä, että vasta hyvin pitkä aika (20-30 vuotta) on riittävä ajanjakso, jonka jälkeen menetys voidaan hyväksyä, tai ainakin melkein hyväksyä, kuten Urho kirjoittaa.

Nyt jo melkein hyväksyttävä tosiasia osana luonnon kiertokulkua. (Urho ikä ei tiedossa, menetyksestä 31 vuotta)

Suruni on kaunis vasta nyt. (Sade 65 v, menetyksestä yli 20 v)

Se on loppuelämäni suru. (Tuuli 71 v)

Suru ei monen vastaajan mukaan ole vielä kirjoituksen hetkellä loppunut, eivätkä he edes oletta, että se tulisi loppumaan. Tuulin (71 v) lainauksesta on kuultavissa, että sisaruksen menettänyt on hyväksynyt sen, että suru elämänmittainen.

Osalla vastaajista suru laimenee ajan kuluessa, toisten kohdalla se ei vähene lineaarisesti, vaan se voi ajan myötä jopa kasvaa. Elämäntilanteet tuovat kaipauksen uudelleen eri tavoin pintaan. Pulkkinen (2019) kertoo esimerkin surun mukana kulkemisesta ihmisen elämänsäkaarella: *Kun saan lapsen, isäni ei näe häntä. Lapsellani ei ole isoisää.*⁹⁰ Saman ajatuksen sanoitti Heli (73v): *Mitä vanhemmaksi tulen, sitä enemmän veljeäni ikävöin.* Surun monista tunteista juuri ikävä on usein sitkeä seuralainen, eikä se vähene ajan kuluessa vaan kasvaa entistä suuremmaksi.⁹¹ Pulkkinen tutkimuksen mukaan läheisensä menettänyt voi kokea selviytyneensä surusta, mutta siitä huolimatta hän voi tuoda monin tavoin esiin, että menetyksellä on edelleen merkittävä sija hänen elämässään. Surusta selviäminen onkin Pulkkinen mukaan hyvin tulkinnanvaraista.⁹²

Ennen kaikkea käsittämätön asia, vaikea käsittää. (Katja 69 v, 7 vuotta menetyksestä)

---

⁸⁹ Poijula 2002, 45, 174; Pulkkinen 2017, 209-2012.

⁹⁰ Tykki 2019

⁹¹ Pulkkinen 2017, 207-208.

⁹² Pulkkinen 2017, 207-208.

Kuoleman todellisuuden ymmärtäminen on surevalle usein vaikeaa.⁹³ Vaikeus johtuu siitä, että järjen ja tunteen välillä vallitsee jonkinlainen katkos. Järki kyllä tietää mitä on tapahtunut, mutta tunteen tasolla ihminen ei sisäistä samaa tietoa. Kokemus ymmärtämisen vaikeudesta korostuu silloin, kun ihminen kokee kuoleman olleen erityisen epäinhimillinen.⁹⁴ Tällainen voi olla nuoren aikuisen kuolema sekä kuolema, jossa alaikäiset lapset menettävät vanhempansa. Aineistossani useampi sisarus kirjoitti myös siitä, kuinka epäreilulta tuntui se, että sisarus kuoli juuri kun olisi saanut jäädä eläkkeelle. Vaikka sisarus ei ollut enää erityisen nuori, koettiin epäreiluksi, että ikänsä työtä tehnyt sisarus ei saanut nauttia ansaitsemastaan eläkkeestä. Aikuisten sisarusten kohdalla kuoleman ymmärtäminen voi vaikeutua siitäkin syystä, että sisarus ei ole kuulunut samaan talouteen vuosikausiin. Mikäli sisarukset ovat asuneet kaukana toisistaan, sisarus ei ole ollut läsnä surevan arjessa. Arjen keskellä sisaruksen poismeno ei tällöin tule konkreettisesti esille, mikä voi vaikeuttaa todellisuuden ymmärtämistä.

Vastaaajien korkea ikä kirjoitushetkellä tai menetyksen hetkellä ei näytä vaikuttavan siihen, etteikö kyseessä olisi ollut suuri menetys. Korkea ikä ei siis välttämättä pehmennä menetystä eikä vähennä surua. Siskonsa menettänyt Aune (64 v) sanoi, että pikkusiskon kuolema on ollut kaikkein vaikein asia elämässä hyväksyä. Huomattavan moni kirjoittaja kuvasi kaipaustaan näin: *Kaipaan häntä enemmän kuin ketään.* (mm. Hanna, ikä ei tiedossa). Jo sisaruksen sairastuminen on koettu niin raskaaksi asiaksi, ettei tiedon saanut ole kokenut olevansa sama ihminen kuin mitä oli ennen sisaruksen sairastumista.

Teijan (51 v) elämään suru vaikutti niin, että hän ei nähnyt luonnossa värejä, eikä kirkkautta. Suru oli alussa niin rajua, että toiminnanohjauskin oli hukassa. Teija ei suoriutunut arkisista asioista, kuten pukeutumisesta. Moni vastaaja kertoo surun tuntuneen jopa niin vahvana, että sanoo osan itsestään kuolleen sisaruksen mukana. Veljensä menettänyt Tuula (66 v) kirjoitti: *Suuri osa minustakin kuoli.* Vaikka sureva kokee sisaruksen kuoleman vieneen itsestäänkin jotain lopullisesti pois, sisarussuhde on toisaalta niin läheinen, että kuolemakaan ei pysty sitä kokonaan katkaisemaan.

Olimme lähes samanikäiset ja se oli lähes symbioottinen suhde, joten tunnen että hän elää minussa. Välillä olen melkein puhunut hänelle, niin automaattisesti olisin hänen läsnäoloonsa reagoinut. (Teija 51v)

Sisaruksen surua tutkineet ovat havainneet, että sisaruksen suru on erittäin pitkäkestoista, eikä se välttämättä koskaan pääty. Tutkimusten mukaan surevat sisarukset

⁹³ Poijula 2002: 54.

⁹⁴ Pulkkinen 2017, 116-117.

jatkavat kiintymyssuhdetta kuolleeseen sisarukseensa, jota Teijakin edellä kuvaa. Niin nuoret kuin vanhat sisarukset kaipaavat edesmennyt sisarustaan ja etenkin nuorten kohdalla korostuu, että he odottavat tapaavan edesmenneen kuoleman jälkeisessä elämässä.⁹⁵ Myös omassa aineistossani kirjoitettiin siitä, miten oman elämän päättymisen jälkeen on taas mahdollista tavata sisarus.

4.2. Surun vaikutus terveyteen, hyvinvointiin, työhön ja harrastuksiin

Suru on vaikuttanut sisaruksen menettäneiden elämään monella tavalla. Sisaruksen kuoleman aiheuttaman surun on koettu aiheuttaneen sairautta ja sairauksista ja sairauden oireista moni tutkimukseen osallistunut kirjoittikin. Rajuin aineistossa esille tullut fyysinen oire oli sydänkohtaus, jonka muuten terve ja terveeksi itsenä tuntenut kirjoittaja sai hautajaispäivän jälkeisenä päivänä. Kirjoittajilla ilmeni myös stressin aiheuttamaa ihottumaa ja unettomuutta.

Aiempien tutkimusten mukaan sisaruksen menettänyt kokee fyysisen terveytensä muuttuneen. Hän ei koe itseään yhtä hyvinvoivaksi kuin ennen menetystä ja hän on alttiimpi erilaisille sairauksille. Surun fyysisiin komplikaatioihin kuuluu vastustuskyvyn heikkeneminen. Tämän takia surevat sairastavat yleisesti muita ihmisiä enemmän. Myös surevien kuolleisuus on muuta väestöä korkeampi.⁹⁶

Merkittävä osa käsillä olevaan tutkimukseen osallistuneista kertoi sairastuneensa masennukseen sisaruksen kuoleman jälkeen. Kirjoituksista tosin ei selvinnyt oliko kyseessä kirjoittajan subjektiivinen kokemus masennuksesta vai lääkärin diagnosoima sairaus. Sisaruksen sairaus ja kuolema on aiheuttanut kirjoittajissa myös sairauden pelkoa ja väsymystä, ja sen on koettu heikentäneen itsetuntoa. Eräs kirjoittaja kertoi, että hän oli yrittänyt hoitaa suruaan alkoholin avulla. Suru on vaikea tunne, ja selviämisen tueksi haetaan helpotusta välillä myös epäterveellisiksi tiedetyistä keinoista. Tämä kävi ilmi myös nuoria sisaruksen menettäneitä tutkineiden Hoganin ja DeSantisin tutkimuksessa jonka mukaan nuoret hakivat surunsa helpottamiseksi jännityksen tunnetta ajamalla ylinopeutta ja käyttämällä päihteitä.⁹⁷

Niin sanottuun normaaliin suruun kuuluu kirjavia joukko tunteita.⁹⁸ Aineistossani vastaajat toivat esille useita eri tunteita, joiden voidaan laskea kuuluvaksi surun alle. Pulkkinen kirjoittaa omaan tutkimukseen osallistuneiden pohtineen sitä, onko suru erillinen

---

⁹⁵ Hogan & Desantis 1996, 243; Forward & Garlie 2003, 33; Wright 2016, 41.

⁹⁶ Poijula 2002, 156-157, 181.

⁹⁷ Hogan & DeSantis 1996, 242.

⁹⁸ Poijula 2002, 44.

tunne vai kenties kattokäsite, jonka alla muut tunteet ovat.⁹⁹ Keräämässäni aineistossa esiintyviä tunteita olivat surun lisäksi epätoivo, viha, pelko, avuttomuus, välinpitämättömyys, syyllisyys, huonommuuden tunne, ikävä, yksinäisyys, epäoikeudenmukaisuuden tunne, orpouden tunne, toivo ja kiitollisuus. Omassa aineistossani tunteista ylivoimaisesti eniten mainittuja olivat ikävä ja kaipaus. Ikävää kuvattiin kirjoituksissa hyvin vahvasti, samoin kuin suruakin.

Kaipaani sisarta syvästi edelleen. (Pirjo 78 v, 8 vuotta menetyksestä)

Ikävä on ikuinen. (Johanna 83 v, 20 vuotta menetyksestä)

Ikävä ei ollut vähäisempää heillä, joiden menetyksestä oli kulunut enemmän aikaa, kuten Johannan, joka on elänyt menetyksen jälkeen jo 20 vuotta kirjoituksesta käy ilmi. Myös Pulkkisentutkimuksessa suomalaisesta surusta ikävä ja kaipaus olivat eniten esiintyneitä tunteita.¹⁰⁰ Osassa saamissani vastauksissa sureva kirjoittaa kokevansa vahvoja tunteita edelleen, osa surevista taas puhuu menneessä aikamuodossa kuten seuraavassa esimerkissä on nähtävillä.

Olen rikkinäinen ja surun murtama. (Merja 33 v, 6 v menetyksestä)

Suruni oli valtava, se oli murskata minut (Leila 84 v, 54 v menetyksestä)

Vaikka viha ymmärretään normaaliksi surun aiheuttamaksi tunteeksi ja reaktioksi, sitä esiintyi aineistossani vain vähän.¹⁰¹ Asiaan saattoi vaikuttaa se, että menetyksestä oli monen kirjoittajan kohdalla kulunut jo niin pitkä aika, että vihan tunne oli laimentunut. Vain kaksi vuotta sitten nuoren pikkuveljensä sairaudelle menettänyt nuori nainen Catarina (27 v) ilmaisee ymmärrettävästi kokevansa myös vihaa.

Myös syyllisyyden tunteita aineistossani esiintyi vähän, vaikka esim. Poijulan mukaan syyllisyys on yksi sisaruksen menettäneiden yleisimmistä tunteista.¹⁰² Tämä saattaa johtua siitä, että rajasin tutkielman ulkopuolelle ns. traumaattiset menetykset. Esimerkiksi itsemurhan jälkeen läheisellä on suurempi riski kokea syyllisyyttä. Myös menetyksestä kulunut aika on tekijä, joka tutkimusten mukaan vaikuttaa syyllisyyden vähenemiseen.¹⁰³

Vääryyden kokemuksesta puhuu henkilö, joka on myös menettänyt varhaisessa keski-ikässä sisarensa, jonka kanssa oli suhteellisen samanikäinen. Sureva (Merja 33 v) toteaa, että

⁹⁹ Pulkkinen 2016, 325.

¹⁰⁰ Pulkkinen 2016, 325.

¹⁰¹ Pulkkinen 2017, 44.

¹⁰² Poijula 2002, 156-157.

¹⁰³ Poijula 2002, 54, 69.

heidän piti elää yhtä pitkä elämä. Sisaren kuolema nuorena aikuisena tuntuu väärältä ja epäoikeudenmukaiselta.

Pelon tunne tuli aineistossani esiin vain siinä, että sisarukset kertoivat pelkäävänsä läheisten puolesta. Pelättiin miten leski, lapset ja etenkin vanhemmat selviävät surusta.

Pelkäsimme veljeni kanssa, että äitimme ei kestä surua vaan menetämme hänetkin. (Sirkka 62 v)

Samalla tavalla kokivat nuoret sisaruksensa menettäneet Hoganin ja DeSantisin tutkimuksessa.¹⁰⁴ Huoli ja pelko muiden selviämisestä varjostaa omaa surua.

Yksinäisyys oli tunne, joka oli monelle kirjoittajalle tuttu. Yksinäisyyden kokemus tulee aineistossa vahvasti esille. Yksinäisyyden tunteelle on useita syitä. Yksi on menettänyt sisaruksen kuollessa ainoan hyvän ystävän. Toinen kaipaa ihmistä, jonka kanssa jakaisi samat lapsuusmuistot. Yksinäisyyden kokemus näyttää tutkimuksen valossa olevan yhteinen piirre sekä nuorena että vanhana koetussa sisaruksen menetyksessä, sillä Hoganin ja Desantisin mukaan myös nuorilla yksinäisyyden kokemus korostui. Nuorilla sisaruksen menettäneillä oli tunne, että kukaan ei voi ymmärtää mitä he käyvät läpi.¹⁰⁵ Omaan tutkimukseeni osallistuneen Ritvan (84 v) kohdalla yksinäisyys tuntui jopa surua pahemmalta. Hän kirjoitti, ettei tuntenut varsinaista surua, koska oli nähnyt kuinka raskasta loppuvaihe oli sairauden takia, mutta silti tunsii olonsa yksinäiseksi.

Moni kirjoittaja totesi, että vaikka heillä on oma perhe: puoliso ja lapset, yksinäisyys vaivaa sisaruksen kuoltua. Joku sanoi takertuneensa seurustelukumppaniin. Yksinäisyys korostuu myös käytännön asioissa.

Tuntuu, että jäin yksin äidin asioiden hoidossa ja olisin kaivannut veljeni apua äidin asioiden hoidossa. (Sirpa-Liisa 68 v)

Elossa oleva sisarus kokee yksinäisyyttä silloin, kun tarvittaisiin konkreettista apua esimerkiksi vanhenevien vanhempien auttamisessa. Vanhempien auttaminen yksin ainoana lapsena on suurempi vastuu ja taakka, kun sitä ei voi jakaa sisaruksen kanssa.

Surulla on luonnollisesti vaikutuksensa kaikkiin elämänalueisiin, myös työhön. Omassa aineistossani nuorehko kirjoittaja, joka toimi samassa ammatissa kuin edesmennyt kokee, että työura lähti raiteiltaan sisaruksen kuoleman jälkeen. Hän oli aiemmin puhunut paljon opiskeluista ja työstä sisaruksensa kanssa. Koska sisarus oli vanhempi ja valmistunut aiemmin, oli hänellä työkokemusta enemmän. Sureva koki, että neuvonantaja ja tuki oli

¹⁰⁴ Hogan ja DeSantis 1996.

¹⁰⁵ Hogan ja DeSantis 1996, 242.

poissa. Työssä pärjääminen ei ole surevalle itsestään selvää. Tämä ilmeni aineistossani mm. Teijan (51 v) kirjoituksessa. Hän kertoo joutuneensa pinnistelemaan töissä selviytyäkseen. Hän kertoi tehneensä paljon muistiinpanoja, jotta ei tekisi virheitä. Surun tiedetään aiheuttavan keskittymis- ja muistivaikeuksia.¹⁰⁶ Surevan ihmisen keskittymiskyky ja toimintakyky olivat heikentyneitä sekä Hoganin ja DeSantisin tutkimilla sisaruksen menettäneillä nuorilla että oman aineistoni aikuisilla. Siinä missä nuorilla oli vaikeuksia keskittyä koulussa, aikuisilla oli vastaavia haasteita työelämässä.¹⁰⁷

Heikon keskittymiskyvyn lisäksi tiedetään, että surevan voimavarat ovat hyvin rajallisia. Sureva voi kokea, että hän haluaisi vetäytyä yksinäisyyteen ennemmin kuin olla ihmisjoukon keskellä. Tällöin työpaikan sosiaalisuus voi muodostua taakaksi. Teija (51 v) koki, ettei jaksanut olla työpaikan kahviporukassa, vaan tarvitsi normaalia enemmän yksityisyyttä. Toisaalta työssäkäynti voi tuoda tarpeellisen tauon surun kanssa seurusteluun, ja joillekin se on puhdas voimavara.¹⁰⁸

Oma perhe, työ ja arki oli pakko hoitaa, ei voinut jäädä pelkästään suremaan. Nämä asiat veivät elämää eteenpäin. (Miisa 53 v)

Arjen jatkuminen, joka sisälsi työn lisäksi myös muita velvoitteita, oli ollut eteenpäin auttava tekijä monen kirjoittajan mielestä. Myös sosiaalisen tuen saanti on toisille juuri työyhteisön kautta merkittävä asia. Eräs sisaruksensa menettänyt muisteli lämpimästi, miten työkaveri oli ollut hänen paras tukensa ja lohduttajansa.

Sisaruksen kuolema voi vaikuttaa myös ajanvietteeseen tai harrastuksiin. Silloin kun sisarus on asunut lähellä, yhteistä ajanvietettä on saattanut olla paljon. Silloin menetys vaikuttaa elämän arkisiin asioihin enemmän. Merja (33 v) kirjoitti, että oli tehnyt paljon käsitöitä saadessaan siskolta niihin apua. Kuoleman jälkeen ne olivat jääneet, niin kuin moni muukin asia.

4.3. Surun vaikutus identiteettiin ja läheisiin ihmissuhteisiin

Suru ja menetys vaikuttavat usein siihen, miten ihminen kokee suhteen omaan itseensä. Tutkimusten mukaan sureva kokee identiteettinsä heikkenevän ja sosiaalisen statuksensa muuttuvan, kirjoittaa Davies.¹⁰⁹ Kuten tässä luvussa on aineiston kautta tuotu esille,

---

¹⁰⁶ Poijula 2002, 44.

¹⁰⁷ Hogan & DeSantis 1996, 242.

¹⁰⁸ Pulkkinen 2017, 218.

¹⁰⁹ Davies 2017, 8.

menetyksellä on ollut suuri vaikutus asioihin, jotka ovat kiinteästi sidoksissa ihmisen identiteettiin. Sisaruksen menettäminen ja sen aiheuttama suru on vaikuttanut kirjoittajien terveyteen, hyvinvointiin, työhön ja harrastuksiin. Tutkimuksessa mukana olleiden sisarusten suhteet ovat olleet luonnollisesti erilaisia mm ikäerosta ja sukupuolesta johtuen. Siinä missä osa kirjoittajista kertoo olleensa sisaruksensa holhoamia, osa taas kokee olleensa itse holhoajan roolissa. Heli (73 v) sanoo tuntevansa olevansa veljensä kuoleman jälkeen täysin orpo. Osa koki puolestaan sisaruksen menettäessään menettäneen vanhempansa. Vaikka jokainen sureva on oma yksilönsä, hän on myös osa laajempaa yhteisöä, johon kuuluminen on osa hänen identiteettiään. Sisaruksen menettäminen tarkoitti monelle kirjoittajalle, että sisaruksen kuollessa hän menetti osan itsestään kuten edellä todettiin. Identiteetin etsiminen kuului myös nuorten sisarustensa menettäneiden suruprosessiin. Nuoret, jotka vielä ikänsäkin puolesta joutuvat keräilemään minuutensa rakennusaineksia, joutuvat menetyksen kohdatessa kyselemään vielä syvemmin: ”kuka minä olen?” Sisaruksen kuolema muuttaa interaktiivisen suhteen sisarukseen, jonka kanssa yhdessä eläminen on muokannut identiteettiä.¹¹⁰

Surua on tutkittu paljon yksilöön ja hänen sisäisiin prosesseihinsa keskittyen. Uuden surukäsityksen edustaja Davies on luonut käsitteen dividaalisesta surunäkemyksestä.¹¹¹ Tässä lähestymistavassa tarkastellaan yksilön sisäisten identiteettiprosessien lisäksi suhdetta muihin sureviin. Davies korostaa mallissaan sitä, kuinka ympäröivä maailma, suhde edesmenneeseen ja suhde ympäröiviin ihmisiin vaikuttaa myös suruun. Ihminen ei ole yksin surussaan, vaan vuorovaikutus ihmisten ja ympäristön kanssa muokkaa surukokemusta.¹¹²

Sisaruksen kuolema vaikuttaa moniin ihmissuhteisiin ja perheisiin. Perheenjäsenen kuolema sekoittaa perheen sisäistä dynamiikkaa. Aikuisiällä tapahtuva sisaruksen menetys saattaa tarkoittaa, että sureva työstää suhdettaan kolmeen eri perheeseen: lapsuudenperheeseen, omaan perheeseensä sekä kuolleen sisaruksen perheeseen. Surun kulkuun kuuluu, että perheenjäsenten välisiä suhteita pyritään ikään kuin korjaamaan yhden perheenjäsenen kuoltua.¹¹³ Jotkut ihmissuhteet ja tarve suhteiden erityiseen ylläpitoon korostuu. Keräämäni aineiston mukaan tällainen on esimerkiksi suhde kuolleen sisaruksen puolisoon, lapsiin ja lapsenlapsiin. Suhteestaan kuolleen sisaren tai veljen perheeseen kirjoitti huomattavan iso osa vastaajista. Monella välit olivat lämpimät, ja suhdetta kuvattiin kirjoituksissa runsaasti. Tämän lisäksi myös he, joilla välit olivat huonot, tai yhteyttä ei pidetty, toivat asian esille. Monelle huonot välit aiheuttivat lisää murhetta. Monen vastaajan

---

¹¹⁰ Hogan & DeSantis 1996, 235-236.

¹¹¹ Davies 2017, 75-76.

¹¹² Davies 2017, 75-76.

¹¹³ Wright 2016, 36.

kertomuksesta kävi ilmi, että kuolleen sisaruksen lapsista koetaan olevan vastuussa. Ikään kuin vastuu lapsista olisi kuoleman myötä siirtynyt sisarukselle.

Hänen lastensa tukemisessa emme mieheni kanssa onnistuneet... Toinen lapsista kuoli nuorena alkoholismiin ja myös toisella on samantapaisia vaikeuksia. (Leila 84 v)

Leila kokee epäonnistuneensa velvollisuutensa hoidossa, koska sisaruksen lapsilla oli ongelmia elämänhallinnan kanssa. Sisarus voi kokea velvollisuudekseen myös sen, että hän auttaa lapsia säilyttämään suhteen kuolleen vanhempansa sukulaisiin. Marja kertoo suhteestaan veljen poikaan, joka on menettänyt isänsä.

Poika varsinkin on kiinnostunut olemaan läsnä suvuin tapaamisissa, jotta hän tietäisi keitä me olemme. Minä olen sisaruksista se, joka pidän heidät isän puolen suvun piirissä. Ja ihan hyvin on mennyt ja olen kertonut heille isästään ja nyt kun pojalla on vaimo, niin he haluavat kuulla niitä juttuja lapsuudestamme. (Marja 72 v)

Velvollisuudentunne kuollutta sisarusta ja hänen lapsiaan kohtaan on voimakas, vaikkei yhdestäkään kirjoituksesta käy ilmi, että kuoleva olisi ”testamentannut” lastensa hoidon sisarukselleen. Elossa oleva sisarus kokee kuitenkin, että hänen tulee täyttää menehtyneen äidin tai isän paikkaa niissä asioissa, missä se on mahdollista. Kuolleelle sisarukselle voidaan kokea myös olevan velkaa. Raili (64 v) kertoo, että koska sisko auttoi aikanaan häntä lastenhoidossa, haluaa hän nyt auttaa vuorostaan siskonsa lapsia. Sukulaissuhde jatkuu myös uuteen sukupolveen eli kuolleen sisaruksen lapsenlapsiin. Suhteet koetaan niin tärkeiksi, että niitä ylläpidetään välimatkankin päästä. Raili (64 v) sanoo vaalivansa siskonsa esimerkin mukaisesti yhteyttä myös ulkomailla asuvien lasten ja heidän lastensa kanssa. Myös Marjo (69 v) kertoo tapaavansa säännöllisesti sekä siskon lapsia että heidän lapsiaan. Suhde sisaruksen lapsien kanssa kestää parhaimmillaan loppuelämän, ja lapsista voi tulla kuin omia. Kauniisti asian ilmaisevat veljensä menettäneet Leila sekä Sirpa-Liisa, jotka toteavat:

Veljen lapsista kaksi on meidän kummilapsia ja meille rakkaita kuin omat lapset ja välimme säilyneet hyvin läheisinä. Nyt kun olemme mieheni kanssa tulleet vanhoiksi, he tulevat luoksemme ja ovat avuliaita omien lastemme tavoin. (Leila 84 v)

Veljeltä jäi kolme lasta, jotka ovat minulle läheisiä. (Sirpa-Liisa 68 v)

Sen lisäksi, että sisaruksen lapset ovat tärkeitä, he tuovat selvästi lohtua tutkimukseen osallistuneille. Pulkkinen toteaa tutkimuksessaan, että arkiset toimet kuten lasten hoitaminen

on koettu olevan osa surutyötä.¹¹⁴ Se, että kokee pystyvänsä antamaan jotakin menehtyneen lapsille, tuo hyvää mieltä. Merja (33 v) sanoo saavansa lohtua siitä, että tietää sisaren lapsilla olevan kaikki hyvin. Hänestä tuntuu hyvältä, että saa olla läsnä heidän elämässään. Merja on suunnitellut antavansa lapsille sisareltaan perityn pianon vähän myöhemmin.

Kuoleman jälkeen sureva sisarus kokee yleensä erityistä surua ja huolta sisaruksen perheestä. Moni totesikin, että kuoleman jälkeen ilmeni suuri tarve ja halu auttaa ja tukea sisaruksen puolisoa ja lapsia. (Tässä tutkimuksessa suurin osa vastaajista oli naisia, ja huolehtimisesta kirjoittivat vain naiset.)

Koin, että minun pitää huoli hänen lapsista ja lapsenlapsistaan ja välittää siskon rakkautta. (Hanna, ikä ei tiedossa)

Koin, että minulla on voimia, minun paikkani oli lesken rinnalla, tätinä veljeni lapsille. (Kaisu 63 v)

Sen lisäksi, että elossa oleva sisarus kokee tarvetta olla antavana osapuolena suhteessa edesmenneen lapsiin, hän voi myös saada lapsilta tukea omassa surussaan. Surun kohde on sama, vaikka toiset surevat vanhempaa ja toinen sisarusta. Etenkin lasten ollessa aikuisia suhde lapsiin voi toimia luontevana vertaistukena. Veljensä menettänyt Heidi (67 v) sanoo:

Tärkeää on ollut pitää yhteyttä veljeni lapsiin. Heidän kanssaan on tuntunut hyvältä käsitellä omaa suruani ja peilata tunteita keskenämme.

Lasten lisäksi myös edesmenneen puoliso on tärkeä linkki edesmenneeseen. Suhde kuolleen sisaruksen puolisoon ei ole mikä tahansa suhde. Suhde on saattanut kestää kymmeniä vuosia. Yhteydenpito edesmenneen sisaruksen puolisoon vaihteli tutkimukseen osallistuneiden kesken. Osa kirjoittajista ei ole puolison kanssa tekemisissä, vaikka välit olisivat olleet hyvät sisaruksen eläessä. Osa pitää yhteyttä, vaikka puolisolalla on uusi kumppani. Osa pitää yhteyttä säännöllisesti, vaikka sisaruksen kuolemasta olisi jo pitkäkin aika. Tapio (69 v, menetyksestä 23 vuotta) kirjoittaa:

Usein käymme siskon puolison ja hänen uuden vaimonsa luona joulukahveilla.

Kiintymyssuhde kuolleeseen sisarukseen jatkuu aineiston perusteella olemassa olevien ihmissuhteiden vaalimisella. Mikäli sisarukset ovat olleen pariskuntina tekemisissä, on mahdollista, että surevan oma puoliso pitää yhteyttä leskeen kuoleman jälkeen. Marjon (69 v) mies pitää edelleen yhteyttä Marjon sisaren lesken kanssa. Vaikka yksi ihminen on poissa,

---

¹¹⁴ Pulkkinen 2016, 327.

kuoleman ei tarvitse katkaista niitä ihmissuhteita, jotka vielä ovat jäljellä. Yhteydenpito, mikä on ollut luontevaa aiemminkin, saa jatkua ennallaan. Lesken uusi kumppani herätti joissakin kirjoittajissa myös ristiriitaisia tunteita.

Vaikka siskoni kuolemasta on jo vuosia, tuntuu ristiriitaiselta suhtautua siskoni entisen aviopuolison uuteen naisystävään. Toisaalta olen iloinen, että siskon entinen aviomies on löytänyt uuden naisystävän, mutta toisaalta tuntuu ikävältä, että siskoni paikalle on tullut uusi ihminen. (Raili 64 v, menetyksestä 7 vuotta).

Suru voi tunteena olla niin vahva, että vaikka sureva järjellään ymmärtääkin, että on hienoa, että leskellä on uusi kumppani, tunteen tasolla aihe voi silti olla vaikea, kuten Raili kuvaa.

Vain muutamalla vastaajalla oli huonot välit sisaruksen puolisoon tai koko perheeseen. Välit edesmenneen sisaruksen perheisiin oli pääasiassa hyvät tai erittäin hyvät. Riitaisa suhde perheeseen koettiin raskaana. Vaikka puolisoon olisi ollut huonot välit, lapsiin yritettiin siitä huolimatta pitää yhteyttä.

Huoli omista vanhemmista on niin suurta, että se sekoittuu oman menetyksen surun kanssa. Tutkimusten mukaan sisaruksensa menettänyt ei jaa tuskaansa vanhempiensa kanssa, vaan haluaa säästää vanhempansa omalta surultaan. Vanhempien surulla on sisarusten mielestä etuoikeus.¹¹⁵ Sureva sisarus kantaa oman surunsa keskellä huolta leskestä, sisaruksen lapsista, lapsen lapsista sekä omista vanhemmistaan. Toisista huolehtiminen saattaa siirtää omaa surua, jolloin tietoinen sureminen puuttuu ja suru viivästyy.¹¹⁶ Kun omalle surulle ei ole tilaa, tarkoittaa se myös sitä, että oma perhe, lapset ja puoliso saattavat jäädä liian vähälle huomiolle. Sureva saattaa jälkeenpäin havahtua siihen, että ei intensiivisimmän surun aikana pystynyt huolehtimaan oman perheen asioista riittävästi eikä ottamaan huomioon omia perheenjäseniään.

En huomionut tarpeeksi muita, edes lastani. (Eeva, ikä ei tiedossa)

Kuolema on kuitenkin menetys myös omalle perheelle ja omille lapsille. Lapsia ei ehkä jakseta tukea surussa, kun edelle menevät jo niin monet muut. Tämän huomasi nuori äiti, joka totesi: *Lapsenikin kaipaavat tätiään* (Catarina 27 v). Yhdysvaltalainen uskontotieteilijä Tina J. Wray puhuu kirjassaan *Surviving the Death of a Sibling* syillisyydestä, jota sureva voi kokea, kun hän hoitaa omaa suruaan.¹¹⁷ Esimerkiksi äiti, jonka on lähdettävä kodista päästäkseen tarvitsemaansa yksinäisyyteen hoitamaan suruaan voi kokea samaan aikaan

¹¹⁵ mm.Wright 2016, 40.

¹¹⁶ Poijula 2002, 175.

¹¹⁷ Wray 2003, 104.

ristiriitaista tunnetta. Surevalla on kestävästi riittävästi hänen yrittäessään huolehtia lasten tarpeista äitinä samaan aikaan kun hänen on löydettävä aikaa itselleen ja surulleen. Pulkkinen toteaa, että lapsiperheessä arkinen vanhemmuus ja sen mukanaan tuomat velvollisuudet vaikuttavat vanhemman suruun.¹¹⁸ Pienten lasten vanhemmat priorisoivat lapsen arjen turvaamisen ja oma halu pysähtyä menetyksen äärelle laitetaan sivuun.

Monessa vastauksessa käsiteltiin suhdetta sisaruksiin, jotka vielä ovat elossa. Sisaruksen kuollessa elossa olevat sisarukset ovat vertaisia toisilleen. Tarja (ikä ei tiedossa) kirjoitti: *eniten suru näkyy, kun me elossa olevat sisarukset tapaamme*. Muutama kirjoittaja totesi, että kuollut sisarus herää ikään kuin eloon, kun häntä muistellaan yhdessä muiden sisarusten kanssa. Tämä koettiin iloisena asiana. Yhteinen suru ei kuitenkaan automaattisesti yhdistä, eikä surua aina kyetä jakamaan.

Suru ei ole lähentänyt meitä kahden sisareni kanssa. Kukin käpertyi omaan suruunsa. (Eeva, ikä ei tiedossa)

Suru on tunteena raskas, ja siitä voi olla vaikea puhua myös läheisten kesken. Jäljelle jäävien sisarusten suhdetta yhden sisaruksen poismenon jälkeen ei olla tutkittu. Ei ole tiedossa yhdistääkö sisarusyhteinen menetys, tuleeko heistä tukiverkko toisilleen, vai vaikuttaako menetys negatiivisesti heidän suhteeseensa.¹¹⁹

Aineistossani muutama kirjoittaja toi esiin, että sisaren tai veljen kuolema vaikutti myös siihen, miten suhteet jatkuivat kauempiin sukulaisiin. Mikäli edesmenneellä sisaruksella oli ollut aktiivinen rooli yhteyksien ylläpitäjänä, sureva ei ottanut tätä roolia omakseen, ja yhteydenpito saattoi katketa sisaruksen kuolemaan. Tämän oli kokenut Raili (64 v), joka toteaa: *Kuolema toi aukon sukuyhteyteen. Sisko oli sukurakas*.

4.4. Näkymätön suru

Yhteiskunnassamme vallitsee kirjoittamattomat säännöt siitä, kenen suru on tärkein. Lapsen menetystä pidetään yleisesti ihmistä kohtaavista suruista suurimpana. Toisena järjestyksessä lienee puolison kuolema. Aikuisen ihmisen kuollessa usein ajatellaan, että suurinta surua kantavat vanhemmat ja puoliso. Ydinperheen sisällä tapahtuvan kuoleman ajatellaan koskettavan eniten niitä, jotka asuvat kyseisessä perheessä sillä hetkellä kun kuolema tapahtuu. Mikäli kuollut on elänyt parisuhteessa, jossa on lapsia, ensimmäisiksi surijoiksi mielletään puoliso ja lapset ja toiseksi vanhemmat.¹²⁰

¹¹⁸ Pulkkinen 2017, 216.

¹¹⁹ Wright 2016, 43.

¹²⁰ Poijula 2002, 167.

Suurin osa surututkimuksesta ja surua käsittelevästä kirjallisuudesta puhuu sosiaalisesti hyväksytystä surusta, jolla tarkoitetaan vanhempia, puolisoita tai lapsia surijoina. Aikuisen sisaruksen menetys kuuluu surututkimuksessa käytettävän termin äänioikeudeton suru tai näkymätön suru alle. Äänioikeudettomalla tai näkymättömällä surulla tarkoitetaan menetystä, jota ympäristö ei tunnista eikä sen tähden myöskään ole surevan tukena. Äänioikeudettomalla surulla voidaan tarkoittaa myös esimerkiksi surua, jonka ihminen joutuu kokonaan piilottamaan. Sisaruksen surua ei yleensä tarvitse kokonaan salata (kuten vaikkapa avioliiton ulkopuolista suhdetta), minkä vuoksi käytän jatkossa termiä näkymätön suru.¹²¹

Sisaruksen kuoleman aiheuttamaa menetystä varsinkaan aikuisiällä ei edellä mainituista syistä johtuen pidetä erityisen suurena menetyksenä. Tämä tulee aineistossani ilmi sekä ihmisten asenteissa, yhteiskunnan toimintatavoissa että surevan omassa ajattelussa. Tutkimukseni mukaan aikuisen sisaruksen suru koetaan usein näkymättömänä suruna ja surun näkymättömyys puolestaan lisää surevan taakkaa menetyksen kohdatessa. Teija (51) kuvaa kirjoituksessaan hyvin sitä, miltä näkymätön suru sisaruksesta tuntuu, ja toisaalta kuinka merkitykselliseltä tuntuu silloin, kun tulee kohdatuksi täysivaltaisena surevana.

Sisaruksen kuoleman aiheuttama suru ei tosiaankaan ole näkyvissä yhteiskunnassamme. Vanhempien suru, kun lapsi kuolee, näkyy. Lesken suru, kun puoliso menehtyy, näkyy myös. Pikkusiskon hautajaisissa istuin eturivissä vanhempieni ja pikkusiskon puolison ja tämän lapsen kanssa. Pikkusiskon puolison omaiset alttarilta kukkienlaskusta lähtiessään katosivat pikkusiskon puolisoa ja minun + pikkusiskoni omaiset ja ystävät ja naapurit vanhempieni. Mutta minä olin näkymätön kaikille (paitsi pikkusiskon yhdelle ystävälle, joka katsoi minuun alttarilta sekä ennen muistotilaisuudessa pitämäänsä muistopuhetta. Tuon katseen muistan aina, niin arvokas se oli ja on. Tuon ihmisen katseessa minäkin olin todellinen.)

Näkymätön suru vaikeuttaa suremista esimerkiksi surevan voimattomuuden tunteen voimistumisena, kun hän jää surussaan yksin. Eräs näkymättömän surun seuraus voi olla se, että surevalla ei ole mahdollisuutta vaikuttaa hautajaisrituaaliin.¹²² Tuula (66 v) kertoo olevansa pahoillaan, kun hänen veljensä lapset päättivät heittää isänsä tuhkat mereen. Surevalle sisarelle ei jäänyt hauta- tai, tai muutakaan muistelupaikkaa jäljelle, jossa hän olisi voinut käydä muistelemassa ja kaipaamassa.

Nyt häntä, ihanaa veljeäni ei ole missään, näin maallisesti ajatellen. (Tuula 66 v)

Juridisesti lapsilla on sisareen nähden etuoikeus päättää hautaustapa. Käsillä oleva tutkimus tuo kuitenkin myöhemmin esille sen, kuinka suuri merkitys hautapaikalla on surevalle.

¹²¹ Poijula 2002, 167; Wray 2003, 7.

¹²² Poijula 2002, 174.

Näkymätön suru käy ilmi Merjan tekstissä, jossa hän kuvaa syyllisyyden ja huonommuuden tunnettaan, kun suruun etuoikeutetummat ovat ” pärjänneet paremmin”.

Minä sisar, en pääse eteenpäin, vaikka leski ja lapset pääsevät! Välillä poden hieman syyllisyyttäkin, kun olen onnellinen siitä, että tytöt ovat erityisen onnekkaita saatuaan niin ihanan ja huolehtivan uuden Kaisa-äidin. Siinä missä siskon perhe on löytänyt uuden suunnan elämälleen ja kaikki ovat siitä iloisia ja onnellisia, minä rämmin surun suossa. (Merja 33 v)

Merjan kirjoituksessa tulee hyvin esille miten sureva sisar ei itsekään anna omalle roolilleen surevana yhtä suurta arvoa kuin mitä leskellä ja lapsilla on. Hänellä ei omasta mielestään ole oikeutta jäädä suruun, koska enemmän menettäneet, jotka olisivat oikeutetumpia pitkäänkin suruun, ovat päässeet eteenpäin elämässä. Teijan ja Merjan lainaukset tukevat näkemystä, jonka sekä nuoria että aikuisia sisaruksen menettäneitä tutkineet ovat aiemmin todenneet. Sisaruksensa menettänyt pitää itse omaa menetystään muiden menetystä vähempiarvoisena. Sekä Forwardin ja Garlien että Hoganin ja DeSantisin tutkimuksissa tutkimukseen osallistuneet nuoret uskoivat, että heidän surunsa on erilaista kuin vanhempien suru.¹²³ He uskoivat, että vanhempien kuuluukin surra eniten kun oma lapsi kuolee. Nuoret eivät tämän vuoksi ilmaisseet suruaan avoimesti. He pyrkivät peittämään avoimia tunnereaktioita, jotta eivät lisäisi vanhempiensa tuskaa. Saman asian on tuonut esiin aikuisia sisaruksensa menettäneitä tutkinut Wright, joka toteaa myös, että länsimaisessa yhteiskunnassa vallitsee asenne, jonka mukaan aikuisten sisarusten välinen suhde ei ole yhtä merkittävä kuin sisarusten suhde lapsuudessa.¹²⁴ Asenne näkyy myös tutkimuksen parissa, jossa lapsuuden sisarussuhde on arvioitu merkittävyyden kannalta korkeammalle kuin aikuisten välinen suhde.

Vaikka elossa oleva sisarus kokeekin, että hänen surunsa on hierarkkisesti vähempiarvoinen, herättää surun näkymättömyys kuitenkin myös epäoikeudenmukaisuuden kokemuksen silloin, kun omaa surua ei pidetä niin merkittävänä kuin se todellisuudessa on. Sureva sisarus tietää ja tuntee kuitenkin itse tuskansa suuruuden. Seuraavassa lainauksessa vastaaja ilmentää hyvin sitä, miten omaakaan surua ei tarvitse väheksyä.

Ihan kuin minun suruni ei olisi niin syvää kuin vanhempieni, koska en ole menettänyt omaa lasta, vaan siskon. Eihän se suru samanlaista ole, mutta syvää surua kuitenkin. (Catarina 27 v)

Myös kuolleen sisaruksen ikä voi vaikuttaa siihen, minkä verran sureva kokee, että hänellä on lupa surra. Vanhaa ihmistä ei ole tämän kirjoittajan mukaan lupa surra ollenkaan, ja

¹²³ Forward & Garlie 2003, 38; Hogan & DeSantis 1996.

¹²⁴ Wright 2016, 40.

nuoremman, keski-ikäisen kuolema pitäisi pystyä surra kohtuullisessa ajassa. Vain lapsen kuolemaa olisi lupa surra rajattomasti.

Se, millaisiin asenteisiin ja ns. osanottoihin törmäsin, oli taas muistutus siitä, miten suru ja kuolema luokitellaan yhteiskunnassamme: lapsen kuolema on pahin, ja sitä saa näkyvästi surra, vanhan ihmisen kuolema on hyvä kun pääsi pois, mutta siihen väliin jää merkillinen tyhjiö, jossa ei saisi surra tai pitäisi tehdä surutyö tietyn ajan sisällä. (Kaisa-Mari 70v)

Kaisa-Mari kuvaa hyvin sitä, miten sureva kokee, että ympäristö määrittelee surun määrän ja keston sopivuuden. Jotkut kirjoittajat olivat saaneet kuulla henkilökohtaisesti, että heidän surunsa ei voi enää jatkua samanlaisena, monella saman asian sanoittaja on nimettömänä pysyttelevä yleinen asenne. Myös Pulkkinen tutkimus osoitti, että sureva kokee ympäristöstä tulevaa painetta siitä, miten surraan normatiivisesti oikein.¹²⁵ Oma kokemus surusta on usein ristiriidassa ulkomaailmasta välittyvän viestin kanssa. Seuraavassa eräs vastaaja kuvaa hyvin pohdintaansa siitä, miten surua ei tarvitse arvottaa, vaan surun voidaan todeta olevan erilaista.

Sisarusten suru on ehkä erilaista kuin lesken, lasten ja vanhempien, mutta se ei ole yhtään vähäisempää. Sisaruksia yhdistävät sellaiset asiat ja muistot lapsuudessa ja nuoruudessa, joita muilla ei ole. (Tuula 66 v)

Myös yhteiskunta viestittää surevalle sisarukselle eri tavoin, että sisaruussuhde ei ole riittävän läheinen suhde. Edellä oli esimerkki juridisesta päätöksestä, jossa lapsilla on sisarukseen nähden suurempi oikeus päättää vainajan asioista. Toinen esimerkki on hoitokodista, jossa sisarusta ei tunnustettu lähiomaiseksi. Näin kävi Helgan (83 v) kohdalla, joka oli asunut yhdessä sisarensa kanssa koko ikänsä. Sisar vietti elämänsä viimeisen ajan saattohoitokodissa. Helga-sisko oli osallistunut sisarensa hoitoon sairauden alusta asti ja kävi sisarensa mukana mm. lääkärin vastaanotolla. Saattohoitokodissa hän oli sisarensa vierellä loppuun asti, mutta tunsii olevansa ulkopuolinen. Helga (83 v) ihmettelee, miksei hänelle kerrottu mitään siskon sairauden kulusta eikä hän tavannut kertaakaan hoitavaa lääkäriä. Kuoleman jälkeen Helga olisi halunnut nähdä sairauskertomuksen ja keskustella sisarta hoitaneiden henkilöiden kanssa.

Se ei järjestynyt, oli kuulemma salassa pidettäviä tietoja. Arvelin tämän johtuvan siitä, että olen ”vain” sisar. (Helga 83 v)

Siis ei saisi surra näkyvästi, kun oli ”vain” sisar. Olen menettänyt aiemmin elämässäni aviomieheni ja miesystäväni, vanhempani ja minulle rakas tätini ovat jo kuolleet. Tämä sisareni kuolema on ollut raastavin. (Kaisa-Mari 70 v)

---

¹²⁵ Pulkkinen 2016, 221.

”Vain sisar” toistuu aineistossani useampaan kertaan. Tutkimukseen osallistuneet ovat kirjoituksissaan kumonnet yleisen mielipiteen siitä, että sisaruksen menetys olisi vähäisempi kuin muut menetykset. Kaisa-Mari kumoaa edellisessä lainauksessa sekä yleisen mielipiteen surun arvottamisesta että muiden ihmisten määrittelyn surun omistusoikeudesta.

Vertaistuen löytäminen surun keskellä voi olla vaikeaa. Ainoa järjestetty vertaistukiryhmä, joka saamissani kirjoituksissa mainittiin, oli seurakunnan sururyhmä. Sielläkin sureva saattaa kokea, että sisarustaan surevana hänellä ei ole yhtä suurta oikeutta suruunsa, kuin heillä, jotka ovat menettäneet puolison. Vaikka aviopuolisoiden suhde on erilainen kuin sisarussuhde, on suhde sisarukseen kestoaltaan avioliittoa pidempi, mikä tulee ilmi seuraavassa. Helgan (83v) kohdalla tämä ristiriita korostui erityisesti, sillä hän oli asunut sisarensa kanssa yhdessä siihen saakka kun sisar joutui laitoshoitoon.

Kävin seurakunnan sururyhmässä, jossa puitiin hyväosaisten leskien tilannetta ja sisaren menetys ei kai ollut niin suuri siinä mittakaavassa, vaikka olin tuntenut sisareni yli 50 vuotta. Harva avioliitto kestää niin kauan! Olimme olleet yhdessä elämäni alusta asti. En saanut sieltä apua, koska kaikki muut olivat menettäneet puolisonsa. Jäin sivuun.

Sururyhmässä kävijä on haavoittuvassa mielentilassa, ja ulkopuolisuudentunne ryhmässä voi syntyä herkästi. Helgan kirjoituksesta käy ilmi miten sisarustaan sureva ei koe olevansa yhtä oikeutettu suruunsa kuin puolison menettänyt on. Kokemus voi johtua toisten ryhmäläisten asenteesta, yleisestä asenteesta, surevan omasta ajattelusta tai kaikista näistä. Vertaistuki ei kuitenkaan tällöin pääse toteutumaan ryhmässä parhaalla mahdollisella tavalla.

4.5. Yhteenveto

Ensimmäisessä tulosluvussa on tuotu aineiston esimerkkien ja tutkimuksen kautta esille, että sisaruksen menettäminen aikuisiällä on suuri tragedia. Suru vaikuttaa jäljelle jääneen sisaruksen elämässä kokonaisvaltaisesti. Suru vaikuttaa terveyteen, työhön, harrastuksiin, identiteettiin, ja ihmissuhteisiin. Menetys vaikuttaa vahvasti tunne-elämään. Sisaruksen menetykseen liittyy vahvasti yksinäisyyden kokemus, mikä korostuu kaikenikäisillä surijoilla. Sisaruksen menettäminen aikuisiällä aiheuttaa usein suuren ristiriidan, ja kriisi, joka surevalle on suuri, ei välttämättä saa ymmärrystä ympäristöltä. Sisaruksen suru jää usein näkymättömäksi. Lehtien otsikoita lukiessa surut käsittelevät enimmäkseen lapsen, vanhemman tai puolison kuolemia kuin veljen tai sisaruksen menettämistä. Surevan voi olla vaikea löytää tilaa surulleen. Tähän vaikuttaa yhteiskunnan, yksilöiden, jopa surevan oma ajatusmaailma. Sisaruksella ei useinkaan ole juridisia oikeuksia saada tietoa tai tehdä

päätöksiä kuoleman jälkeen. Tämä voi aiheuttaa lisää tuskaa jo valmiiksi raskaaseen tilanteeseen.

Sisaruksen kuolema on menetys, jonka ymmärtämiseen menee surevalta itseltäänkin aikaa. Yleisen asenteen vuoksi sureva saattaa itsekin väheksyä rooliaan surevana ja voi pitää omaa suruaan muiden suruun verrattuna vähempiarvoisena, mikä johtaa syyllisyyteen ja huonommuuden tunteeseen sekä vaikeuttaa tuen saamista. Sureva sisarus ei kuitenkaan vaivu oman surunsa keskelle, vaan hän kantaa paljon huolta edesmenneen leskestä, lapsista ja vanhemmista. Toisista huolehtiminen ja toisten laittaminen etusijalle voi hidastaa sisaruksen oman surun alkamista.

Sisaruksen menetyksen aiheuttama suru on tutkimusten mukaan pitkäkestoinen, eikä se välttämättä koskaan pääty, tai edes vähene. Sisaruksen menetykseen ei löydy helposti vertaistukea mediasta sen enempää kuin vertaistukiryhmästä. Suru, johon liittyy vahva yksinäisyyden kokemus, voi kuitenkin olla suunnaton, kuten monen kirjoittajan tekstistä kävi ilmi. Se voi olla jopa aviopuolison menetystä raastavampi.

5. Sisarussuhteen jatkaminen rituaalien avulla

5.1. Rituaalikategoriat

Tässä tulosluvussa tuon esille miten sisaruksen aikuisena menettänyt jatkaa kiintymyssuhdetta edesmenneeseen erilaisten rituaalien avulla. Olen jaotellut aineistossani ilmenneet rituaalit neljään ryhmään sen perusteella, mihin sisaruksen menettänyt rituaalin avulla pyrkii ja mikä on symbolisen toiminnan päämäärä. Seuraavassa taulukossa näkyvät neljä eri rituaalikategoriaa, jotka aineistossa esiintyivät.

Taulukko 8. Rituaalikategoriat

Tapahtuneen tiedostamisen rituaalit	Yhteiseen historiaan suuntautuvat rituaalit	Muutosta ilmentävät rituaalit	Uudistuneen suhteen rituaalit
Hautaaminen	Haudalla käyminen	Taiteen tekeminen	Arkielämän rituaalit
Kuolinpaikassa käyminen	Valokuvien katselu	Muistoesineiden arvostaminen	Merkkipäivärituaalit
	Musiikin kuuntelu	Muistoesineiden hävittäminen	Kynttilän sytyttäminen
	Vanhojen viestien lukeminen		Kommunikointi kuolleen kanssa
	Aktiivinen muistelu		Yhteyden jatkuminen sisaruksen lasten kautta
	Puheissa pitäminen		

Ensimmäiseen kategoriaan kuuluvat *tapahtuneen tiedostamisen rituaalit*, joita tässä aineistossa edustavat hautaaminen ja kuolinpaikassa käyminen. Tapahtuneen tiedostamisen rituaalit ovat sellaisia, joissa eletään vahvasti käsillä olevaa hetkeä. Rituaalin suorittaminen auttaa todellisuuden ymmärtämisessä. Omaisen ajatukset ovat rituaalia suorittaessa sen hetkessä tilanteessa. Sekä oma aineistoni että aikaisempi tutkimus osoittaa, että hautaamiseen liittyvissä rituaaleissa ymmärrys kuoleman todellisuudesta lisääntyy.¹²⁶ Omassa aineistossani hautaamisen lisäksi sisaruksen kuolinpaikassa käyminen auttaa surevaa hahmottamaan, mitä on tapahtunut.

¹²⁶ Pulkkinen 2016; Ramshaw 2010.

Rituaalit, joissa muistellaan sisaruksen kanssa yhdessä elettyä historiaa, ja joita suorittaessa ajatukset ovat menneessä, kuuluvat luokittelussani *yhteiseen historiaan suuntautuviin rituaaleihin*. Tähän ryhmään kuuluvat omassa aineistossani haudalla käyminen, valokuvien katselu, musiikin kuuntelu, vanhojen viestien ja kirjeiden lukeminen, aktiivinen muistelu ja puheissa pitäminen. *Muutosta ilmentäviksi rituaaleiksi* kutsun niitä rituaaleja, joita kirjoittajat kertovat suorittaneensa päästäkseen irtautumaan surun otteesta ja kohdistakseen katseensa myös muihin asioihin. Surututkimuksessa on käytetty termiä irtipäästämisrituaali (Rituals of letting go), joka kertoo siitä, miten suhteessa edesmenneeseen halutaan enemmän välimatkaa, jotta surevan on helpompi suunnata katse tulevaisuuteen. Sas ja Coman määrittelevät irtipäästämisrituaalin olevan prosessi, jossa vapautetaan negatiivisia miellejhtymiä menetykseen liittyen.¹²⁷ Rituaalin suorittaja kokee em. kirjoittajien mukaan tarvetta siirtyä eteenpäin surusta, vaikkakin se tuntuu vaikealta. Rituaalin avulla asiaa päästään paremmin lähestymään. Omassa aineistossani sisaruksensa menettäneet eivät tuoneet esille, että heillä olisi tarvetta katkaista suhde tai irtautua siitä. Sitä vastoin kirjoittajilla oli halu jatkaa elämää ilman liian suurta surua. Tämän vuoksi nimesin rituaalin surusta irtipäästämisrituaaliksi. Aineistossani tällaista rituaalista toimintaa oli luova työskentely sekä vainajaan liittyvän materiaalin hävittäminen.

Neljäs rituaaliryhmä tutkimuksessani on *uudistuneen suhteen rituaalit*. Aineistossa useampi kirjoittaja oli halunnut ottaa sekä arkeen että juhlaan käytänteitä, jotka muistuttivat vainajasta. Tähän joukkoon kuuluvat tutkimuksessa havaitsemani arkielämän rituaalit, merkkipäivärituaalit, kynttilän sytyttäminen, kommunikointi vainajan kanssa sekä yhteyden jatkaminen sisaruksen lasten kautta. Nämä rituaalit nousevat surevan ja edesmenneen sisaruksen välisen suhteen historiasta, jota sureva haluaa jatkaa nykytilanteessa, vaikka sisarus ei enää elä. Rituaalit ovat sellaisia, jotka eivät toimintoina avaudu ulkopuoliselle, mutta ovat tärkeitä surevalle. Nämä rituaalit ovat luonteeltaan pysyviä, arjessa mukana kulkevia tai vuodenkierron mukaan säännöllisesti toistuvia. Rituaalien avulla sisaruksen menettänyt ottaa sisaruksensa ikään kuin mukaan elämäänsä, niin arkeen kuin juhlaankin. Rituaaleja ei voi jäykästi luokitella vain yhteen kategoriaan kuuluviksi, sillä monet rituaalit voivat kuulua näkökulmasta riippuen vähintään kahteen kategoriaan. Jaottelu nousi kuitenkin selkeästi aineistosta ja auttaa ymmärtämään suremisen luonnetta.

---

¹²⁷ Sas & Coman 2016, 562.

5.2. *Tapahtuneen tiedostamisen rituaalit*

Hautaamistavan ja hautaukseen osallistumisen tärkeys tulivat esille saamissani kirjoituksissa. Hautaamiseen liittyviä rituaaleja mainittiin muutamia. Niiden vähäisyys saattaa johtua kirjoituspyyntöön esimerkinomaisesti laitetuista kysymyksistä, jotka eivät ohjanneet kirjoittajaa muistelemaan menetyksen alkuvaiheita. Hautausrituaalit kuuluvat em. rituaalikategorioissa tapahtuneen tiedostamisen rituaaleihin. Niitä suorittaessa sureva ei vielä juurikaan muistele menneitä eikä pyri irtautumaan liian tiukaksi käyneestä siteestä, vaan hän elää sen hetkistä tilannetta, jota hän todentaa rituaalien avulla. Rituaaliin liittyy usein konkreettinen toiminta, joka on myös käytännön kannalta merkityksellistä. Tapio (69 v) kertoo, miten hänelle on jäänyt vaikuttavana hetkenä mieleen se, kun hän leskeksi jääneen puolison kanssa yhdessä sulki sisarensa arkun siipiruuvit.

Hetki, jolloin tietää kaiken päättyneen. Tämän jälkeen autosaattue seurasi hautaustoimiston kuljettamaa arkkua matkalla kirkkoon.

Arkun kannen kiinnittäminen oli rituaali, joka auttoi sisarensa menettänyttä ymmärtämään kuoleman todellisuutta paremmin. Arkun sulkemisen jälkeen seurasi toinen rituaali, jonka voi kuvitella arvokkaaksi tilanteeksi, jossa arkkuun laitettu vainaja halutaan saatella loppuun saakka. Omakehtainen osallistuminen ja mielekäs toiminta raamittaa surutyötä heti kuoleman jälkeen. Pulkkinen mukaan rituaalin suorittamisessa on keskeistä myös se, että se tehdään yhdessä, kuten edellisessä esimerkissä vainajan veli ja puoliso tekivät.¹²⁸ Myös asioiden loppuun saattaminen on tutkimuksessa todettu merkitykselliseksi.

Vaikka hautaamiseen liittyvät toimet ovat osin välttämättömiä, eivätkä ne suoranaisesti liity kiintymyssuhteen jatkamiseen kuin lyhyen aikaa kuoleman tapahduttua, tuon ne esille sen vuoksi, että ne ovat merkityksellisiä surevalle. Hautajaisiin liittyvät asiat voivat joko auttaa tai vaikeuttaa omaisen surutyötä. Merkityksellinen rituaali voi auttaa sosiaalisissa, emotionaalisissa ja hengellisissä paranemisessa.¹²⁹ Kuolemaan liittyvien rituaalien tärkeimpiä tehtäviä on auttaa ihmistä ymmärtämään läheisen poismeno sekä sopeutumaan siihen.¹³⁰ Ramshaw tutkimuksen mukaan ihmiset kokevat kuoleman tulleen kaikkein todellisimmaksi silloin, kun he ovat nähneet vainajan, koskettaneet vainajaa tai olleet arkun tai uurnan lähellä¹³¹. Pulkkinen tutkimukseen osallistuneista osa olikin tavoitellut

---

¹²⁸ Pulkkinen 2016, 162.

¹²⁹ Poijula 2002, 99.

¹³⁰ Hakola et al. 2014, 17; Ramshaw 2010, 175.

¹³¹ Ramshaw 2010, 175.

aktiivista roolia vainajan käsittelyssä.¹³² Halu osallistua oli ainakin osalla vastaajista olemassa, vaikka kuoleman ammattilaiset eivät heitä siihen juuri kannustaneetkaan.

Kristilliset perinteet voidaan kokea arvokkuutta tuovina kuoleman hetkellä, ja kristilliset rituaalit voivat olla toivottuja, vaikkei niiden sanomaan uskottaisikaan. Marjatta (59 v) sanoo, ettei ole kovin uskonnollinen, mutta kuolemaan liittyvät kristilliset perinteet kuten hautajaiset tulee säilyttää, sillä ne antavat säädylisen lopun ihmisen maalliselle vaellukselle. Kaisu (63 v) toteaa, että kristilliset hautajaiset olivat hänelle merkitykselliset, koska niissä vallitsi toivon ilmapiiri. Edellä kuvattu vahvistaa aiempia tutkimuksia. Perinteinen kristillinen rituaali välittää sellaista sukupolvien pitkää perinnettä, joka sanojen, musiikin ja symbolien kautta voi tuoda pysyvyyttä ja tuttuutta silloin kun sitä eniten tarvitaan.¹³³ On huomion arvoista, että vaikka kirkkoon kuuluvien osa väestöstä pienenee, kirkollinen hautaan siunaaminen on säilyttänyt suosionsa. Melkein yhdeksän kymmenestä hautauksesta suoritetaan kristillisin menoin. Kirkkoon kuulumattomatkin toivovat monesti siunausta läheisensä hautaamistilaisuudessa.¹³⁴ Myös Pulkkinen toteaa, että hautaamista edeltävissä toimissa perinteet ovat omaisille tärkeitä.¹³⁵ Omaisat toivovat, että toimet suoritetaan niin kuin on ollut tapana aiemminkin, tai niin kuin he kuvittelevat, että ne pitäisi hoitaa. Pulkkinen huomauttaa, että koska rituaalisia toimia tekevät usein ammattilaiset, heidän olisi hyvä sanoittaa tekemiään asioita omaisille.

Hengellisyttä ilmeni rituaaleissa jonkin verran. Sen sijaan suoranaista surevan henkilökohtaisesta rukoilemisesta ei kirjoittanut yksikään vastaaja, vaikka uskonnollisuus tuli muuten saman kirjoittajan tekstissä ilmi. Rukousta ei mainittu kirjoituksissa muissa yhteyksissä kuin kuoleman ja hautaamiseen liittyvissä hetkissä. Matille (57 v) oli tärkeää, että hän sai olla mukana hautajaisjärjestelyissä, joissa kristillisyyt tuli ilmi. Hän oli kiitollinen, että sai valita virret ja muun musiikin, mitä hautajaisissa esitettiin.

Hautaisten lohduttava merkitys on suurin silloin, kun ne ovat läsnäolijoiden mukaan tilaisuuteen nähden sopivat ja oikeanlaiset. Osallistujat voivat odottaa, että hautajaiset kunnioittavat vainajan elämänkatsomusta tai että ne edustavat omaisen (tai molempien sekä vainajan että omaisen) katsomusta.¹³⁶ Hautajaisista päättämässä on usein lähipiiri. Suomalaisessa kontekstissa kristinusko on läsnä hautaamisessa, mikäli vainaja on kuulunut kirkkoon. Tällöin ei kysytä vakaumuksen astetta, vaan hautaus on lähtökohtaisesti täynnä

---

¹³² Pulkkinen 2016, 293.

¹³³ Ramshaw 2010, 175.

¹³⁴ Hakola et al. 2014, 18; Kuronen 2020.

¹³⁵ Pulkkinen 2016, 294.

¹³⁶ Pulkkinen 2016, 181.

kristillistä symboliikkaa. Ramshaw korostaa hautajaisten persoonallisuuden merkitystä.¹³⁷

Yhteisenä sururituuaalina niistä tulisi tehdä mahdollisimman persoonalliset, jotta surevan tarpeet tulisivat kohdatuiksi. Hän kritisoi tapaa, jolla yhdysvaltalaisessa kontekstissa protestanttisessa kirkossa hautajaiset suoritetaan saman kaavan mukaan huomioimatta elettyä elämää ja persoonaa. Hautajaismusiikin tulisi Ramshawn mukaan ehdottomasti olla vainajan tai omaisten valitsemaa ja juuri heidän tarpeisiinsa vastaavaa.

Hautaamiseen liittyviä rituaaleja surevat voivat suorittaa myös itse ilman että siihen tarvitaan yhteisön edustajaa. Veljensä menettänyt nainen oli kokenut voimallisena tilanteen, jossa avoimen arkun äärellä kokoontuessa yksi omaisista rukoili spontaanin rukouksen edesmenneen puolesta. Aineistossa mainittiin tärkeinä hautaamiseen liittyvinä rituaalisina toimina myös arkun kantaminen ja haudan umpeen luominen. Näiden koettiin hoitavan surua. Haudan täyttäminen olikin entisaikaan omaisten tehtävä. Nykyään sen hoitavat useimmiten ammattilaiset.¹³⁸ Ramshawn mukaan rituaalinen toiminta (mikä haudan täyttämisessä on toisaalta myös konkreettinenkin tehtävä) auttaa surevaa, koska hänellä on silloin mahdollisuus symbolisesti tehdä jotain kuolleen hyväksi.¹³⁹

Rituaaleilla on suuri merkitys surevalle. Rituaalien konkreettinen kieli auttaa surevaa ymmärtämään kuoleman todellisuutta. Ne eivät ole vain tiettyjä tapoja, vaan niistä käy ilmi myöskin kuolemaan liitetyt asenteet. Toistuvat hautausrituaalit luovat myös turvallisuutta. Hautajaiset ovat yhteiskunnassamme kuin itsestään selvä rituaali jossa yhteisö on tukemassa ja jakamassa surun taakkaa. Suru ei kuitenkaan pääty hautajaisiin, vaan usein sille alkaa olla tilaa vasta hautajaisten jälkeen. Sureva kokeekin usein juuri hautajaisten jälkeen yksinäisyyttä. Tällöin hän joutuu usein yksin pohtimaan ja päättämään minkälaisia sururituaaleja hän tästedes haluaa suorittaa. Yhteinen muistelemine ja surun jakaminen myös hautajaisten jälkeen kantaisivat surevaa.¹⁴⁰ Surussa lohduttavista asioista osa on yliluonnollisia. Kaisu (63 v) oli mennyt pian veljensä kuoleman jälkeen siihen paikkaan, jossa kuolema tapahtui. Hän kuvaa tilannetta näin.

Erityinen hetki oli kun menin kuolinpaikkaan. Seisoin yksin pihalla ja ilmassa oli kielon tuoksu. Huhtikuussa kielot eivät vielä kuki. Koin saaneeni viestin veljeltäni.

Kuolinpaikkaan meneminen on rituaali, jolla pyritään kyseisellä hetkellä prosessoimaan tapahtunutta ymmärrettävään muotoon. Kaisu ei ollut itse ollut paikalla, kun hänen veljensä

---

¹³⁷ Ramshaw 2010.

¹³⁸ Pajari 2014, 103-104.

¹³⁹ Ramshaw 2010, 175.

¹⁴⁰ Hänninen & Pajunen 2006, 188; Hakola et al. 2014, 17.

äkillisesti kuoli, joten hän yritti todentaa tapahtumaa itselleen menemällä kyseiseen paikkaan. Kuolinpaikalla ollessaan hän koki saaneensa viestin tuonpuoleisesta, sillä kielloilla oli ollut sisarussuhteessa erityinen merkitys.

5.3. Yhteiseen historiaan suuntautuvat rituaalit

Sisaruksen menetystä tutkineet ovat todenneet, että sisarussuhdetta ei haluta katkaista kuolemankaan kohdatessa. Sisarukset pitävät tärkeänä muistelua, jotta jaettu elämä ei unohdu.¹⁴¹ Tässä kappaleessa kuvaan aineistossa esiintyneitä rituaaleja, joita suorittaessaan sisarustaan kaipaava suuntautuu ajatuksissaan taaksepäin kohti yhteistä historiaa muistellakseen aikoja, jolloin sisarus oli vielä elossa. Suhteen ylläpitämisen merkityksestä kuoleman jälkeenkin tässä aineistossa kertoo mm. se, kuinka suuri merkitys on haudalla käymisellä. Haudalla käyminen ja kynttilän sytyttäminen ovat aineistossani yleisimmin mainittuja sururitualeja. Ne mainittiinkin lähes jokaisessa kirjoituksessa. Haudalle lähdettiin jopa satojen kilometrien päähän, ja sinne mentiin vähillä rahoilla silloinkin, kun loppumatkaa varten tarvittiin taksi. Haudalla käymisen tiheys ja säännöllisyys aineistossani vaihteli, mutta yhteistä oli se, että se oli sisaruksen menettäneille tärkeää. Osa kirjoittajista sanoi käyvänsä haudalla yleisinä juhlapäivinä, osa sisaruksen merkkipäivinä, osa molempina. Jotkut kertoivat käyvänsä haudalla päivittäin, toiset käyvät satunnaisesti silloin tällöin.

Muistan veljeäni joka päivä. Käyn usein haudalla, vaikka se on toisella paikkakunnalla. (Sirpa-Liisa 68 v)

Kävin haudalla monta kertaa vuodessa, istutin kukkia, vein maljakkoon. Otin joka kerta hautausmaalla käydessäni kuvan haudasta. En tiedä miksi. Anu (63 v)

Lohtua koen saaneeni haudalla käynneistä, kynttilän sytyttämisestä. (Tuuli 71 v)

Valokuvaaminen jokaisella hautausmaakäynnillä kertoo myös siitä, kuinka merkityksellinen käynti on surevalle. Tuuli kertoo haudalla käynnin hyvää tekevästä ja lohduttavasta vaikutuksesta. Pulkkinen mukaan haudalla käymiseen liitetyt tunteet ovat useimmiten positiivisia.¹⁴² Haudalla käymiseen liittyy hänen tutkimukseen osallistuneiden mukaan mm. rauhaa, lohdutusta, armollisuutta ja helpotusta. Haudalla käynti koetaan erityisenä, koska sureva voi tuntea olevansa haudalla lähempänä kuollutta läheistään.¹⁴³ Omassa aineistossani haudalla käymisestä puhuttiin yksityisenä tapahtumana, vain parissa kirjoituksessa mainittiin, että siellä käydään yhdessä läheisen kanssa. Myös Pulkkinen tutkimus toi esille, että haudalla

¹⁴¹ Forward & Garlie 2003, 42.

¹⁴² Pulkkinen 2016, 184.

¹⁴³ Pulkkinen 2016, 184.

käymistä ei kuvata yhteisöllisenä tapahtumana, vaan pikemminkin yksityiseksi pyhiinvaellukseksi. Haudalla kävijät kertoivat Pulkkinen aineistossa monesti olevansa vuorovaikutuksessa vainajan kanssa joko puheen tai laulun muodossa. Tämä kertoo vahvasta läsnäolon kokemisesta, toteaa Pulkkinen.¹⁴⁴

Kaikilla ei ole muistomerkkiä, jolla käydä. Tämä voidaan tutkimukseni mukaan kokea suurena puutteena ja lisätuskaa aiheuttavana asiana kuten aiemmin jo mainitsin. Surevalle on tärkeää, että hänellä on paikka, jossa kokee erityistä läheisyyttä vainajaan, ja jonne voi mennä muistelemaan. Haudalla käyminen ja siellä mahdollisen dialogin käyminen edesmenneen kanssa kertoo siitä, miten tutkimuksessa mukana olleet sisaruksen menettäneet jatkavat kiintymyssuhdetta kuoleman jälkeen. Valitsin liittää haudalla käymisen yhteiseen historiaan suuntautuviin rituaaleihin, koska moni kirjoittaja kertoi haudalla muistelevansa sisarustaan. Se voisi kuulua myös uudistuneen suhteen rituaaleihin, sillä se on monelle tapa, jota halutaan vaalia, ja se kuvastaa suhteen jatkumista kuoleman jälkeen. Moni kertoi puhuvansa haudalla edesmenneelle. Toiset muistelivat puhuessaan vanhoja asioita, toiset puhuivat nykytilanteestaan.

Aineistossani valokuvat ja musiikki esiintyivät hyvin merkittävinä monen kirjoittajan surussa. Suurin osa kirjoituspyyntöön vastanneista kertoi katselevansa mielellään sisaruksensa valokuvia. Valokuvia oli esillä kodissa sekä niitä selailtiin kansioista tai valokuvakirjoista. Toisille valokuvien katselu oli liian ahdistavaa. Valokuvien katselun pelättiin tällöin vievän vielä syvemmälle suruun.

Otan albumin esille, ja muistelen kuinka hauskaa meillä oli yhdessä matkoilla ja harrastuksissa ja suvun kesken. Liisi (72 v)

Isä teki siskosta kuvakirjoja, joita välillä selailen. (Merja 33 v)

En juuri katsele valokuvia. Vain yhtä kuvaa olen hänestä katsellut aina joskus: se on niin levollinen, kaunis ja turvallinen sen suhteen, ettei se vie minua syvälle hetteikköön. (Marika 68 v)

Aineistoni mukaan valokuvat ovat monella tavalla merkityksellisiä sisarustaan surevalle. Valokuvien kautta sureva kokee olevansa yhteydessä kuolleeseen sisarukseensa. Kotona esillä olevien valokuvien avulla vainajasta on helpompi ryhtyä puhumaan muille. Sureva voi puhua valokuvien kautta myös vainajalle. Samalla kun valokuvalla tehdään paikka kodissa, luodaan paikka kuolleelle. Jotkut kokoavat kuolleiden ystävien ja sukulaisten kuvat samaan paikkaan. Tästä muodostuu Mathijssenin mukaan kuolleiden oma yhteisö.¹⁴⁵ Joskus taas kuvat ovat

---

¹⁴⁴ Pulkkinen 2016, 309.

¹⁴⁵ Mathijssen 2017, 6.

elävien ihmisten kuvien kanssa samassa paikassa. Tällöin halutaan korostaa sukulaisuutta ja luodaan ajatusta kuolemattomuudesta.

Haastattellessaan hollantilaisia surevia Mathijssen havaitsi, että valokuvien sijainti ja niiden paikan vaihtaminen kotona kuvaa sitä miten omaisen suhde kuolleeseen muuttuu. Usein kuoleman jälkeen kuvia on enemmän ja niitä pidetään kodin keskeisimmällä paikalla. Ajan kuluessa sureva haluaa usein itse ottaa etäisyyttä kuolleeseen, ja silloin hän saattaa vähentää valokuvien määrää tai siirtää niitä vähemmän keskeiselle paikalle. Tämä on Mathijssenien mukaan teko, jolla sureva todentaa suhteen muutosta läsnäolo-poissaoloakselilla.¹⁴⁶ Liitin valokuvien katselun omassa ryhmittelyssäni kategoriaan, jossa sureva keskittyy yhteiseen menneisyyteen eli muistelee sisarustaan. Muistellessaan edesmennyttä, hän hakee rituaalin avulla yhdistymistä (integration) sisaruksensa kanssa.

Musiikin merkitys surussa tulee aineistossani ilmi. Moni sisaruksensa menettänyt kertoo kuuntelevansa paljon musiikkia, joka muistuttaa sisaruksesta jollain erityisellä tavalla. Joku on saanut kuoleman jälkeen takaisin aikoinaan sisarukselleen antamansa levyn, joka on kuoleman jälkeen tullut tärkeäksi. Joku toinen taas on itse saanut levyn lahjaksi sisarukseltaan tämän eläessä. Eräs mies kirjoitti kuuntelevansa tiettyä kappaletta, joka muistutti sisarensa syntymäpäivästä. Musiikin todetaan tuovan lohdutusta.

Joskus laitan soimaan cd:n, jonka annoin siskolle lahjaksi. (Tapio 69 v)

Kuuntelen myös veljen mielimusiikkia. (Marja 72 v)

Kauniit laulut, joita tunnen lapsesta asti (lestadiolaiset laulut) lohduttavat. Kuuntelen niitä silloin tällöin. (Matti 57 v)

Useampi kirjoittaja antoi ymmärtää kuuntelevansa sellaista musiikkia, joka oli kuolleen sisaruksen lempimusiikkia, vaikkei se omaa musiikkimakua ensisijaisesti olisikaan. Hengellinen musiikki mainittiin erikseen useammassa kirjoituksessa. Esimerkkinä lohduttavasta musiikista mainittiin Mozartin Requiem. (Johanna 83 v). Musiikkia kirjoittajat kertovat kuuntelevansa yksin. Ramshaw on todennut tutkimuksissaan, että surevan tarpeet tulevat kohdatuksi parhaiten musiikin avulla.¹⁴⁷ Musiikki koskettaa ja antaa mahdollisuuden jakaa tunteita myös muiden ihmisten kesken. Musiikin voima perustuu Ramshawn mukaan siihen, että se auttaa ja johdattaa surevaa kohti tuskaa, mutta samalla siinä on mukana kauneus ja ilon mahdollisuus.

Iloisia muistoja sisarustaan kaipaavalle tuovat vanhat säilössä olevat kirjeet ja kortit. Kirjeiden ja korttien lisäksi nuoremmalla sukupolvella on käytössään tallennetut sähköiset

¹⁴⁶ Mathijssen 2017, 6-7.

¹⁴⁷ Ramshaw 2010, 176.

viestit muistelua varten. Vanhoista viesteistä tulee mieleen vanhoja asioita, joita ei enää muuten muistaisi.

Minulla on säästössä siskoni kirjeitä ja kortteja, niitä luen yleensä siskon syntymäpäivänä. Niistä mieleen tulee lapsuudenkodistamme ja läheisistäni asioista, jotka olen muuten jo unohtanut – pääasiassa hauskoja. (Miisa 53 v)

Välillä muistelen selaamalla hänen fb-tiliään. (Merja 33 v)

Samalla tavalla kuin jollekin valokuvien katselu tuntuu liian raskaalta, myös vanhojen viestien lukeminen voi tuntua siltä. Ne ovat kuitenkin tallessa tulevaisuutta varten, jolloin niihin on mahdollisuus palata. Myös muistokirjoitukset ovat monella tallessa joko säilytyksessä tai esillä kuolleen sisaruksen valokuvan vieressä. Muistokirjoituksiin palataan aika ajoin. Ne auttavat surevaa saamaan tunteet pintaan. Niiden äärellä itketään ja ikävöidään. Siinä missä vanhat kirjeet ja viestit tuovat positiivisia miellelyhtymiä eletyn elämän ajoilta, muistokirjoitusten lukeminen herättää surun tunteen voimakkaammaksi, muistuttaahan se kuolemaa seuranneesta surusta. Surevan voi ajatella voivan valita haluaako hän kyseisellä hetkellä herätellä mieleensä iloisia asioita edesmenneestä, vai onko tarve saada purkaa surua ja ikävää.

Moni vastaaja kertoi muistelusta, jonka nimesin aktiiviseksi muisteluksi. Muistelua varten ei tarvitse lähteä minnekään, eikä siihen tarvita apua valokuvista tms. Muistelun ajaksi keskeytetään muut toiminnot ja etsitään muistoista mukavia asioita, joiden äärelle tietoisesti hakeudutaan ja pysähdytään.

Muistelen lämmöllä ja ajattelen häntä. Yksittäisiä tilanteita, lauseita. En jää tunteeseen pitkäksi aikaa, en myöskään pakene. (Marika 69 v)

Välillä otan pienen hetken omaa aikaa, laitan silmät kiinni ja ajattelen siskossa jotakin ihanaa piirrettä. (Merja 33 v)

Muistelua tehdään sekä yksin että yhdessä. Muiden, elossa olevien sisarusten kanssa muistelu koetaan monesti kaikkein antoisammaksi. *Sisarusten muistellessa vanhoja hyviä aikoja sisaremme puuhakas persoona herää uudelleen eloon* toteaa Urho (ikä ei tiedossa). Surun jakaminen ja kuolleen muisteleminen yhdessä toisten kanssa auttaa surevaa yleensä eteenpäin.¹⁴⁸ Suru on kuitenkin aina yksilöllistä, eivätkä surevatkaan saa lohtua samoista asioista. Siinä missä Urho toteaa, että lohtua toi ainakin se, että sisaruksia jäi vielä useampi jäljelle, Tarja (ikä ei tiedossa) sanoo, ettei ole saanut lohtua mistään. Tarjalla on myös

---

¹⁴⁸ Hakola et al. 2014, 17.

sisaruksia. Hän kirjoitti, että sisarusten kokoontuessa muistelu loppuu ikävään ja hiljaisuuteen. *Koetamme muistella kaikkia lapsuudenaikaisia asioita... sitten vaikenemme suruun.* Hän kertoo, että pikkusiskon kanssa he joskus surevat yhdessä, mutta se ei johda mihinkään.

Mathijssenin mukaan kiintymyssuhteen jatkuminen ja suhteen muutokset kuolleen kanssa neuvotellaan paitsi elävän ja kuolleen välillä, myös kollektiivisesti. Kuolleen puuttuminen joukosta jaetaan yhdessä ja myös suhteen uudelleen neuvottelua tehdään yhdessä muiden kanssa. Lähipiirin arvot ja normit vaikuttavat siihen, mihin suuntaan sureva lähtee muuttamaan suhdettaan kuolleeeseen.¹⁴⁹ Moni kirjoittaja kertoi muistelevansa sisarustaan ääneen ja pitävänsä hänet puheissa ja keskusteluissa suvun kokoontuessa. Näin kiintymyssuhdetta ylläpidetään kuoleman jälkeenkin.

Sisareni elää omassa ja läheisteni elämässä, koska puhumme hänestä niin kuin hän olisi keskuudessamme. (Tuuli 71 v)

Veli on aina läsnä puheissamme vieläkin vuosien jälkeen (Marja 72 v)

Kannan siskoni muistoa kertomalla siskostani erityisesti omille lapsilleni ja kuolleen sisareni lapsille. Olen laittanut siskon kuvan ja muiden edesmenneiden valokuvat suvun yhteisen kesämökin seinälle. Näin he ovat omalla tavallaan mukana kesän vietossa ja pysyvät meille eläville tuttuina. Meidän lapsenlapsetkin tietävät edes jotakin heistä, kun kuvat ovat näkyvillä. Aika ajoin valokuvista tulee väkisinkin puhetta. (Raili 64 v)

Puheissa pitäminen on surevalle tärkeää, koska sisarusta ei haluta unohtaa ja koska se ikään kuin ”herättää kuolleen henkiin”. Sen avulla halutaan myös välittää tietoa. Elossa oleva sisarus haluaa kertoa kuolleen sisaruksen lapsille tämän vanhemmasta. Sisaruksensa menettäneet halusivat kertoa myös omille lapsenlapsilleen edesmenneestä, vaikka lapsenlapset eivät olisi häntä koskaan tavanneetkaan. Kirjoituksista kävi ilmi, että puhumisen tarve ei aina täyttynyt. Joku totesi, että haluaisi muistella enemmänkin vainajaa, mutta ei tuonut esille, miksi ei sitä tehnyt. Toinen taas kertoi, että lähipiirissä ei ollut ketään, joka olisi tuntenut hänen sisaruksensa. Erään kirjoittajan puoliso ei ollut tavannut kirjoittajan sisarusta. Tällöin muisteluseuraa voivat olla lapsuudenaikaiset yhteiset ystävät. Joskus tarpeet muistelunkin kohdalla menevät ristiin. Pari vastaajaa kirjoitti, että he ovat yrittäneet joko oman lapsensa tai kuolleen sisaruksen lasten kanssa virittää muistelua, mutta kokevat keskustelujen olevan väkinäisiä ja yksipuolisia. Jotkut kirjoittajista joutuvatkin toteamaan, että ei ole ketään, kenen kanssa voisi muistella sisarustaan. Joskus sisarustaan kaipaava on täysin yksin muistojensa kanssa.

---

¹⁴⁹ Mathijssen 2017, 12.

Aiempi surututkimus korostaa sosiaalisen ympäristön merkitystä menetyksen prosessoinnissa. Yhdysvaltalaiset psykiatrit Phyllis R. Silverman ja Steven L. Nickman toteavat, että surevan sosiaalinen verkosto voi toisaalta tukea kiintymyssuhteen ylläpitämisessä ja toisaalta se voi auttaa surevaa tietyllä tapaa jättämään kuolleen lepoon ja menneisyyteen.¹⁵⁰ Myös Ramshaw korostaa, että surevan on saatava jakaa menetystään kertomisen muodossa.¹⁵¹ Tarinankerronta menehtynyttä muistellen on yksi tärkeimpiä tehtäviä surun keskellä. Surevan täytyy päästä tarinankerronnan kautta kääntämään yhteinen historia muistoiksi, joita hän voi kantaa mukanaan tulevaisuudessa. Myös Pulkkinen on tutkimuksessaan havainnut, että vastavuoroisen keskustelun tarve ei kuitenkaan aina täyty erilaisista syistä johtuen.¹⁵²

5.4. Muutosta ilmentävät rituaalit

Tähän ryhmään kuuluvat rituaalit ovat sellaisia, joita suorittava pyrkii muutokseen suhteessaan kuolleen.

Olen taiteilija ja loin performanssin kollegani kanssa: Sain sisareni puvun hänen mieheltään ja ajattelin, että siitä pitää tehdä jotain erityistä. Olemme esittäneet sen monta kertaa. Siinä istuen tuolilla otan laukustani kangaspaloja, jotka viikkoon kauniisti viereeni lattialle. (Johanna 69 v)

Johanna kuvasi useampia luovia taiteenmuotoja, joiden hän koki lohduttavan itseään. Hän siis itse kehitti ja suoritti rituaaleja, jotka lohduttivat ja hälvensivät surua. Toisen taideprojektin hän kertoi tehneensä konkreettisena rakkauden osoituksena edesmenneelle sisarelleen. Sas ja Coman ovat sururituaaleja tutkiessaan nimenneet yhdeksi rituaaliryhmäksi *kunnioittavat rituaalit*, johon em. rakkauden osoittaminen hyvin sopii.¹⁵³ Sasin ja Comanin mukaan kunnioittavien rituaalien avulla sureva tuo esiin ihmissuhteeseen liittyviä positiivisia muistoja. Sitä suorittaessa omainen tuntee kiitollisuutta, arvostaa ja kunnioittaa suhdetta, joka asianomaisten välillä oli.

Lohdutti, kun kirjoitin runon veljestäni ja luin se muistotilaisuudessa. (Aila 70 v)

Aila kertoo saaneensa lohtua kirjoittamisesta. Luova ilmaisu on surevalle terapeutista. Taiteilijat ovat kautta aikojen tehneet taidetta ammentaen omakohtaisesta surustaan. Vaikkei

¹⁵⁰ Silverman & Nickman 1996, 351.

¹⁵¹ Ramshaw 2010, 176.

¹⁵² Pulkkinen 2016, 200-201.

¹⁵³ Sas & Coman 2016, 562.

olisikaan taiteilija, sureva voi pohtia miten surua voisi työstää oman luontaisen kiinnostuksen ja luovuuden kautta. Taiteen tekeminen voi olla keino myös kuoleman aiheuttaneen alkuvaiheen ahdistuksessa, sillä se tuo merkityksellistä tekemistä tilanteeseen, jossa kaikki muuten tuntuu sekavalta ja merkityksettömältä.¹⁵⁴

Rituaalien luovaan käyttöön ja kokonaan uusien rituaalien keksimiseen sureva, joka on ehkä aloitekyvytön, voi tarvita apua esimerkiksi terapeutilta. Sasin ja Comanin artikkelissa *Designing personal grief rituals* selvitetään yksilöllisen sururituaalin luomista osana terapiaa. Tutkimuksessa korostuu terapeutin rooli rituaalin kehittäjänä. Omassa aineistossani rituaalit ovat kuitenkin surevan itse kehittämiä ja heidän kokemuksensa mukaan ne ovat lohduttavia.

Aineistossani käy ilmi, että kuolleen sisaruksen jälkeen jättämät vaatteet ja esineet ovat monelle surevalle erityisen tärkeitä. Osa kirjoittajista kertoo käyttävänsä sisarukseltaan saamiaan vaatteita ja käyttöesineitä päivittäin. Jotkut esineet ja vaatteet toimivat koriste- ja muistoesineinä. Tavarat ja vaatteet muistuttavat positiivisella tavalla sisaruksesta ja rakkaudesta. Ulla kirjoittaa, että tavarat pitävät kuolleen sisaruksen edelleen lähellä:

Erityistä lohtua antoi sisareni minulle jättämä sormus, jolla on tietty tarina, jonka vain minä tiedän. Pidän sormusta edelleen, aina. Tietysti pidän vihkisormustakin. Kodissani on monta tavaraa, jotka muistuttavat sisarestani. Jollakin tasolla ne lohduttavat, ja pitävät sisareni lähelläni. (Ulla 78 v)

Olen saanut sisareltani paljon kauniita esineitä. Ne kertovat hänen sisarrakkaudestaan minua kohtaan. (Tuuli 71 v)

Vuosia vaalin sisareni tavaroita ja vaatteita jopa hänen meikkejään säilytin. Nyt voin jo nauraa näille mun jutuille. Se vain vaati sen ajan. (Kirsi, ikä ei tiedossa)

Kiintymyssuhteen jatkuminen sisaruksen menettämisen jälkeen näkyy siis myös materian saaman merkityksen kautta. Mathijssen puhuu muistoesineiden ”arvohierarkiasta”.¹⁵⁵ Hänen mukaansa elävän ja kuolleen välisen suhteen muutokset näkyvät mm. niin, että tavara, joka kuoleman jälkeen on jonkin aikaa erittäin tärkeä, ei myöhemmin enää olekaan niin merkityksellinen. Mathijssen toteaa saman, jonka Ulla edellisessä esimerkissään: vainajan vaatteet tuovat surevalle erityisen tunteen vainajan läsnäolosta. Mathijssen havaitsi tutkimuksessaan, että kuolleen läheisen vaatteet ja korut ovat myös välineitä (objekteja), joiden avulla elävä voi säädellä suhteen etäisyyttä ja läheisyyttä kuolleeseen. Vaatteiden ja korujen avulla omainen voi erottaa itseään kuolleesta liittäen hänet uuteen sijaintiin läsnäolo-poissaoloakselilla. Surun alkuvaiheessa sureva saattaa esim. haluta käyttää edesmenneen vaatetta. Myöhemmin hän voi haluta ottaa etäisyyttä ja lopettaa vaateen käytön jättämällä

---

¹⁵⁴ Ramshaw 2010, 175.

¹⁵⁵ Mathijssen 2017, 14.

vaatteen vaikkapa naulakkoon. Enemmän etäisyyttä halutessaan ja eroa tehdäkseen hän voi laittaa vaatteen hyvätekeväisyyteen. Tämä esimerkki kuvaa fyysistä ja dynaamista sidettä kuolleeseen. Vaatteiden merkitys ei ole vain se, että se tuo aistillista läsnäoloa, vaan merkitsee myös kuolleen tarkoituksellista ”tuomista takaisin eloon.”¹⁵⁶

Muutoksen tekeminen näkyväksi muistoesineiden kautta tuli hyvin esille myös omassa aineistossani. Kirsi kuvaa edellisessä esimerkissään, miten kuoleman tapahduttua jotkut tavarat olivat erityisen tärkeitä, mutta miten ajan kuluessa niiden tärkeys jo vähän huvittaakin. Ramshaw on selittänyt vaatteiden ja tavaroiden tärkeänä pitämistä sillä, että tämä on samanlaista surun persoonalliseksi tekemistä kuin kuolleen läheisen lempiruuan syöminen. Sureva omainen, joka koskee edesmenneen sisaruksensa vaatteisiin tai tavaroihin, saavuttaa aistien kautta konkreettisemman tavan ymmärtää kuoleman todellisuutta.¹⁵⁷ Kiintymyssuhteen jatkaminen edesmenneen esineiden kautta on tyypillistä myös nuorille sisaruksensa menettäneille. Aikaisemmissa tutkimuksissa nuoret käyttivät kuolleen sisaruksensa tavaroita vielä vuosia kuoleman jälkeen.¹⁵⁸

Paradoksaalisella tavalla kiintymyssuhteen jatkuminen näkyy myös sellaisessa rituaalissa, jossa muistot sisaruksesta hävitetään. Vaikka monelle kirjoittajalle sisaruksen tavarat ja vaatteet ovat erityisen tärkeitä, jossain kohtaa omaiselle voi tulla halu hävittää muistot.

Muutama päivä sitten (10 v kuolemasta) hävitin kaikki adressit, kortit ja muut kirjeet niiltä ajoilta. Ajattelin, että on aika iloita kiitollisena hyvistä muistoista. Nauttia elämästä, läheisistä, eläkkeellä olosta, terveydestä ym. Näin hän olisi varmaan halunnut. (Aune 64 v)

Vaikka kirjoittaja hävitti ainakin osan materiaalisista muistoista, hän ei tehnyt sitä unohtaakseen tai katkaistakseen kiintymyssuhdetta, vaan elääkseen tavalla, jonka hän arvelee olevan kuolleen sisaruksensa tahto. Mathijssen kutsuu irtipäästämisrituaalia suhteen muutosvaiheeksi, jossa elävä haluaa etääntyä kuolleesta.¹⁵⁹ Mathijssenin mukaan rituaalit ovat apuväline, joilla omainen voi ottaa eroa kuolleeseen liittäen hänet uuteen asemaan. Aunen esimerkin mukaisesti sureva tekee eroa kuolleeseen hävittämällä materiaalia sen verran, että hän kykenee keskittymään elämän hyviin puoliin. Hän liittää sisaruksensa materian sijasta vahvemmin muistoihinsa, eikä kirjoittamansa perusteella (*näin hän olisi varmaan halunnut*) ole katkaisemassa kiintymyssuhdetta. Luopumalla adresseista ja surunvalittelukorteista, hän

---

¹⁵⁶ Mathijssen 2017, 7-8.

¹⁵⁷ Ramshaw 2010, 175.

¹⁵⁸ Forward & Garlie 2003, 38.

¹⁵⁹ Mathijssen 2017, 7.

on päättänyt aloittaa elämän, jossa suru ei ole liian vahvasti läsnä, vaan hän haluaa elää niin kuin uskoo sisaruksensa toivovan, elämästä nauttien.

Silverman ja Nickman toteavat, että surevalla on kiintymyssuhteen jatkumisajattelussa jatkuva paradoksi.¹⁶⁰ Kuollut on fyysisesti poissa ja surevan tehtävä on jatkaa elämäänsä. Kuollut on surevan elämässä kiintymyssuhteen jatkumisen vuoksi kuitenkin samaan aikaan sekä läsnä että poissa. Sureva tietää, että asiat eivät ole koskaan enää niin kuin ennen, ja kuitenkin hän tuntee olemassa olevan siteen vainajaan. Tärkeää olisi, että side voisi muuttua sellaiseksi, että se ei ole enää niin hallitseva ja keskeinen kuin ennen. Rituaalin hyöty on se, että se antaa kielen ja muodon em. paradoksille. Kaikki sisaruksesta muistuttava ei ole surevan itsensä säädeltävissä.

Katselen siskon lapsia ja näen heissä piirteitä siskosta. (Merja 33 v)

Siskon muistoa kannan myös siten, että joka aamu hän katsoo minua peilistä. En koskaan aiemmin ollut ajatellut, että olemme samannäköisiä, koska toinen on vaalea ja toinen tumma. (Saija 71 v)

Merja ja Saija toteavat, että muistelunsa hetkeä tai sen lopettamista ei aina itse pysty valitsemaan. Valokuviaakaan ei aina tarvita, sillä sisaruksen piirteitä nähdään hänen lapsissaan ja myös peilin kautta omassa itsessä.

5.5. Uudistuneen suhteen rituaalit

Uudistuneen suhteen rituaalit ovat sellaisia tapoja, jotka menetyksen kokenut on tietoisesti päättänyt ottaa käyttöönsä. Nämä rituaalit ovat sävyiltään positiivisempia kuin esimerkiksi yhteiseen historiaan suuntautuvat rituaalit. Rituaalien avulla sisarus kuljettaa edesmennyttä mukana elämässään useimmiten hyvillä mielin. Iso osa muistelusta tapahtuu arkisen elämän lomassa, kuten Aune (64 v) toteaa:

Haudalla käynti on osa muistamista, mutta muisto hänestä kulkee ihan arkisissa asioissa. Merkittävänä esimerkiksi uimassa käyminen, jonka hän mahdollisti pelastamalla minut lapsena hukkumiselta.”

Muistan häntä joka ilta pienellä runon pätkällä tai vanhalla koululaululla. Ajattelen niiden menevän perille, koska rukouksenkin oletetaan menevän. (Helga 83 v)

Kiintymyssuhdetta jatkaakseen sureva sisarus voi ottaa uudeksi omaksi perinteesseen sellaisen tavan, joka on ennen ollut sisaruksen perinne. Anu (63 v) kirjoitti jatkaneensa isoveljen perinnettä. Veljensä kuoleman jälkeen hän on joka vuosi hakenut ulko-oven eteen

---

¹⁶⁰ Silverman ja Nickman 1996, 351.

juhannuskoivut omasta metsästä. Suhteen jatkuminen näkyy sisaruksen käyttöön ottamisissa uusissa rituaaleissa niin arjessa kuin juhlassakin. Catarina (27 v) halusi muiston kuolleesta sisaruksesta kulkevan fyysisesti hänen mukanaan ja oli ottanut muistotatuoinnin. Myös Pulkkinen on havainnut, että surevalla on käytössään perinteisten rituaalien lisäksi arkisia tapoja, joilla hän jatkaa kiintymyssuhdetta edesmenneeseen läheiseensä.¹⁶¹ Itse keksityt rituaalit voivat olla luonteeltaan symbolisia tai ne voivat olla tarkoituksenmukaista toimintaa. Toiminnalla on todettu myönteinen merkitys surussa, on se sitten perinteinen rituaali tai surevasta itsestään lähtevä toiminta. Pelkästään se, että sureva keskittyy toimintaan, auttaa häntä ainakin hetkeksi irti raskaista tunteista.¹⁶²

Haudalla käyminen on eniten toistuva rituaali kuolleen sisaruksen merkkipäivänä kuten jo edellä tuli ilmi. Hautapaikan puuttuessa, tai sen ollessa liian kaukana luovuus synnyttää erilaisia tapoja muistaa sisarusta.

Veljeni kuolinpäivänä laskemme hänen leskensä ja lastensa kanssa kukkia mereen. (Tuula 66)

Uutena perinteenä vietämme joka vuosi edesmenneen sisareni syntymäpäivää tyttärieni kanssa, jokainen omalla tahollaan. Laitan sisareni kuvan hyllylle, kynttilän ja kukat ja syön hänen lempivoileivän, otan kuvan synttäripöydästä ja lähetän sen tyttärilleni ja he kertovat myös muistavansa tätiään ja juhlivansa synttäreitä mahdollisuuksien mukaan hankkimalla samanlaisen voileivän. (Ulla 78 v)

Juhlapäivärituaaleissa, jotka muistuttavat vainajasta, korostuu yhteisöllisen tuen tärkeys. Kokemus halutaan jakaa, vaikka sen joutuisikin suorittamaan yksin, kuten Ulla hyvin asiaa kuvaa. Ulla tuo esille aistien merkityksen, josta Ramshaw on kirjoittanut. Ramshawn mukaan juuri aistit ovat merkityksellisiä, sillä ne tuovat mieleen myös positiivisia tunteita, kuten onnellisuutta ja iloa.¹⁶³ Esimerkiksi kuolleen lempiruokaa laittamalla ruoka muistuttaa läheisestä ja samalla kuolema konkretisoituu surevan mielessä.¹⁶⁴ Ramshaw muistuttaa, että ajan ja paikan antaminen surulle on tärkeää.¹⁶⁵ Menehtyneen syntymä- tai kuolinpäivä voi olla luonteva hetki pysähtyä muistelun äärelle.

Kynttilän sytyttäminen ja haudalla käyminen esiintyivät aineistoni rituaaleista lukumääräisesti eniten. Ne liitettiin joko yhteen, tai sitten kynttilä sytytettiin jossain muualla kuin haudalla. Kynttilän sytyttäminen on aineiston mukaan tärkeä rituaali. Haudalla käyminen ja kynttilän sytyttäminen ovat rituaaleina sellaisia, että ne voisi sijoittaa sekä yhteiseen historiaan suuntautuvaan että uudistuneen suhteen rituaalikategoriaan. Valitsin liittää kynttilän

---

¹⁶¹ Pulkkinen 2016, 310.

¹⁶² Pulkkinen 2016, 312.

¹⁶³ Ramshaw 2010, 175.

¹⁶⁴ Ramshaw 2010, 175.

¹⁶⁵ Ramshaw 2010, 176.

sytyttämisen uudistuneen suhteen rituaaliksi, koska kirjoituksista kävi ilmi, että rituaalia suoritetaan muun elämän lomassa. Suhde sisarukseen halutaan kulkevan mukana rituaalin kautta. Esimerkiksi eräs nainen kertoi pakkaavansa kynttilän matkalaukkuun sytyttääkseen myös matkallaan kynttilän edesmenneen veljensä muistolle. Sisarustaan surevat kertoivat sytyttävänsä kynttilän kotona, matkalla, kirkossa ja haudalla. Toiset sisarukset, kuten 71-vuotias Matti, sytyttävät kynttilän tiettyinä merkki- tai juhlapäivinä, toiset tekevät sen ilman määriteltyä rytmiä oman tunteensa ja tarpeensa perusteella. Evankelisluterilaisessa kirkossa ei ole erityistä paikkaa vainajalle osoitetulle kynttilälle, mutta ainakin lähetyskynttelikköön sen voi halutessaan sytyttää. Ortodoksikirkossa on käytössä vainajien muistopöytä, jolle sureva voi sytyttää tuohuksen kirkossa käymisen yhteydessä.¹⁶⁶

Kiintymyssuhteen jatkamisesta selvin esimerkki aineistossa on vainajan kanssa yhteydenpito tai sen yritys. Sureva sisarus toivoo saavansa edesmenneeltä viestin tai puhuu itse kuolleelle. Sisarukseen toivotaan löytyvän yhteys vielä kuoleman jälkeenkin. Yksi kirjoittaja toivoo viestiä sisareltaan lintujen tuomana, toinen taas haluaa uskoa oman viestinsä menevän perille iltarituaalin kautta, jonka edellä jo mainitsin.

Sisareni pyysi kuuntelemaan lintuja, koska ne tuovat terveisiä. Lintuja on ollut ikkunalaudalla, parvekkeen kaiteella ja haudalla melkeinpä aina kun olen ajatuksin puhunut sisarelleni. Minä uskon että yhteyteni sisareni jatkuu. Haluan ajatella, että hän on elämämme valo. (Tuuli 71 v)

Muistan häntä joka ilta pienellä runon pätkällä tai vanhalla koululaululla. Ajattelen niiden menevän perille, koska rukouksenkin oletetaan menevän. (Helga 83 v)

Lohtua olen saanut siitä, että juttelen hänelle. Kuoleman yönä rupesin näkemään tähtisikermän taivaalla - edelleenkin näen sen, myös muita merkillisiä viestejä on ollut. (Kaisa-Mari 70 v)

Vainajan kanssa jutellaan eri paikoissa. Aiemmin tuli esille, että haudalla käymisen yhteydessä monelle on luontevaa keskustella vainajan kanssa. Kotona vainajalle voidaan puhua valokuvan kautta. Kommunikointi kuolleen sisaruksen kanssa koetaan lohdullisena, kuten Kaisa-Mari edellä toteaa.

Sisaruksen menettänyt pyrkii monin eri tavoin jatkamaan kiintymyssuhdetta edesmenneeseen kuten aiemmin on jo tullut ilmi. Sureva kulkee Mathijssenin mallin mukaan ero-, muutos- ja liittymisvaiheita läpi useaan kertaan. Liittymisvaiheessa (integration) sureva kokee tarvetta lähentyä kuolleen kanssa ja siirtyä läsnäolo - poissaoloakselilla lähemmäksi läsnäoloa. Tutkimuksessani aikuisena sisaruksen menettänyt pyrkii liittymään yhteen sisarukseen myös hänen lastensa kautta. Edesmenneen sisaruksen perhe: leski, lapset ja lapsenlapset tulevat korostetun tärkeiksi. Sisarussuhdetta ja siihen sisältyvää historiaa ja

---

¹⁶⁶ Poijula 2002, 99.

perinteitä pyritään jatkamaan monin keinoin. Tämä näkyy esimerkissä, jossa eräs kirjoittaja kertoo saaneensa itse aikoinaan sisareltaan iltapukukankaan ja sopivan iltalaukun ylioppilasjuhlaansa. Hän antoi sen sisaren tyttärelle, joka puolestaan antoi sen naisen tyttärelle. Sisaruksen kuolemasta huolimatta perinne, joka sisarusten välillä oli, sai jatkaa. Sureva sisarus kaipaa kuolleen sisaruksen lapsista tukea kiintymyssuhteen ylläpitämiseen. Aina tukea ei kuitenkaan saa.

On vaikeaa pitää yhteyttä kuolleen siskoni perheeseen, hänen poikiinsa. Sisko oli koossapitävä voima perheessämme ja suvussamme. Nyt olemme ikään kuin hajalla. Siskon miehellä on uusi kumppani, meillä ei ole mitään kontaktia. Lapsi ei ota mitään yhteyttä. Kuvittelen, että vain minä haluan puhua ja muistella siskoani. (Johanna 69 v)

Kirjoittaja oli pahoillaan, että hän ei ollut pystynyt säilyttämään sisarensa perheeseen sellaista suhdetta, jota hän itse olisi toivonut. Myös nuoria sisaruksensa menettäneitä tutkineet ovat havainneet, että surevalla on tarve liittyä yhteen vainajan kanssa. Osalle tämä näyttäytyy hengellisenä ulottuvuutena. Monet nuoret uskovat tapaavansa edesmenneen sisaruksen kuoleman jälkeisessä elämässä. Myös itsemurhan tekeminen tilanteessa, jossa sisarus on kuollut, on todettu ilmentävän samaa yhteen liittymisen toivetta.¹⁶⁷

5.6. Yhteenveto

Tässä tulososiossa olen vastannut tutkimustehtävääni: miten sisaruksen aikuisena menettänyt jatkaa kiintymyssuhdetta edesmenneeseen rituaalien kautta. Tutkielmassa mukana olleet ovat yksimielisiä siitä, että suhteen jatkuminen tavalla tai toisella on luonnollista ja tärkeää. Suhdetta ei haluta katkaista, eikä kuolleen ihmisen muistosta pyritä pääsemään eroon.

Aineistossa esille tulleet rituaalit olen jaotellut sen mukaan, mihin sisaruksen menettänyt niillä pyrkii. Monet erilaiset rituaalit ja niiden neljä eri ryhmää kertovat, että suru on moninaista ja surevalla on monta päällekkäistä tehtävää ja prosessia. Rituaalien avulla sureva yrittää ymmärtää tapahtunutta kuolemaa todeksi, muistelee yhteistä aikaa sisaruksensa kanssa, ylläpitää ja kehittää kiintymyssuhdetta uudelleenlaisiksi sekä ottaa välimatkaa vainajaan.

Mathijssenin mallin uusi ajatus on se, että omaisen suhde edesmenneeseen ei pelkästään jatku, vaan se myös muuttuu. Aineistostani löysin tukea mallille. Kirjoituksissa tuli esille, että menetystä prosessoidessa suhde muuttuu ja sureva voi ns. ”päästä” vaiheeseen, jossa hän on ottanut käyttöönsä uusia rituaaleja, jotka todentavat tätä muuttunutta suhdetta. Nämä rituaalit muistuttavat edesmenneestä sisaruksesta hyvällä tavalla ja ne halutaan

¹⁶⁷ Hogan & DeSantis 1996; Forward & Garlie 2003.

vakiinnuttaa osaksi omaa elämää. Ne ovat hyvin henkilökohtaisia asioita, liittyvät arkiseen elämään tai elämänkulkuun. Nämä rituaalit ovat sellaisia, jotka sureva itse löytää käyttöönsä ja näin ne kohtaavat surevan tarpeet hyvällä tavalla.

Sururituaaleissa on käytetty termiä irtipäästämisrituaali, jotka nimensä mukaisesti johtavat ajattelemaan, että sureva haluaisi irtaantua ihmissuhteesta tai katkaista sen ns. vanhan surukäsityksen mukaan. Tutkielmani ei anna viitteitä tarpeesta suhteesta irtaantumiseen, vaan sureva haluaa päästää irti surun otteesta. Tällöin surevan ja kuolleen suhde muuttuu sellaiseksi, ettei se hallitse menetyksen kokeneen elämää liikaa.

Hengellisistä rituaaleista ei tutkielmaan osallistuneet kovin runsaasti kirjoittaneet. Niihin viitattiin ainoastaan hautaamisen ja kuoleman yhteydessä. Hautajaisten jälkeen hengellisiä rituaaleja ei aineistossa ilmennyt, mutta toisaalta aineistossa on kuvattu muuten spirituaalista ajattelua kuten yliluonnollista viestintää vainajan kanssa. On mahdollista, että uskontoon ja etenkin rukoukseen liittyvä toiminta mielletään niin henkilökohtaiseksi asiaksi, ettei siitä sen vuoksi kirjoitettu.

6. Yhteenveto ja pohdinta

Tässä tutkielmassa tarkasteltiin aikuisen sisaruksen menettämisen surua. Lähtökohtana tutkielmassa oli nk. uusi surukäsitys ja sen sisältämä ajatus kiintymyssuhteen jatkumisesta vielä kuoleman jälkeenkin. Uuden surukäsityksen mukaan surevan ihmisen päämääränä ei ole kiintymyssuhteen katkaiseminen kuolleeseen, niin kuin psykologiassa ja lääketieteessä aiemmin ajateltiin. Tämän tutkielman tulos tukee uutta surukäsitystä, sillä tutkielman mukaan sisaruksen kuoleman jälkeen elossa oleva sisarus jatkaa kiintymyssuhdetta kuolleeseen sisarukseensa. Sureva sisarus ei koe tarvetta katkaista kiintymyssuhdetta, vaan hän pyrkii löytämään tapoja, joilla suhteen jatkuminen toteutuu. Tulosta vahvistaa se, että suuri osa tutkielmaan osallistuneista oli kokenut menetyksen jo kauan sitten, ja siitä huolimatta sisarussuhteen arvo omassa elämässä oli edelleen merkittävä ja kiintymyssuhdetta vaalittiin.

Tutkielman keskeinen tavoite oli selvittää miten aikuinen kokee sisaruksen menettämisen. Tuloksena voidaan todeta, että sisaruksen menettäminen aikuisiällä aiheuttaa suuren ja hyvin pitkäkestoisen, jopa loppuelämän kestävän surun. Surun tuska lievenee ajan kuluessa, mutta suru itsessään ei välttämättä koskaan häviä. Ikävä ei suurella osalla hellitä koskaan, vaan se voi myös lisääntyä vuosien myötä. Tulokset ovat yhteneviä aiemman tutkimuksen kanssa, jota on tehty sekä nuorten että aikuisten sisaruksen menettäneiden parissa. Surun syvyys johtuu siitä, että suhde sisarukseen on erityinen. Suhde aikuisena tapahtuneen menetyksen kohdalla on ollut pitkäkestoinen ja suhde on usein alkanut jo lapsuudessa. Suhde on muokannut identiteettiä ja aikuisiällä se on toiminut siteenä jaettuun menneisyyteen. Sisarus on monelle luottohenkilö, johon turvataan enemmän kuin ystäviin.

Sisaruksen menettäminen aikuisiällä vaikuttaa jälkeen jäävän elämään kokonaisvaltaisesti. Suru vaikuttaa niin henkiseen, fyysiseen kuin sosiaaliseenkin terveyteen. Menetys vaikuttaa luonnollisesti surevan tunne-elämään ja voi heikentää itsetuntoa. Suru aiheuttaa unettomuutta, sairauden pelkoa, masennusta, stressiä sekä se altistaa vakavillekin fyysisille sairauksille. Yksinäisyyden tunne tuli tutkielmassani vahvasti esille. On merkittävää, että sisaruksen menetys aiheuttaa yksinäisyyden kokemuksen myös heille, joilla oli puoliso ja omia lapsia sekä muita läheisiä. Edellisten lisäksi sisaruksen menettäminen vaikuttaa työnteokoon ja harrastuksiin. Keskittymiskyvyn puute ja vähäiset voimavarat voivat tehdä työnteosta haastavaa. Työpaikan sosiaaliset tilanteet voivat kuormittaa surevaa, jolla on normaalia vähemmän voimia menetyksensä vuoksi. Moni sureva kokee tarvetta

jonkinasteiselle eristäytymiselle muista ihmisistä. Työ ja arki on kuitenkin monelle myös elämää eteenpäin vievä tukipilari.

Sisaruksen menetys horjuttaa myös surevan identiteettiä. Elossa oleva sisarus saattaa kokea, että hän on menettänyt myös osan itsestään, sillä sisarussuhde on määritellyt monia rooleja, joita ei toisen poismenon jälkeen enää ole, tai jotka ovat muuttuneet. Sisaruksen kuolemalla on vaikutus myös surevan ihmissuhteisiin. Aikuisiällä tapahtuva sisaruksen menetys voi tarkoittaa, että surevan suhde muuttuu kolmeen eri perheeseen.

Lapsuudenperheen roolit muuttuvat, kun sisarussarjasta yksi on poissa. Elossa olevasta sisaruksesta tulee helposti vastuunkantaja, joka huolehtii vanhempiensa pärjäämisestä. Sureva sisarus kantaa huolta myös kuolleen sisaruksensa lapsista ja puolisoista ja laittaa edellä mainittujen surut oman surunsa edelle. Kuolleen sisaruksen perheen merkitys usein korostuu elossa olevan sisaruksen mielessä, ja parhaimmillaan suhteet ovat lämpimät ja tuki on molemminpuolista. Sisarus toimii etenkin lasten suhteen hyvin velvollisuudentuntoisesti ilman, että sitä kukaan häneltä edellyttää. Menetys koskee yleensä tavalla tai toisella myös sisaruksen omaa perhettä, sillä myös hänen perheenjäsenensä ovat kohdanneet menetyksen. Tässä vaiheessa sisarustaan surevan voimavarat voi olla jo käytetty muiden tarpeista huolehtimiseen, eikä voimia jää omien lasten tukemiseen.

Oleellinen tekijä aikuisen sisaruksen surussa on se, että se jää usein näkymättömäksi. Syyt surun näkymättömyydelle ovat yhteiskunnallisessa järjestyksessä, ihmisten yleisessä asenteessa sekä surevan omassa ajattelussa, jossa hän itsekin helposti väheksyy omaa rooliaan surevana. Aikuisen ihmisen kuollessa yhteiskunnassamme ajatellaan, että suurinta surua kuoleman kohdatessa kantavat puoliso, lapset ja vanhemmat. Sisaruksen surua ei samalla tavalla huomioida edes silloin, kun vainajalla ei ole omaa perhettä ja hän on jopa asunut samassa taloudessa sisaruksensa kanssa koko ikänsä. Surun näkymättömyys lisää surevan taakkaa ja pahimmillaan se koetaan epäoikeudenmukaisena ja loukkaavana. Näkymättömään suruun on vaikea saada lohdutusta ja tukea edes vertaistoiminnasta. Sisaruksen menettäneet kaipaisivat vertaistukea samankaltaisen menetyksen kokeneelta. Sururyhmässä, jossa muut ovat menettäneet puolisonsa, sisarustaan sureva ei koe tulleen oikein ymmärretyksi.

Tutkielma sisälsi myös rituaalitutkimuksen näkökulman, jota aiemmassa surututkimuksessa on jonkin verran käytetty. Tutkielman keskeinen tavoite oli selvittää miten aikuinen sisarus jatkaa kiintymyssuhdetta kuolleeseen sisarukseen rituaalien avulla. Tutkielman tulos vahvistaa aikaisempaa surututkimusta, jossa on korostettu rituaalien merkitystä menetystä työstettäessä. Rituaalit ovat konkreettista tekemistä, jonka avulla menetyksen kokenut pääsee monipuolisemmin käsittelemään menetyksen aiheuttaneita

tunteita ja ajatusprosesseja. Rituaalit auttavat surevaa sisarusta ymmärtämään kuoleman paremmin. Etenkin hautaamiseen liittyvät rituaalit helpottavat kuoleman lopullisuuden ymmärtämistä.

Rituaalit auttavat surevaa kun hän haluaa muistella läheistään ja yhteistä menneisyyttä. Myöhemmässä vaiheessa rituaalit ovat keino, jolla sureva voi osoittaa konkreettisesti itselleen, että suhde edesmenneeseen voi yhä jatkua. Rituaalien valinnan avulla sisaruksen menettänyt pystyy jonkun verran vaikuttamaan myös tunnetilaansa. Hän voi valita etsiikö hän positiivisia muistoja vai kaipaako hän sillä hetkellä enemmän tilaa surun tunteelleen.

Tutkielman mukaan rituaalit auttavat surevaa kiintymyssuhteen muuttamisessa ja uudenlaisen suhteen luomisessa kuoleman jälkeen. Tutkielmani vahvistaakin uuden surukäsityksen sisältämän jatkuvan kiintymyssuhteen lisäksi myös Mathijssenin mallia, jonka mukaan kiintymyssuhde kuolleeseen ei ole pelkästään jatkuva, vaan se on myös muuttuva suhde. Vaikka sisaruksen menettänyt ei koe tarvetta katkaista sidettä edesmenneeseen sisarukseensa, hänelle voi tulla kuitenkin tarve päästä irti surun liian voimakkaasta otteesta. Sureva voi kokea, että hänen on aika jatkaa elämäänsä eteenpäin ja tällöin hän muokkaa rituaalien avulla suhdetta niin, että suhde kuolleeseen ei enää hallitse elämää. Elämää kahlitsevasta surusta irti päästämisen jälkeen sureva voi kehittää itselleen uuden tavan, jolla kuollut sisarus kulkee muistona hänen elämässään. Kuollut sisarus kulkee mukana niin arjessa kuin juhlassakin. Tavat ovat hyvin persoonallisia ja oleellista on, että ne lähtevät surevan omasta tarpeesta. Tällöin hän on muokannut suhteen uudeksi rituaalien avulla.

Tutkielmassani huomattavan suuri osa vastaajista oli naisia, jonka vuoksi sukupuolten välinen vertailu tulososuudessa ei tuntunut mielekkäältä. Tutkimustuloksen yleistettävyydessä sukupuolijakauma on otettava huomioon, ja osa tuloksista koskeekin enemmän naisia kuin miehiä sisaruksen surijoina. Yhteisiä piirteitä on paljon, mutta esimerkiksi kuolleen sisaruksen lapsista huolehtiminen oli asia, josta vain naiset kirjoittivat. Toinen asia mikä yleistettävyyden suhteen on huomioitava, on se, että kirjoituspyyntöön vastaavat oletetusti vain sellaiset henkilöt, joille aihe on läheinen. Sisaruksen menetys on ollut kirjoittajille merkittävä elämäntapahtuma ja tästä päätellen sisarussuhde on ollut tärkeä. Kaikilla sisaruksilla näin ei välttämättä ole, eikä tässä tutkielmassa kuulu heidän äänensä. On selvää, että sisarussuhteet ovat erilaisia. Toisilla sisaruksilla välit ovat lämpimämmät kuin toisilla. Joku on jakanut ison osan elämäänsä sisaruksen kanssa, siinä missä joku toinen on ollut harvakseltaan yhteyksissä. Tutkielma ei pyri yleistämään tuloksia kaikkiin sisaruksen menetyksiin. Koska halusin tässä tutkielmassa keskittyä normatiiviseen suruun, jätin aineistosta pois itsemurhan tehneiden ja päihteisiin kuolleiden sisarukset. Tämäkin on

huomioitava tulosten yleistyksessä, eikä tutkielman tulosta luonnollisestikaan voida yleistää edellä mainittuihin kuolemiin. Surututkimuksessa tuleekin korostaa, että kaikki surut ovat erilaisia johtuen surijasta ja surun kohteesta sekä heidän ainutlaatuisesta suhteestaan.

Sain tutkielmaani varten kuitenkin lukumääräisesti runsaan ja sisällöllisesti varsin kattavan aineiston, jonka perusteella on todettavissa, että edellä kuvatuista rajoituksista huolimatta tutkielma antaa luotettavan tuloksen siitä, miten moninaisesti sisaruksen menettäminen aikuisiällä voi vaikuttaa elossa olevan sisaruksen elämään. Tulokset olivat yhteneväisiä aiemman tutkimuksen kanssa, ja tukevat näkemystä, että suhdetta sisarukseen jatketaan kuoleman jälkeen. Rituaaleilla on tutkielmani mukaan suuri rooli menetyksen käsittelyssä ja kiintymyssuhteen jatkamisessa. Saamiani tuloksia rituaalien merkityksestä surussa voidaan yleistää myös muihin läheisen ihmisen menetyksiin. Vaikka kuolema on todellisuus, joka on kohdattava ja käsiteltävä, sisaruksen muisto ja merkitys säilyy ja näkyy kaipaavan elämässä monin tavoin. Sisaruksen sureminen ei välttämättä lopu, mutta surun hallitsevasta otteesta on mahdollista päästää irti juuri rituaalien avulla. Tämän jälkeen sisarus muotoilee suhdetta kuolleeseen elämän eri vaiheissa eri tavoin. Myös siinä rituaalit ovat apuna. Jatkuvan kiintymyssuhteen paradoksi sisaruksen menetyksen jälkeen on se, että elämä sisaruksen kanssa jatkuu, vaikka sisarus onkin kuollut.

Tutkielmani tavoite oli selvittää aikuisen sisaruksen surua. Aineistoon en saanut niin paljon työikäisiä vastaajia kuin toivoin, sillä 41-50-vuotiaat jäivät kokonaan tutkielmani ulkopuolelle edellä mainitsemani rajauksen vuoksi. Vaikka nuoria aikuisia mukana olikin, aineistoon vastanneiden ikä painottui vahvasti yli 50-vuotiaisiin. Vaikka vastanneiden keski-ikä onkin korkeampi, on silti huomattava, että kolmasosa vastaajista on menetyksen tapahtuessa ollut alle 50-vuotiaita, jolloin heidän menetyksestään on enemmän aikaa, mutta aineisto kattaa siitä huolimatta myös alle 50-vuotiaat aikuiset. Nuorempia ihmisiä olisi luultavasti tavoittanut paremmin sosiaalisen median kautta kuin seurakuntayhtymän lehdestä. Toisaalta Sisaruksen suru-nimisestä Facebook-ryhmästäkään en onnistunut montaa kirjoitusta saamaan.

Tutkielman tulosten valossa olisi tärkeää, että kuolemaan ja hautaamiseen liittyviin rituaaleihin kannustettaisiin omaisia mukaan. Siunauskeskustelussa pappi voisi kysyä haluaako omainen osallistua hautaamiseen luomalla haudan umpeen tai tekemällä jotain muuta itselleen mielekäästä. Ammattilaisen kysymys voi olla tärkeä omaiselle, sillä omainen ei itse sitä välttämättä huomaa tai uskalla pyytää. Kuoleman kanssa tekemisissä olevat ammattilaiset niin hoivalaitoksissa, hautaustoimistoissa kuin seurakunnissakin voisivat

kannustaa omaisia vainajan käsittelyyn, koskemiseen, arkuttamiseen ja arkussa olevan katsomiseen.

Tutkielmassani kävi ilmi, että sisaruksen menettäneellä ei ole riittävästi vertaistukea saatavilla. Sururyhmiä järjestävät tahot kuten seurakunnat voisivat pyrkiä järjestämään sisaruksensa aikuisena menettäneille oman sururyhmän edes silloin tällöin. On luonnollista, että vertaistukiryhmässä on tarve mahdollisimman samankaltaisen menetyksen kohdanneen tapaamiselle. Surun pitkäkestoisuuden vuoksi suru on sisarukselle ajankohtainen vielä vuosienkin päästä. Näin ollen seurakunta voisi järjestää vuosittaisen kaikille avoimen sururyhmän lisäksi erityisryhmiä vaikka muutaman vuoden välein. Suurempi seurakuntayhtymä voisi järjestää yhdellä alueella vuosittain tietyille ryhmille suunnattuja sururyhmiä.

Sisaruksen menettäminen kuuluu ns. näkymättömän surun piiriin, ja menetyksen käsittelylle voi olla vaikea löytää aikaa ja paikkaa. Kirkon tulisi olla paikka, jossa on tilaa myös surulle. Surun näkyväksi tekemiseen evankelisluterilaisessa kirkossa voisi ottaa käyttöön surupöydän, jolle kirkkovieras voisi kirkkoon tullessaan sytyttää tuohuksen tai kynttilän läheisensä muistolle. Tutkielmani mukaan kynttilän sytyttäminen edesmenneelle on tärkeimpiä rituaaleja, joita sureva suorittaa. Nykyinen käytäntö evankelisluterilaisessa kirkossa mahdollistaa omaisen kynttilän sytyttämisen vainajalle vain pyhäinpäivän tilaisuudessa. Lähetyskynttelikköön kynttilänsä sytyttävän suru jää edelleen piiloon, sillä siihen sytytetty kynttilä ei paljasta mille asialle tai kenelle kynttilä sytytetään.

Persoonallinen rituaali kohtaa surevan tarpeita, ja auttaa surun prosessoimisessa sen sijaan, että sureva jää avuttomuuden ja voimattomuuden tunteeseen. Sielunhoitaja tai terapeutti voi kannustaa surevaa pohtimaan minkälaisen rituaalin hän surussaan voisi ottaa käyttöönsä. Sureva ei välttämättä tunne sururituaaleja tai niiden hyötyjä, jolloin niistä puhuminen ja niihin kannustaminen voivat olla hyväksi. Vallalla oleva uusi surukäsitys ei myöskään ole kaikkien surevien tiedossa, vaan vanha ajattelu epäterveestä surusta saattaa vaivata surevaa. Sielunhoitajan ja terapeutin onkin hyvä muistuttaa, että suhdetta menetettyyn ei tarvitse katkaista, vaan suhteen jatkaminen on hyväksyttyä.

Aikuisen sisaruksen menettämistä ei olla vielä kovin paljon tutkittu. Koska se on menetys, jonka moni kohtaa elämänsä aikana, ja koska sen tiedetään voivan aiheuttaa vakavia ja pitkäaikaisia seuraamuksia, aiheesta tulisi tehdä monipuolista tutkimusta. Tutkielmani pohjalta nousee kysymys siitä, miten aikuista sisaruksen menettänyttä voisi tukea niin, ettei hänen surunsa jää piiloon, vaan se tulisi näkyväksi ja sureva saisi itselleen tukea.

Lähteet ja kirjallisuus

Tutkimukseen osallistuneiden vastaukset kirjoituspyyntöön (tekijän hallussa)

Bowlby, John (1980). *Attachment and loss. Vol. 3. Loss: Sadness and depression*. London: Hogarth.

Davies, Douglas J. (2011). Emotion, Identity and Religion: Hope, Reciprocity, and Otherness. *Oxford Scholarship Online*. <https://www.oxfordscholarship.com>. DOI: 10.1093/acprof:osobl/9780199551538.001.0001.

Davies, Douglas J. (2017). *Death, Ritual and Belief: The rhetoric of Funerary Rites*. London. Bloomsbury.

Forward, Debbie R. & Norman, Garlie (2003). Search for New Meaning: Adolescent Bereavement after Sudden Death of Sibling. *Canadian Journal of School Psychology*. (23-53)

Hakala, Juha T. (2008). *Uusi graduopas. Melkein maisterin entistä ehompi niksikirja*. Gaudeamus. Helsinki University Press. Helsinki 2008.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara Paula (1997). *Tutki ja kirjoita*. 13. uud.p. (2007) Keuruu.

Hogan, Nancy & DeSantis, Lydia (1996). Basic Constructs of a Theory of Adolescent Sibling Bereavement. Klass & al. (toim.), *Continuing Bonds: New Understandings of Grief*. London: Taylor and Francis. (235 - 256)

Hänninen, Juha & Pajunen Tapio (2006). *Kuoleman kaari. Sairastumisesta, luopumisesta, elämästä*. Kirjapaja. Helsinki.

Kuronen, Matti J. (2020). Elävästi kuolemasta. *Kotimaa*. 30.4.2020. 22-23.

Kübler-Ross, Elisabeth (1969). *On Death and Dying. What the dying have to teach doctors, nurses, clergy and their own families*. Collier – Macmillan. London.

- Mathijssen, Brenda (2017). *Transforming bonds: ritualising post-mortem relationships in the Netherlands. Mortality*. <http://dx.doi.org/10.1080/13576275.2017.1364228>
- Moss, S.Z., & Moss, M (1989). The Impact of the death of en elderly siblings. *The American Behavioral Scientists*. (33, 94 – 106.)
- Ojalammi, Jonna (2014). *Tarinallisessa risteyksessä: Coping Martti Lindqvistin surukokemuksessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Packman, Wendy, Horsley, Heidi, Davies, Betty & Kramer Robin (2006). Sibling Bereavement and Continuing Bonds. *Death Studies* 30: 817 -841. Routledge Taylor & Francis Group.
- Pulkkinen, Mari (2016). *Salattu, suoritettu ja sanaton suru. Läheisen menettäminen kokonaisvaltaisena kokemuksena*. Väitöskirja. Helsinki.
- Pulkkinen, Mari (2017). *Surun sylissä. Suomalaisten kokemuksia menetyksestä*. Kustantamo S&S. Helsinki.
- Ramshaw, Elaine J. (2010). The Personalization of Postmodern Post-mortem Rituals. *Pastoral Psychol* 59. Springer Science + Business Media, LLC. (171-178).
- Romanoff, Bronna D; Terenzio, Marion (1998). Rituals and the grieving process. *Death Studies*. Dec. 98, Vol.22 Issue 8, p697 – 711. (15.p)
- Sas, Corina & Coman, Alina (2016). Designing personal grief rituals: An analysis of symbolic objects and actions. *Death Studies*. Oct.2016. Vol.40 Issue 9. (558-569)
- Stroebe, Margaret, Gergen, Mary, Gergen, Kenneth & Stroebe, Wolfgang (1996). Broken Hearts or Broken Bonds? *Continuing Bonds: New Understandings of Grief*. London: Taylor and Francis. (31- 44).
- Tilastokeskus. Elinajanodote. (<https://www.stat.fi/org/tilastokeskus/elinajanodote.html>) (Luettu 15.3.2020).
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. (6. uud.laitos) Tammi. Helsinki.

- Tykki, Emilia (2019). Sureva ei unohda, suru on hänessä aina - Mari Pulkkinen tuntee suomalaisten surun, ja nyt hän kumoaa viisi haitallista käsitystä siitä. *Yle.fi*. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/12/09/sureva-ei-unohda-suru-on-hanessa-aina-mari-pulkkinen-tuntee-suomalaisten-surun/> (Luettu 10.12.2019).
- Vähäkangas, A.M. (2018). *Kehollisuus ja kokonaisvaltaisuus muistelun rituaaleissa*. Elämää kuoleman äärellä -blogi. <https://blogs.helsinki.fi/elamaa-kuoleman-aarella/page/4/> (Luettu 1.9.2019).
- Wray, Tina J. (2003). *Surviving the Death of a Sibling. Living through Grief when an Adult Brother or Sister dies*. Three Rivers Press. New York.
- Wright Moyle Patricia (2016). Adult Sibling Bereavement. Influences, Consequences and Interventions. *Illness, Crisis & Loss*. 2016. Vol 24(1) 34-45. icl.sagepub.com. DOI: 10.1177/1054137315587631

Liite 1. Kirjoituspyyntö

Kirjoituspyyntö sisaruksen surusta

Teen maisterintutkielmaa Helsingin yliopistossa. Aiheenani on aikuisen sisaruksen kuolemasta aiheutunut suru. Aihe on itselleni tärkeä, sillä menetin isosiskoni kolme vuotta sitten hänen ollessaan 44-vuotias. Sisarussuhde on monesti elämän pisin ihmissuhde. Aikuisen ihmisen menehtyessä sisaruksen suru voi kuitenkin jäädä vähälle huomiolle. Sitä ei esim. ole tutkittu niin paljon, kuten leskien ja vanhempien surua. Tutkimustani varten pyydän sinua kirjoittamaan vapaalla tyylillä siitä, miten olet kokenut sisaruksen menetyksen. Miten suru on näkynyt elämässäsi? Minkälaiset asiat ovat tuntuneet vaikeilta ja haastavilta? Oletko kokenut saavasi lohtua ? Mistä? Olen kiinnostunut myös kuulemaan siitä, miten kannat sisaruksen muistoa elämässäsi. Muisteletko sisarustasi erityisellä tavalla? Mitä silloin teet? Tutkimustani varten olisi hyvä tietää minkä ikäisenä sisaruksesi menehtyi ja minkä ikäinen itse silloin olit sekä onko sinulla muita sisaruksia. Käsittelen tietojasi luottamuksellisesti ja käytän niitä vain tutkimustarkoitukseen. Lähetä kirjoitus sähköpostiosoitteeseen: Terhi.Holsa@helsinki.fi Kiitos osallistumisestasi, ja lämmin osanotto suruusi. Terhi Hölsä